Оріон

Нова українська школа

Підприємництво і фінансова грамотність

Основні терміни та поняття
А Я
Підсумовуємо
ОК
Моделюємо
Перевіряємо
Фінансовий навігатор
Цікаві факти
Дискутуємо
Працюємо з інформацією
Практикуємо
Робота в парі/групі
Оцінюємо
Пізнаємо
Досліджуємо

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Підручник
для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора Анжели Кузнєцової

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

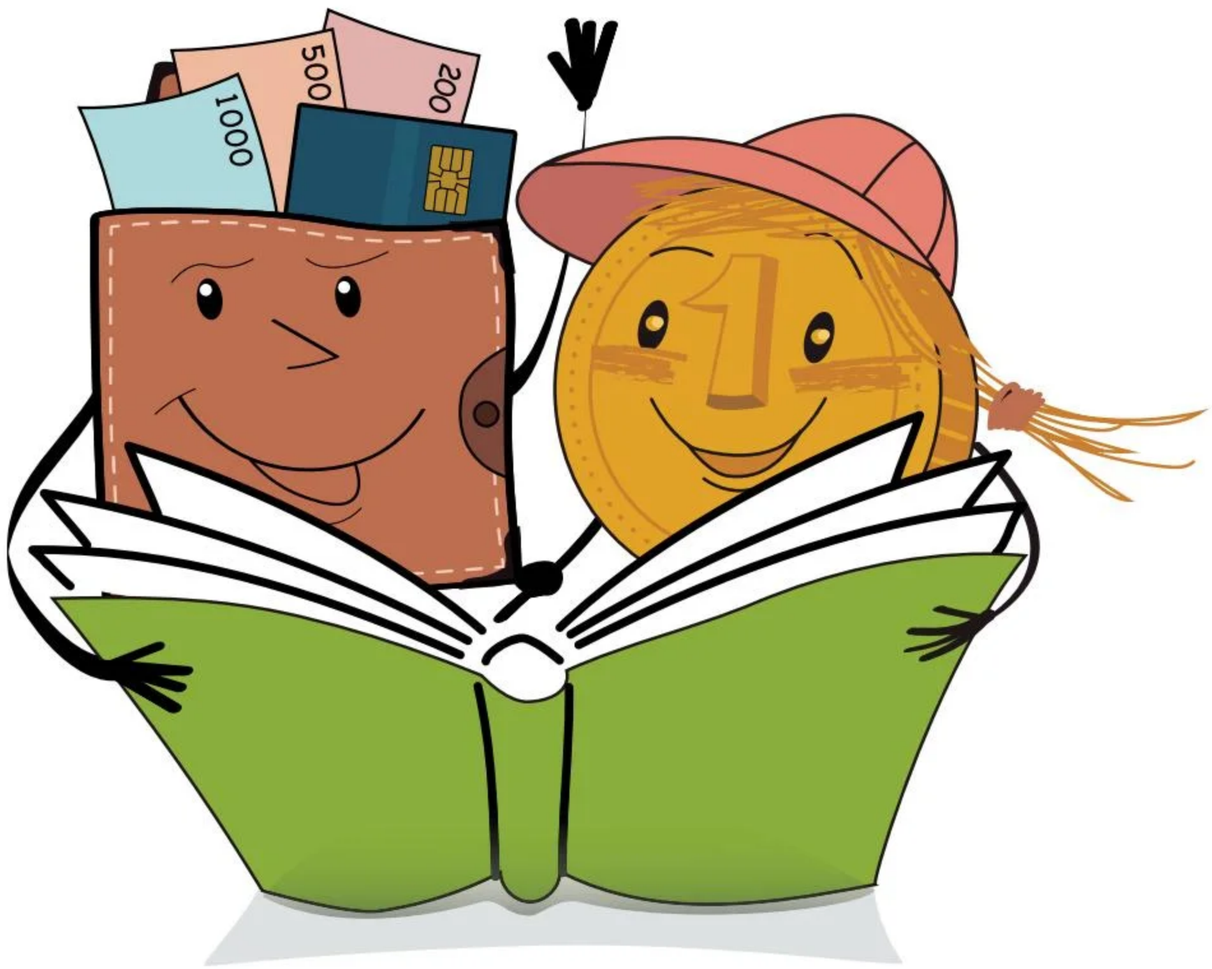

Київ
Оріон
2025

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

УДК 334.72+336]*кл8(075.3)
П36

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)

Підручник реалізує модельну навчальну програму
«Підприємництво і фінансова грамотність» авторського колективу:
А. Я. Кузнєцова, А. І. Довгань, О. В. Часнікова,
О. П. Шніцер, О. В. Тригуб, Т. Д. Гірченко,
О. В. Шабанова, А. М. Харченко, Н. Г. Нагайчук

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ ПІДРУЧНИКА:

Анжела КУЗНЄЦОВА (Вступ, Висновки)
Олена СИДОРОВА (Тема 2, Тема 5)
Неля НАГАЙЧУК (Тема 2, Тема 7)
Олена ЧАСНІКОВА (Тема 3, Тема 4)
Андрій ДОВГАНЬ (Тема 3, Тема 4)
Лариса СЛОБОДА (Тема 1, Тема 6)
Наталія ДУНАС (Тема 1, Тема 6)
Віталій ПИСЬМЕННИЙ (Тема 5, Тема 7)
Ірина СИНЯ (Тема 3, Тема 4)
Галина НАКОНЕЧНА (Тема 3, Тема 4)
Ярина НЕЧЕПУРНА (Тема 1, Тема 7)
Діана СЛЮСАР (Тема 5, Тема 6)
Наталія КОДАК (Тема 1, Тема 2)
Світлана ДЯЧЕНКО (Тема 6, Тема 7)
Ірина СТЕЦІВ (Тема 2, Тема 5)
Олеся ШНІЦЕР (Висновки)

Колектив авторів висловлює глибоку вдячність
Владиславу МАСЛОВУ
за надання консультацій у сфері фінансів і банківництва,
художню та організаційну підтримку

ISBN 978-966-991-415-6

© Кузнєцова А. Я., Сидорова О. В.,
Часнікова О. В., Довгань А. І.,
Нагайчук Н. Г., Слобода Л. Я.,
Дунас Н. В., Письменний В. В.,
Синя І. А., Наконечна Г. М.,
Нечепурна Я. Б., Слюсар Д. Г.,
Кодак Н. І., Дяченко С. В.,
Стецiв І. Р., Шніцер О. П., 2025
© УОВЦ «Оріон», 2025

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ЗМІСТ

ЗВЕРНЕННЯ

ДО ВСІХ, ХТО ПРАГНЕ БУТИ ФІНАНСОВО ГРАМОТНИМ, ЗАМОЖНИМ ТА УСПІШНИМ 5

ВСТУП

КРОКУЄМО РАЗОМ ДО УСПІШНОГО І ЗАМОЖНОГО ЖИТТЯ 8

РОЗДІЛ І. ПРИКЛАДНІ ФІНАНСИ 15

Тема 1. ГРОШІ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ГРОШЕЙ 16

Досвід 1. Що таке гроші та як відбувалась їх еволюція? 17

Досвід 2. Які функції та види грошей? 30

Тема 2. ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА 41

Досвід 1. Що таке фінансова поведінка людини? Чи залежить фінансова поведінка людини від її характеру? 42

Досвід 2. Фінансова поведінка: ризики та наслідки 60

Тема 3. РОЛІ ЛЮДИНИ: ОСОБИСТІСТЬ, СПОЖИВАЧ, ГРОМАДЯНИН 69

Досвід 1. Якою має бути поведінка свідомого громадянина, фінансово обізнаного споживача, та що на неї впливає? 70

Досвід 2. У чому сутність фінансових відносин людини з державою? 82

РОЗДІЛ ІІ. РОДИННІ ФІНАНСИ 91

Тема 4. ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ РОДИНИ 92

Досвід 1. Які потреби та інтереси має родина? 93

Досвід 2. Як інтереси родини впливають на задоволення її потреб? 99

Тема 5. ПЛАНУЄМО РОДИННИЙ БЮДЖЕТ 106

Досвід 1. Бюджет родини: його види та типи 107

Досвід 2. Якими мають бути доходи і витрати бюджету родини? 122

Тема 6. ЗАОЩАДЖЕННЯ, ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ 137

Досвід 1. Заощадження — крок до фінансового добробуту....138

Досвід 2. Запозичення: коли і як правильно позичати 153

Досвід 3. Інвестиції та родинний бюджет.....162

Тема 7. ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ТА ШАХРАЙСТВО.....172

Досвід 1. Формування фінансової безпеки:
як себе захистити від фінансового шахрайства? ...173

Досвід 2. Захист прав споживачів фінансових послуг.....187

ВИСНОВКИ: ТВОРИМО УСПІШНЕ МАЙБУТНЄ СПІЛЬНО!.....199

ФІНАНСОВИЙ НАВІГАТОР.....204

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ 204

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....205

ГЛОСАРІЙ.....206

Faino Освітня платформа

Оріон Нова українська школа

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Електронний додаток до підручника

https://qr.orioncentr.com.ua/lB0Ro

ЗВЕРНЕННЯ

ДО ВСІХ, ХТО ПРАГНЕ БУТИ ФІНАНСОВО ГРАМОТНИМ, ЗАМОЖНИМ ТА УСПІШНИМ

Вітаємо! Ти тримаєш у руках підручник «Підприємництво і фінансова грамотність», який допоможе перетворити мрії та можливості на реальність.

Благополуччя нації та держави залежить від заможності її громадян. Підвищення рівня фінансової грамотності — це Твій ключ до досягнення підприємницького успіху, фінансової безпеки і добробуту.

Великий авторський колектив, до якого увійшли науковці, бізнесмени, фінансові консультанти, вчителі, фахівці фінансового ринку з різних куточків України, створили для Тебе цей підручник, орієнтований насамперед на вироблення практичних умінь і навичок.

Тебе чекає цікава й захоплива подорож світом підприємництва та фінансів. У 8 класі Ти набуватимеш досвіду з фінансової грамотності, щоб завдяки ньому продовжити розвивати компетенції з підприємливості в 9 класі.

Цей досвід допоможе Тобі в майбутньому стати заможною та успішною людиною.

Структура підручника побудована за принципом **«від простого — до складного»** і наочно представлена на рисунку.

Як бачиш, підручник складається з двох розділів, які об'єднують сім тем. У межах цих тем Ти відкриєш для себе 15 нових досвідів.

Передусім Ти засвоїш зміст основних понять, які властиві будь-якій економіці й важливі для будь-якої родини. Це гроші, форми зайнятості та економічної активності, фінансовий план, надходження, витрати, податки тощо. Далі Ти ознайомишся з фінансовою системою, особливостями надання послуг, що пропонуються банками та небанківськими фінансовими установами, а також новітніми фінансовими технологіями. Наступні матеріали присвячені різним формам заощаджень, інвестування та запозичень. Ти знатимеш, які бувають види ризиків, ознайомишся зі способами захисту від шахраїв.

Ти навчишся розв'язувати фінансово-економічні завдання, проводити дослідження, дискутувати про проблеми економічного життя суспільства, зможеш брати участь у ділових і рольових іграх, виконувати творчі роботи, створювати індивідуальні й колективні проєкти.

Пам'ятай, що час — це гроші! Тож використай години, приділені вивченню фінансової грамотності, з максимальною користю для себе, своїх близьких та для власної країни!

З повагою — авторський колектив

Для того щоб опанування вміннями та навичками було Тобі зрозумілим і цікавим, у підручнику використано такі **позначення**:

Пізнаємо

невелика за обсягом інформаційна частина.

Цікаві факти

цікавинки, які допоможуть поглибити розуміння основної інформації.

Працюємо з інформацією

посилання на електронні джерела та сайти, відео- чи інформаційні матеріали, за допомогою яких можна здобути більше знань чи розв'язати практичне завдання.

Досліджуємо

завдання, які передбачають індивідуальну чи командну роботу для обговорення і вирішення конкретної проблемної ситуації.

Практикуємо

завдання або кейси, які допоможуть на практиці вирішувати навчальні та життєві проблеми.

Дискутуємо

проблемні питання чи ситуаційні завдання, які можуть мати кілька способів розв'язання і потребують аргументованих відповідей.

Робота в парі / групі

ситуаційне завдання на вироблення колективного рішення.

Моделюємо

мотивовані завдання, які передбачають обговорення та моделювання поведінки для прийняття виважених рішень.

Перевіряємо

узагальнювальні або тестові завдання, спрямовані на самоперевірку здобутих знань.

Оцінюємо

уточнювальні питання, які дозволять зрозуміти повноту та рівень засвоєння здобутих знань і набутих навичок.

Підсумовуємо

стислі тези найважливішої інформації.

Основні терміни та поняття

перелік термінів, розуміння яких допоможе працювати з підручником.

Фінансовий навігатор

перелік усіх термінів і понять, які використовуються в підручнику, розміщений на його останніх сторінках.

ВСТУП

КРОКУЄМО РАЗОМ ДО УСПІШНОГО І ЗАМОЖНОГО ЖИТТЯ

Школа повинна дати те, чого треба життю.
Михайло Грушевський,
історик, громадський та політичний діяч

Майбутнє належить тим, хто вірить у красу своєї мрії.
Елеонора Рузвельт,
американська політична діячка,
дипломатка, журналістка, письменниця, феміністка

- *Ким хочеш стати в майбутньому?*
- *Що Тобі для цього потрібно знати та вміти?*
- *Які шкільні предмети безпосередньо знадобляться і будуть тісно пов'язані з майбутньою професією, а які Ти опановуєш для розширення свого кругозору?*

Пізнаємо

Щоб правильно розпоряджатися власними фінансами, Ти маєш здобути відповідні знання, уміння та набути певних навичок. Тобто стати фінансово грамотною людиною, постійно підвищувати рівень **фінансової освіти**, розвивати **підприємницькі здібності**.

Бути підприємливою та фінансово грамотною людиною — означає володіти комплексом знань, умінь, навичок відповідальності й обачливої поведінки, необхідних для ухвалення обґрунтованих економічних рішень і досягнення особистого фінансового добробуту.

Цікаві факти

Експертна група провела опитування різних верств населення України та сформувала такий портрет споживача фінансових послуг *(рис. 1)*. Прочитай ознаки і роздивися зображення на наступній сторінці.

Рис. 1. Портрет споживача фінансових послуг

- *Чи не хотів би / хотіла б Ти щось додати до цього портрета?*
- Створи його самостійно або за допомогою штучного інтелекту.

Робота в парі / групі

Поясни такі продовження речень.

1. *У сучасному світі, де немає гарантованих робочих місць, підприємництво дає людині можливість...*

- робити світ кращим для себе та інших;
- стати власним босом;
- будувати кар'єру, розвивати адаптацію до змін;
- реалізовувати свій потенціал та творчі здібності;
- втілювати свої ідеї / мрії в життя.

2. *Фінансова грамотність дуже важлива, оскільки вона є чинником впливу на...*

- забезпечення добробуту людей через управління їхніми фінансовими ресурсами;
- поведінку фінансових установ на ринку;
- рівень фінансової стабільності країни;
- розподіл ресурсів в економіці, підвищення конкурентоспроможності країни.

Контролювати своє фінансове майбутнє — означає вміти заробляти, заощаджувати, інвестувати та захищати свої фінансові інтереси *(рис. 2)*.

Рис. 2. Складові фінансового успіху

На фінансовому ринку працює багато осіб, установ, організацій, міністерств і урядів, які взаємодіють між собою на засадах партнерства, фінансової й соціальної відповідальності. Усі учасники фінансового ринку зацікавлені в підвищенні рівня фінансової грамотності населення.

Практикуємо

Виконай в електронному додатку вправу «Підвищення фінансової грамотності населення корисне для всіх!».

Цікаві факти

Ознайомся зі стратегією пріоритетів **Воррена Баффетта**, одного з найбагатших людей світу та найуспішнішого інвестора XX століття *(рис. 3)*.

Детальніше ознайомитись зі стратегією пріоритетів Воррена Баффетта можна за QR-кодом або покликанням *https://qr.orioncentr.com.ua/4DcLY*.

ПАМ'ЯТАЙ!

Головними ворогами фінансової та підприємницької успішності є приємні речі, які не приносять відчутних результатів.

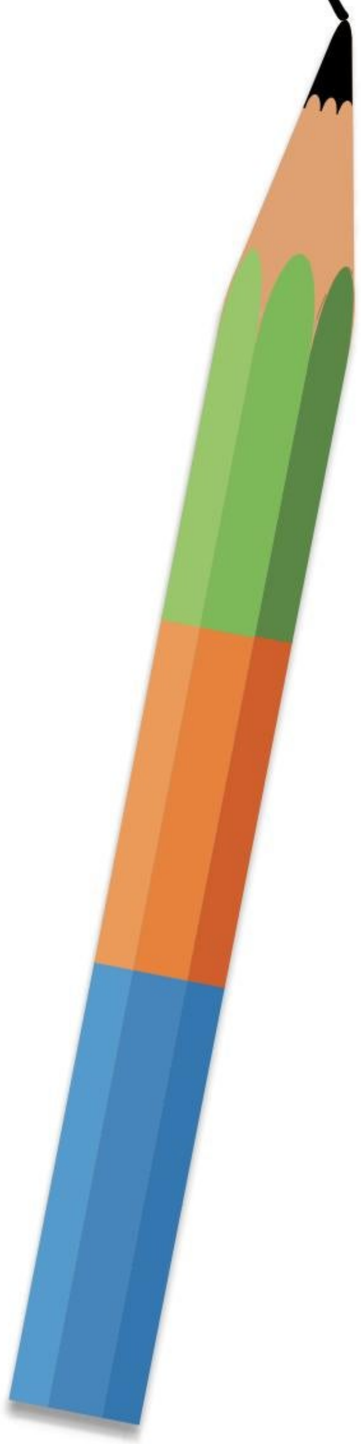

3 ВИДАЛИ ЗАЙВЕ

Цілей, яких Ти не обрав / не обрала, слід уникати. Що б не трапилося, не варто звертати увагу на список «Б», поки Ти не досягнеш 5 найважливіших цілей зі списку «А». Відмова від усього, що не є критичним, — це чудовий спосіб полегшити життя, виробити корисні підприємницькі звички та навчитися отримувати задоволення від того, що маєш.

2 ВИБЕРИ 5 НАЙВАЖЛИВІШИХ ЦІЛЕЙ

У Тебе має бути 2 списки: список «А» — 5 найважливіших цілей; список «Б» — 20 важливих, але менш пріоритетних цілей. Цілі у списку «Б» — захопливі і цікаві. Але якщо порівняти їх з 5 цілями у списку «А», то виявиться, що список «Б» тільки відволікає. Витрачання часу на другорядні цілі — основна причина того, що замість 5 повністю завершених проєктів у Тебе буде 20 незавершених.

1 ЗАПИШИ 25 ОСНОВНИХ ЦІЛЕЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТВОЇМ ЗРОСТАННЯМ І БЛАГОПОЛУЧЧЯМ

Рис. 3. Стратегія пріоритетів Воррена Баффетта

Що вищий рівень фінансової грамотності людей, то вищий рівень їхнього фінансового добробуту. Важливо знати, що фінансова грамотність впливає не лише на Твій матеріальний, а й на психоемоційний стан. Страх втратити житло, роботу, опинитися в скрутному становищі, не мати змоги забезпечити гідний рівень життя для родини, особливо в непрогнозованих і неочікуваних ситуаціях (війна, повінь, землетрус, економічна криза), є причинами підвищеної тривожності. Поглиблення фінансових знань, регулярне планування бюджету, уміння заощаджувати та інвестувати кошти допоможуть Тобі почуватися впевнено та бути готовим / готовою до будь-яких фінансових викликів.

Робота в парі / групі

Поясни такі продовження речення.

Фінансова грамотність є важливою, оскільки вона впливає на:

- добробут людей;
- роботу банків та інших фінансових установ;
- конкурентоспроможність бізнесу і держави.

Цікаві факти

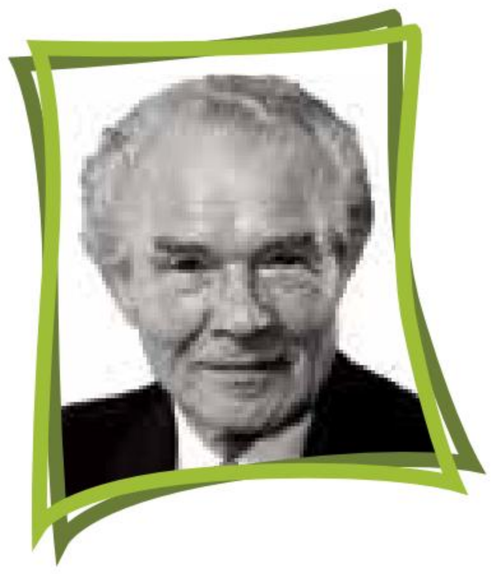

Найбільший український меценат другої половини XX століття **Петро Яцик** (1921–2001), який вкладав значні кошти в реалізацію різноманітних наукових і культурних проєктів, був твердо переконаний у такому:

- Бізнес — справа чесних людей.
- Нічого йти в бізнесмени, якщо маєте в душі тільки мрію про багатство. Потрібні ще совість, знання і порядність. Хочеш бути бізнесменом, то ставай добрим бізнесменом.
- Убогий духом не може бути багатим, попри те, скільки грошей він має.
- Найважливіша цінність одиниці й держави — це сила, яку дають освіта, гроші й армія.

Сьогодні світ змінюється швидко і фінанси теж. У цифрову епоху Ти мусиш уміти застосовувати компетенції з **цифрової фінансової грамотності** та користуватися **цифровими фінансовими послугами** в реальному житті. Адже для того, щоб отримати інформацію, здійснити будь-який платіж чи грошовий переказ, зовсім не обов'язково йти в банк. Зараз усе це можна робити онлайн зі свого смартфона.

Завдяки розвитку фінансових технологій зріс доступ громадян до фінансових продуктів і послуг. Ти мусиш знати, що такі широкі можливості доступу людей до використання фінансових продуктів і послуг називаються **фінансовою інклюзією**.

Багато державних установ та організацій, громадських об'єднань, персональних бізнес-тренерів і консультантів займаються підвищенням рівня фінансової грамотності населення в нашій державі. До найбільших державних інституцій, які визначають фінансову грамотність однією з основних цілей своєї діяльності, належать Національний банк України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та Міністерство освіти і науки України.

Цікаві факти

Спрямованість на успіх — запорука фінансового добробуту. Так вважають тренерки курсу «Фінансова грамотність» *(рис. 4)*.

Детальніше ознайомитися з порадами психологинь можна за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/tf8OM або QR-кодом.

- ✓ Спрямовуй розмову з людиною, яка постійно скаржиться, у конструктивне русло
- ✓ Спілкуйся на теми, які Тебе цікавлять
- ✓ Людина, яка психологічно не налаштована на успіх, не може бути фінансово успішною
- ✓ Якщо Тебе не влаштовує те, що Ти робиш, вийди із зони комфорту, щоб змінити ситуацію і рухатися далі
- ✓ До 25 років усе, що оточує людину, записується в пам'ять, ніби на платівку, і вона грає впродовж життя
- ✓ Щоб щось змінити, платівку треба «перезаписати», і це робиться щоденно впродовж тривалого часу з новою установкою
- ✓ Читай книги, розширюй свій кругозір, спілкуйся з людьми, які мислять по-іншому
- ✓ Прислухайся до себе і свого оточення. Маркери бідності — різні страхи: напруження, тривога, безсилля, безпорадність
- ✓ Розумій мотиви своїх бажань. Уникай песимістичних і заздрісних думок
- ✓ Віддавай гроші з вдячністю за отриману послугу

Рис. 4. Психологічна спрямованість на успіх

Моделюємо

Виконай в електронному додатку завдання «Портрет фінансово грамотної людини».

Цікаві факти

- Першою емблемою фінансової грамотності, яка використовувалась на всіх навчальних матеріалах та презентаційних заходах, стала різнобарвна розгорнута книга.

- Щороку в березні в Україні та світі проводиться тиждень фінансової грамотності — Global Money Week. ***Global Money Week*** **(*GMW*)** — це велика кількість всесвітніх і національних заходів. Їх мета: підвищувати рівень фінансової освіти дітей та молоді, поширювати інформацію про гроші, ощадність та ведення власного бюджету, розвивати вміння управління власними грошима, розширювати фінансові права і можливості.

Перевіряємо

Перевір рівень власної фінансової грамотності. Виконай тестові завдання в електронному додатку.

Основні терміни та поняття

Фінансова грамотність — це ті знання, вміння, навички, взаємозв'язки та поведінка, які допомагають кожному з нас приймати найкращі фінансові рішення у повсякденному житті та врешті-решт досягати особистого фінансового добробуту.

Фінансові знання — це обізнаність людей у тому, як працюють банки й небанківські установи та які послуги вони надають, а також як правильно управляти власними фінансами: складати бюджет, заощаджувати кошти, управляти фінансовими ризиками тощо.

Фінансові навички — це практичне застосування знань та інформації, за допомогою яких Ти зможеш ухвалювати правильні рішення для того, щоб ефективно управляти особистими фінансами.

Фінансові вміння — це знання та навички, які Ти будеш використовувати для визначення своїх фінансових цілей, складання планів та особистого бюджету, щоб ефективно управляти власними фінансами й досягати фінансового добробуту.

Фінансова освіта — це процес постійного вдосконалення фінансових знань і підвищення рівня Твоєї фінансової грамотності.

Фінансова поведінка — це тип поведінки людини, пов'язаний із прийняттям фінансових рішень. Вона може бути як спонтанною, емоційною, нерозважливою, так і виваженою, продуманою, цілеспрямованою.

Фінансовий добробут — це такий матеріальний стан, який дасть змогу Тобі впевнено почуватися щодо власного фінансового майбутнього та ухвалювати рішення, які дозволять бути задоволеним / задоволеною власним життям.

Фінансова інклюзія — 1) це доступ населення та підприємств до фінансових продуктів і послуг (переказів, платежів, заощаджень, кредитів) для задоволення своїх потреб; 2) це створення умов для залучення населення і бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами.

Цифрова фінансова грамотність — це знання, уміння, навички, взаємозв'язки та поведінка, які допомагають Тобі здійснювати фінансову діяльність у цифровому середовищі (сфері цифрових фінансів).

Цифрові фінансові послуги — це послуги, що надаються через мобільні застосунки та онлайн, без відвідування банків чи небанківських фінансових установ.

Розділ 1

Прикладні фінанси

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Тема 1

ГРОШІ У ЖИТТІ ЛЮДИНИ. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ГРОШЕЙ

Засвоївши матеріали теми, Ти будеш:

Знати та розуміти:

- історію виникнення грошей;
- форми грошей та етапи їх еволюції;
- сутність грошей, їх властивості, види та функції;
- значення грошей в економіці;
- роль грошей у житті людини.

Уміти застосовувати:

- гроші для задоволення своїх потреб;
- різні форми грошей у повсякденні;
- правила використання грошей;
- електронні гроші у власному житті;
- інформацію щодо використання віртуальних грошей.

Самостійно приймати мотивовані рішення:

- щодо форм збереження цінності грошей;
- як виражати повагу до грошей;
- як витрачати кишенькові гроші.

Виражати ставлення:

- до грошей, знаючи їхні властивості;
- до реальної вартості національної валюти;
- до використання різних форм грошей.

ДОСВІД 1

ЩО ТАКЕ ГРОШІ ТА ЯК ВІДБУВАЛАСЬ ЇХ ЕВОЛЮЦІЯ?

Гроші завжди мають саме те значення, яке ми їм надаємо.

Бодо Шефер,
німецький письменник, лектор, бізнесмен і підприємець

- *Ти можеш уявити сучасне життя без грошей?*
- *Що таке гроші та що стало причиною їх появи?*

1. ДЛЯ ЧОГО ЛЮДИНІ ГРОШІ?

Пізнаємо

Гроші в усі часи відігравали значну роль у соціальному житті. Але люди ставляться до них по-різному, адже для кожної людини вони мають різне значення. Для когось гроші — це щастя, а для декого — засіб існування. Хтось вважає, що гроші — це енергія, якою можна обмінюватись. А хтось — що це технологічний інструмент, який полегшує торгівлю та комерцію.

Для більшості гроші — це те, що сприймається як належне, оскільки ними користуємося щодня: купуємо товари й послуги, здійснюємо фінансові операції, вимірюємо успіхи кінозірок, бізнесменів і відомих людей.

Усі ці погляди правильні, оскільки поняття грошей набагато ширше, ніж можна собі уявити.

Гроші дають можливість відчути свободу вибору, почуватися комфортно, адже за достатньої їх кількості можна купити будь-що, реалізувати своє бажання. Наявність достатньої кількості грошей дає також можливість займатися меценатством, допомагати нужденним, донатити та розвивати цікаві проєкти.

Отже, гроші дають відчуття стабільності, впевненості в майбутньому, покращують самооцінку, є інструментом забезпечення добробуту, морально-етичних цінностей людини та критерієм високої якості життя.

Дискутуємо

Виконай вправу «Як поводитись із грошима» в електронному додатку чи робочому зошиті та обговоріть з однокласниками / однокласницями, чому важливо дотримуватися таких правил.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. ЩО ТИ ЗНАЄШ ПРО ІСТОРІЮ ВИНИКНЕННЯ ГРОШЕЙ?

Пізнаємо

Історія розвитку грошей налічує тисячоліття і пов'язана з еволюцією торгівлі, економіки та суспільства. На кожному етапі розвитку суспільства з'являлися нові форми грошей, зникали попередні, а інколи в обігу перебували одночасно і старі, і нові, продовжуючи виконувати притаманні їм функції.

Гроші (грошові кошти) — *це загальний еквівалент, що виконує роль міри вартості будь-яких товарів та послуг і здатний безпосередньо на них обмінюватися.*

Перша згадка терміна «гроші» датується 3000 роком до н. е. Це був клинописний текст на глиняній табличці, знайдений у Стародавній Месопотамії. Однак то були не звичні для нас гроші — це були різноманітні речі, які мали природну цінність: пшениця, хутро, худоба тощо, а потім їх змінили дорогоцінні метали: золото та срібло.

У XVIII столітті з появою перших банків у Європі й Америці практичного використання набули паперові гроші — банкноти, що мали товарне забезпечення («товарні гроші»). Товарні гроші самі по собі цінності не мали, але їх можна було в будь-який час обміняти в банку на визначену кількість золота чи срібла. Поступово золоті та срібні монети витіснилися паперовими грошима.

Сучасний розвиток інформаційних технологій сприяє виникненню нових форм грошей: віртуальних валют і значної кількості нових платіжних інструментів.

Отже, можна виділити **вісім етапів** виникнення грошей *(рис. 5)*.

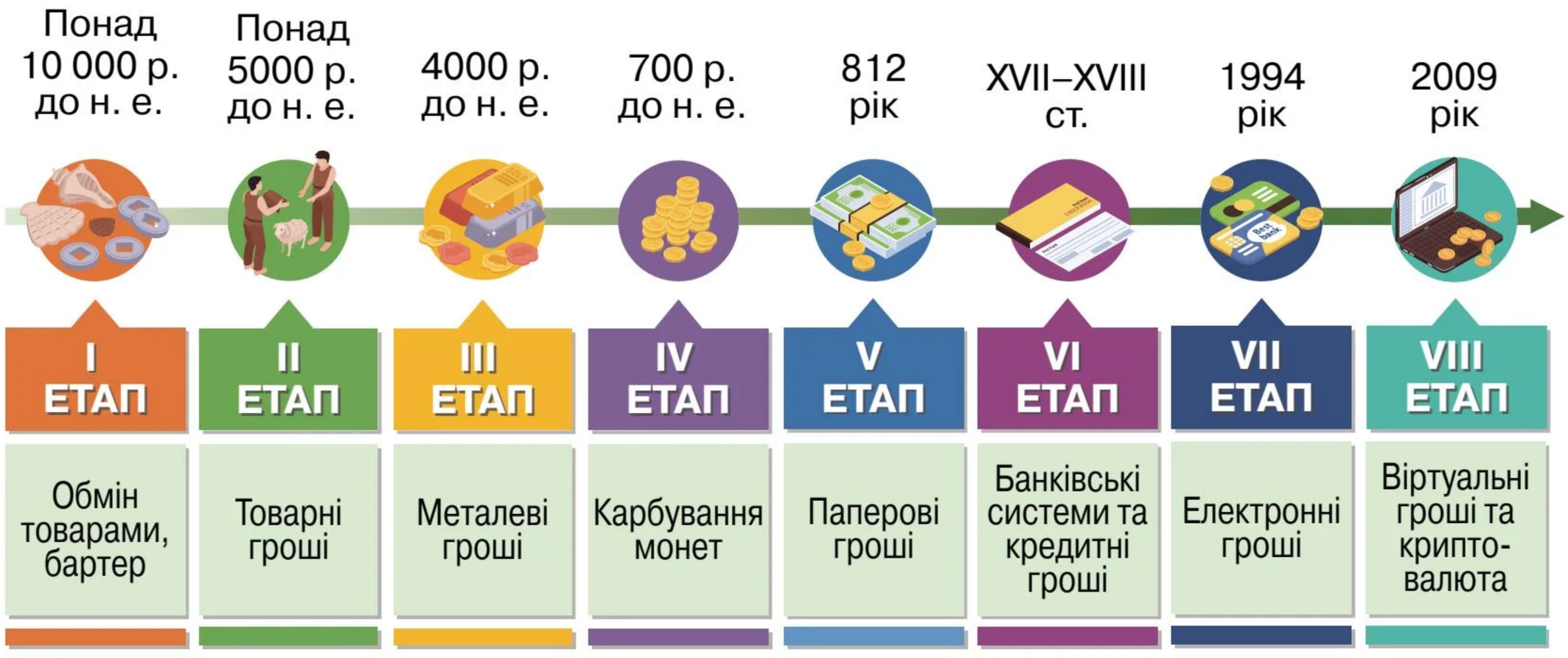

Рис. 5. Етапи виникнення грошей

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Етап 1. Обмін товарами й бартер. Спочатку люди використовували систему обміну товарами, відому як бартер. Один товар обмінювався на інший без використання загальноприйнятого засобу обміну. Отже, бартер (міна) — це прямий безгрошовий обмін товарами. Бартерна торгівля виникла понад 10 тис. років тому.

Етап 2. Поява товарних грошей. Поступово зерно, худоба, шкіра, глечики, мушлі та перли почали набувати особливого значення і стали використовуватися як гроші. Такі гроші називають *товарними грошима*. У деяких віддалених точках Амазонської низовини та Папуа-Нової Гвінеї досі використовують товарні гроші.

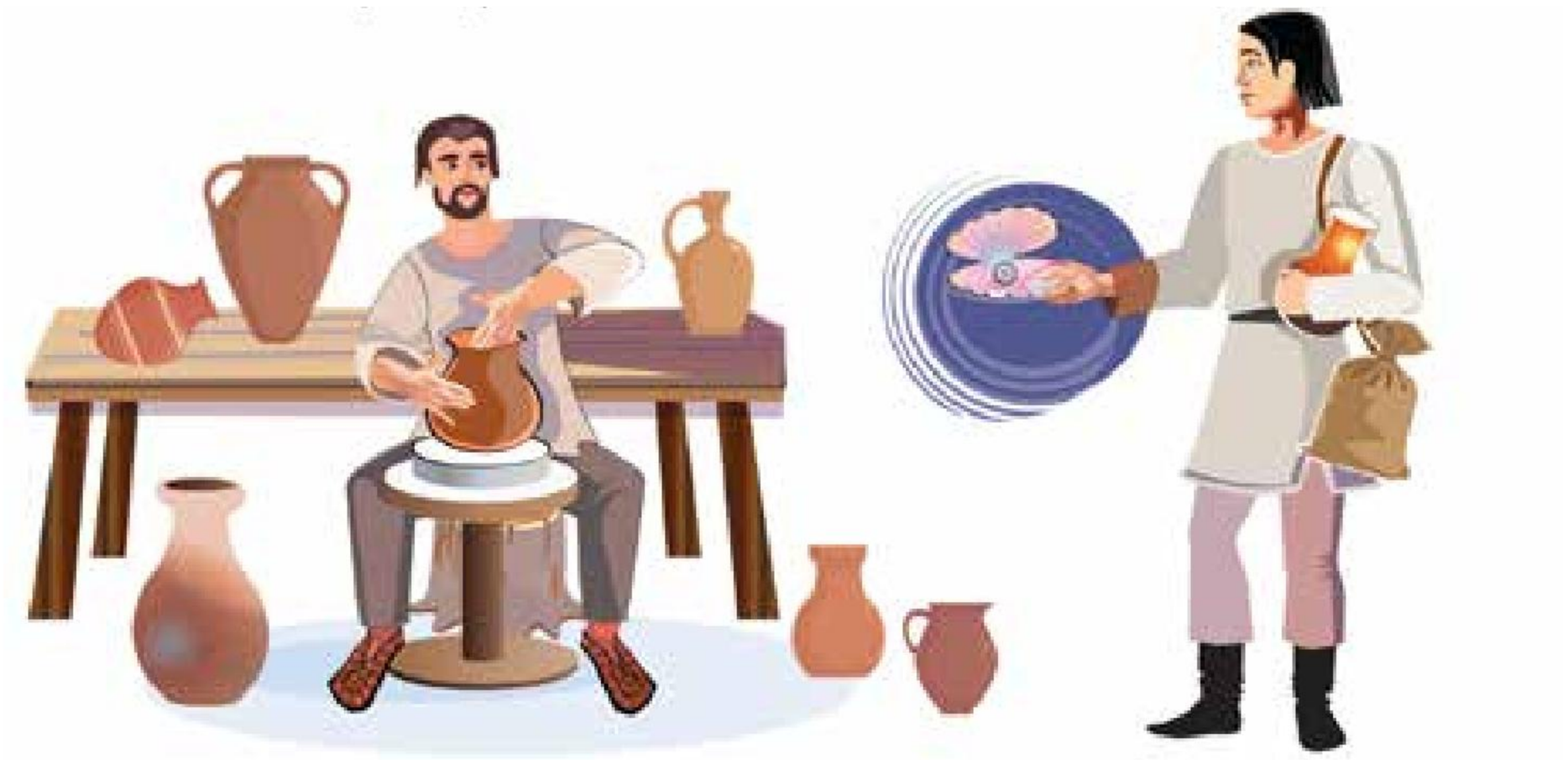

Досліджуємо

Виконай у робочому зошиті завдання «У який спосіб могла б функціонувати економіка без грошей».

Сценарій: «Уявіть собі безлюдний острів, на якому є лише дві людини — збирач кокосів (він має інструмент, що дає йому змогу легко знімати та розколювати кокоси) та рибалка (він має спис для ловлі риби)».

- *Як можуть допомогти люди одне одному?*
- *Які рішення вони можуть ухвалити?*
- *Чи можуть бути проблеми з бартером на безлюдному острові?*

Етап 3. Епоха металевих грошей. Із часом люди почали використовувати металеві предмети. Металеві гроші були більш зручними для обміну товарами. Найбільш цінним та універсальним засобом обміну дуже швидко стали дорогоцінні метали: золото та срібло.

Етап 4. Карбування монет. Винайдення монет стало важливим кроком у розвитку грошей. Монети мали стандартну вагу та вартість. Це істотно полегшувало їхнє зберігання, дроблення та об'єднання, а також торгівлю, спрощуючи розрахунки між людьми. Науковці вважають, що перші монети виготовлялися з електрума (природного сплаву срібла і золота) та карбувалися близько 650–600 років до н. е.

Монета (лат. moneta) — *грошовий знак, виготовлений із металу (золота, срібла, міді або сплавів), встановлених законом ваги і форми. Використовується як засіб грошового обігу та платежу.*

Практикуємо

Виконай вправу «Про фінанси з народних вуст» в електронному додатку (розгадай загадки та продовж речення).

Етап 5. Використання паперових грошей. Паперові гроші були вперше використані в Китаї за часів династії Сун і відомі як «jiaozi». Вони нагадували спеціальні квитки, що підтверджували наявність у власника металевих грошей, які зберігалися в китайських храмах. Ці паперові гроші не замінили монети, а використовувалися з ними паралельно.

Етап 6. Випуск банкнот. З появою банків і розвитком банківської системи у XVII–XVIII століттях з'явилися банкноти, які нагадували сучасні гроші. Вони видавалися банками і гарантували власникам право обміну їх на золото або срібло. У Європі банкноти вперше були випущені в 1661 році Банком Стокгольма.

Банкнота (від англ. banknote — банківський білет) — *це грошовий знак, виготовлений із паперу або пластику, зазвичай прямокутної форми. Банкноти випускаються центральним банком держави й обов'язкові до використання на всій її території нарівні з монетами.*

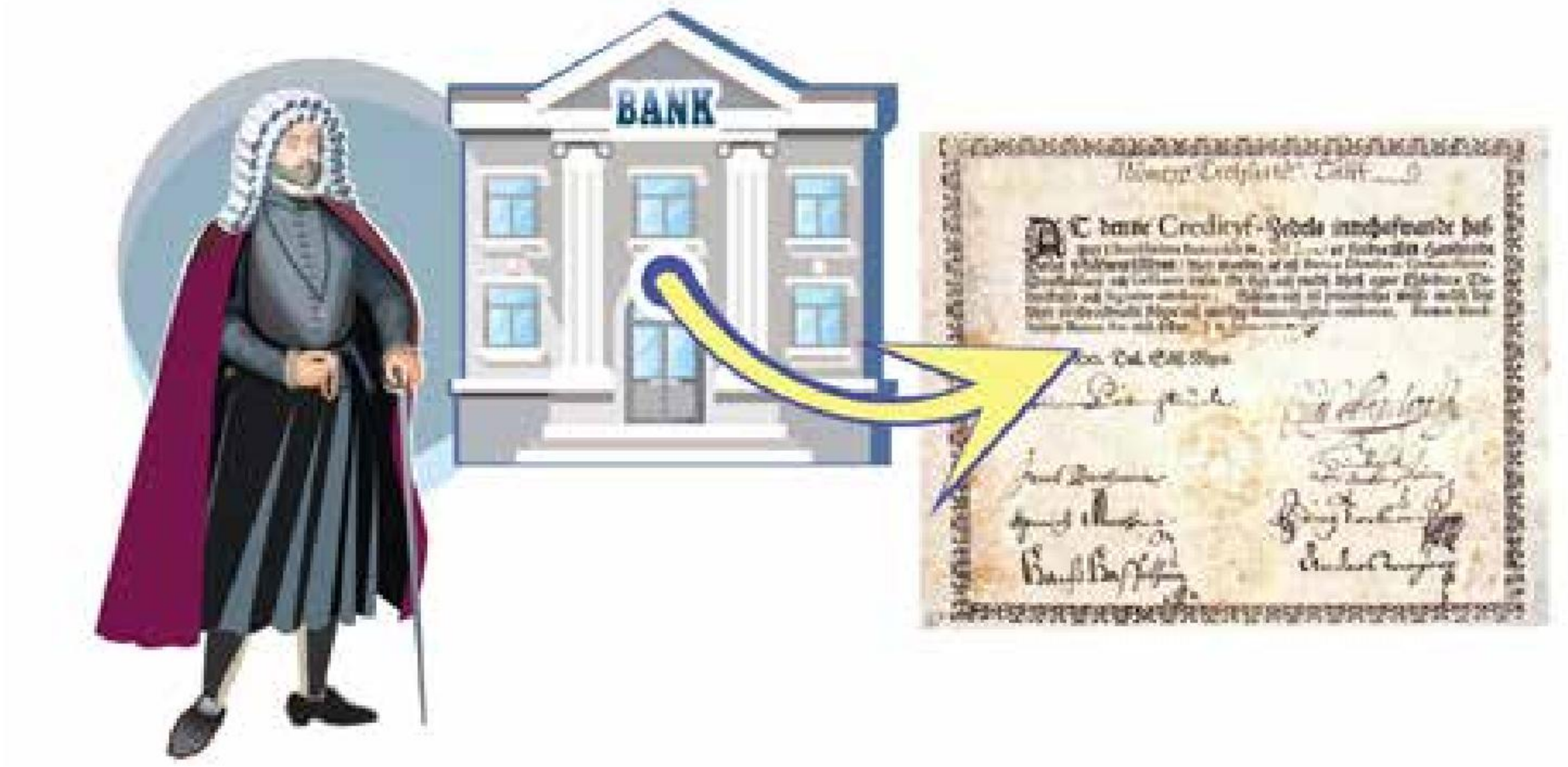

Етап 7. Поява електронних грошей та грошові перекази. У сучасному світі з розвитком технологій з'явилися електронні гроші, представлені у формі цифрових записів на банківських рахунках, платіжних картках та електронних гаманцях.

Електронні гроші — *це гроші, які використовують для обміну та взаєморозрахунків в інтернеті за допомогою електронних пристроїв.*

В Україні випускати електронні гроші мають право виключно банки.

Етап 8. Майнінг віртуальних грошей. В еру цифрових технологій кошти стають віртуальними. Віртуальні гроші створені за допомогою комп'ютера на основі технології майнінгу. Комп'ютер робить обчислення за заданим алгоритмом і після розв'язання надає винагороду у формі віртуальних грошей, які можуть обмінюватися на електронні гроші.

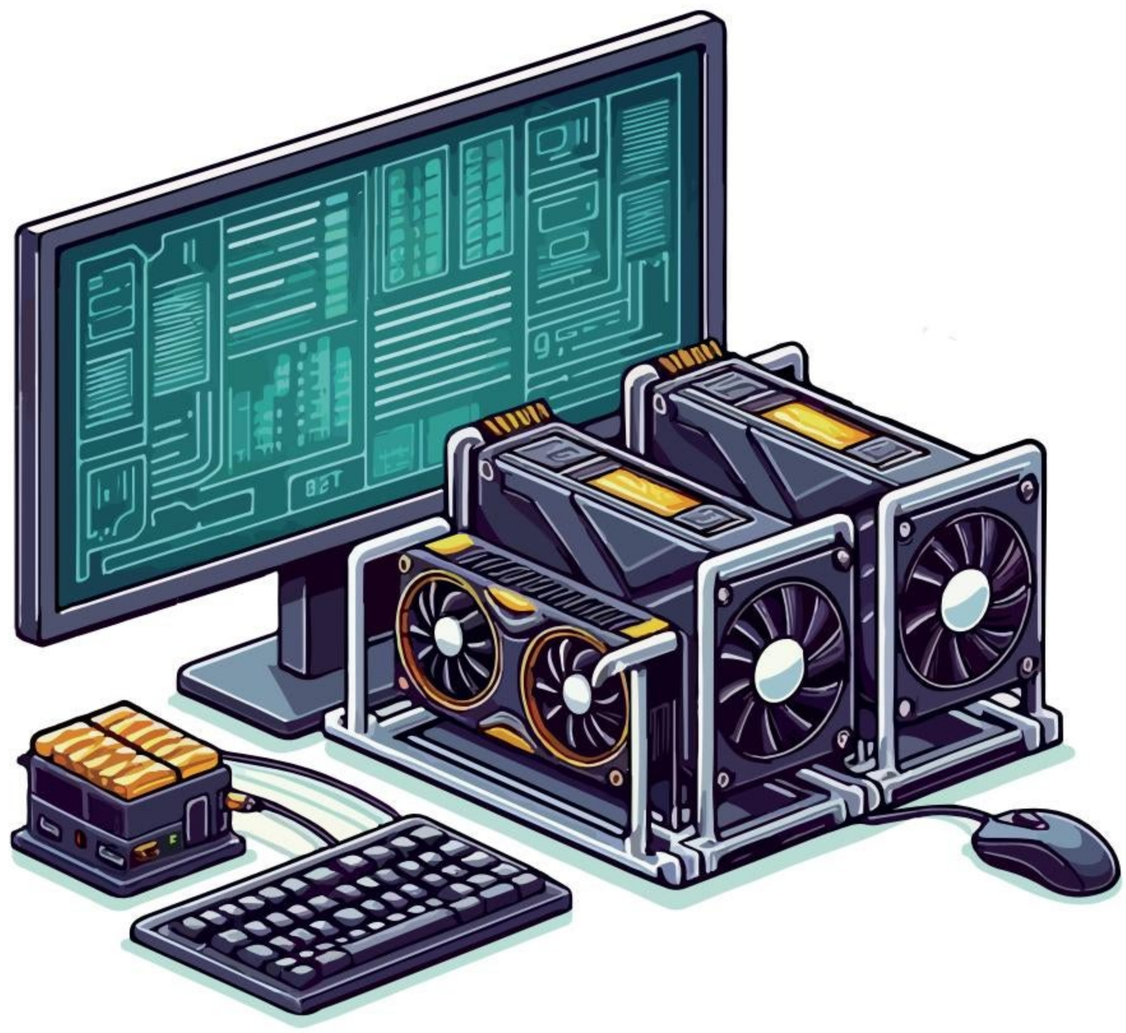

Цікаві факти

- Індіанці Південної та Центральної Америки використовували як гроші какао-боби й тютюнове листя.
- У Стародавній Спарті як гроші використовували масивні та важкі залізні прути. Це було зроблено для того, щоб спартанці менше прагнули до багатства, менше крали та не давали хабарів.
- Найбільша в історії монета високої номінальної вартості викарбувана в Туреччині — у 100 000 турецьких лір.
- У деяких країнах, наприклад в Австралії, Малайзії та В'єтнамі, паперові гроші насправді не паперові. Їх виготовляють із тонкого і м'якого пластику, що не накопичує на собі бактерії.
- У середньому банкноти під час перебування в обігу проходять через руки 30 000–50 000 людей.
- У США випускалися банкноти номіналом у 100 000 доларів, але вони не передавалися в публічне користування, а використовувалися для внутрішніх розрахунків між банками.

Практикуємо

1. Виконай вправу «Ребуси» в робочому зошиті.

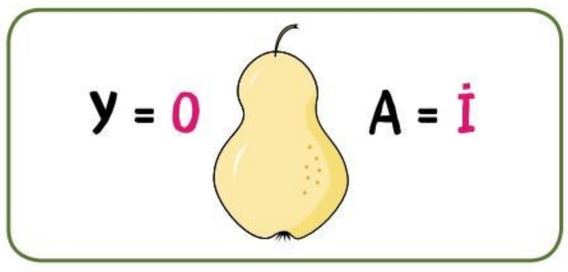

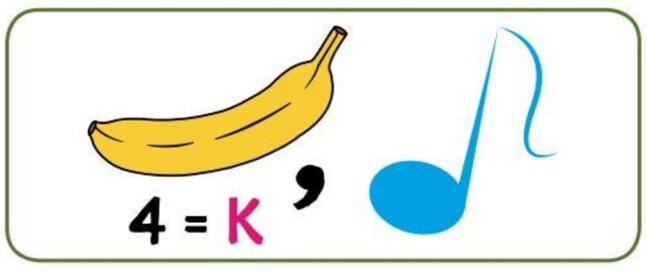

2. Розв'яжи кросворд у робочому зошиті.

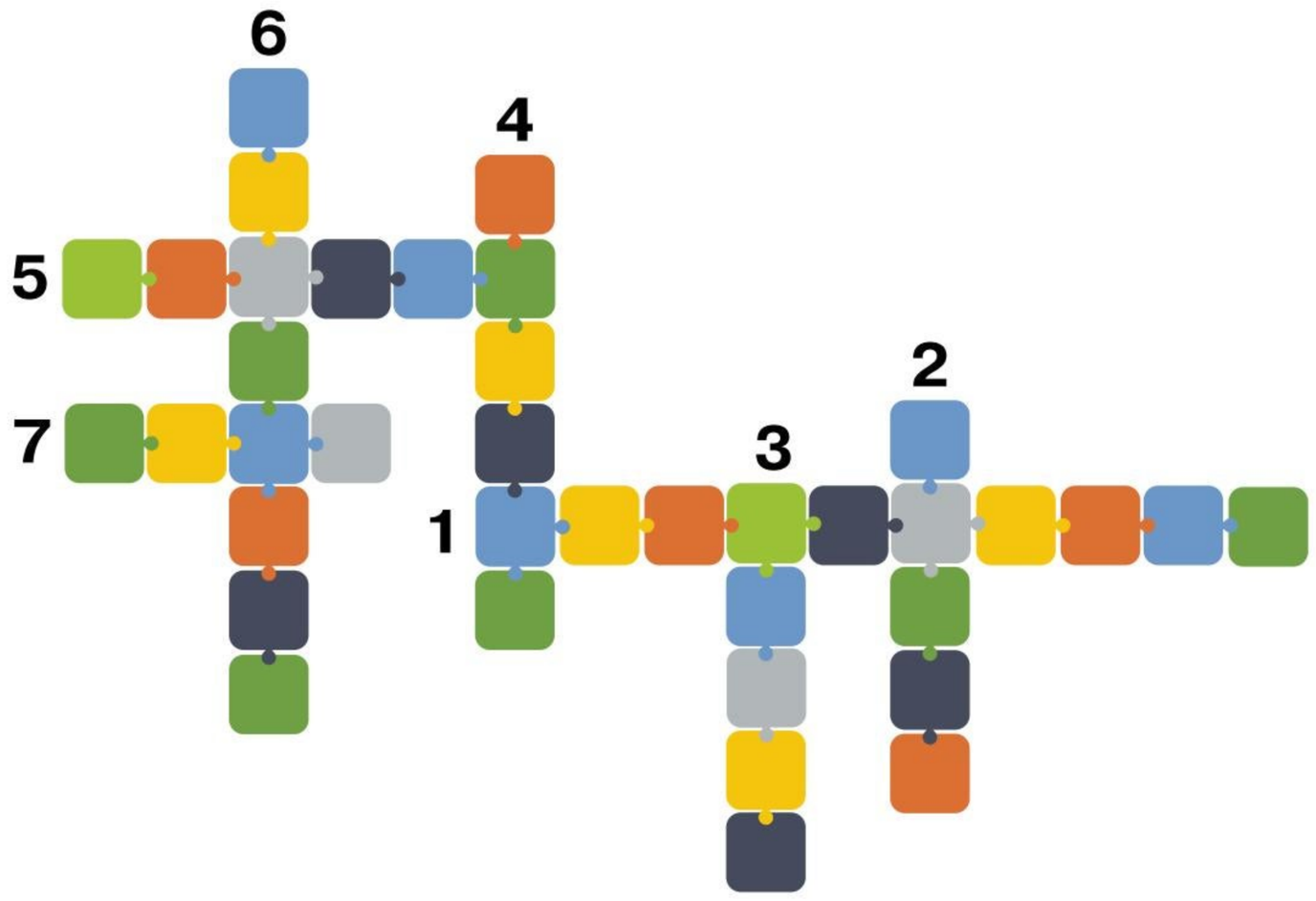

По горизонталі: 1. Гроші, обмін та взаєморозрахунки якими проводяться за допомогою інформаційних технологій. **5.** Грошовий знак, виготовлений із металу. **7.** В Україні випуском (емісією) електронних грошей може займатися виключно… .

По вертикалі: 2. Загальний еквівалент, що виконує роль міри вартості будь-яких товарів та послуг і здатний безпосередньо на них обмінюватися. **3.** Країна, де вперше були використані електронні гроші. **4.** Прямий безгрошовий обмін товарами. **6.** Грошовий знак, виготовлений із паперу або пластику, зазвичай прямокутної форми.

Дискутуємо

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/ozFce або QR-кодом.

Прочитай вислови видатних людей про гроші. Як Ти їх розумієш?

3. ЯКІ Є ВЛАСТИВОСТІ ТА ФОРМИ ГРОШЕЙ?

- *Чи замислювався / замислювалася Ти, чому гроші є цінними, і чому до них треба ставитися з повагою?*

Пізнаємо

Цінність грошей пов'язана з користю, яку вони приносять, даючи людям змогу задовольняти свої потреби — купувати їжу, одяг, медикаменти, автомобілі, квартири, товари та послуги, зокрема побутові, фінансові, комунальні, медичні тощо. Іншими словами, корисність грошей визначається їхньою **вартістю**.

Вартість грошей визначається їх **купівельною спроможністю**. Згідно з принципом вартості грошей, краще мати певну суму грошових коштів сьогодні, ніж отримати її завтра.

Знання про властивості грошей дають змогу прийняти зважене рішення щодо способу їх використання — витрачати, зберігати, обмінювати, розподіляти, інвестувати.

Грошам притаманні певні властивості, без яких вони не можуть бути корисними для людей *(рис. 6)*.

Рис. 6. Властивості грошей та їхні характеристики

Наведені властивості забезпечують виконання грошима певних функцій. Базовою властивістю грошей є стабільність вартості.

Держава встановлює та гарантує номінальну вартість грошей. Центральний банк кожної країни має виключне (монопольне) право на випуск (емісію) грошей та гарантує виконання ними функції платіжного засобу на території країни.

Номінальна вартість грошей *указана на банкноті, монеті чи електронній системі й сприяє чітким розрахункам за платежами.*

Цікаві факти

- **Александр Македонський** був першим правителем у світі, який наказав карбувати свій профіль на монетах.
- Найменшою монетою у світі був індійський срібний четвертак (Тара Віджаянагара). Він важив усього 1,7 грама, а його діаметр становив лише 4 міліметри.
- У 1997 році на території африканської держави Заїр (нині — Демократична Республіка Конго) така банкнота була в ужитку. Після повалення тоталітарного режиму Жозефа Мобуту нова влада опинилася перед проблемою нестачі готівки й вирішила протягом певного періоду використовувати старі купюри — 20 тисяч заїрів із вирізаним обличчям диктатора.

- Купюра з найбільшою в історії кількістю нулів походить із Зімбабве. Це банкнота номіналом 100 трильйонів місцевих доларів.

Гроші мають різні форми прояву і використання — фізичного платіжного засобу, дорогоцінних металів, банківських вкладів (депозитів), кредитів, віртуальних грошей (віртуальних активів).

Випущені центральним банком держави гроші дістали назву **фіатних грошей**.

Фіатні гроші (від лат. fiat — декрет, дозвіл) — *це не забезпечені золотом чи іншими товарами гроші, номінальна вартість яких встановлюється і гарантується державою незалежно від величини витрат на їх виготовлення.*

Фіатні гроші можуть використовуватися в таких **формах**:

- готівковій;
- безготівковій;
- електронній.

Готівкові гроші — *це грошові знаки грошових одиниць певної держави у вигляді банкнот і монет. Їх випускає центральний банк країни. Вони є законним платіжним засобом на території цієї держави.*

Безготівкові кошти — *це кошти на рахунку в банку, які можуть законно використовуватися для розрахунків за товари чи послуги.*

Гроші постійно переходять з однієї форми в іншу. Тобто якщо Ти поповнив / поповнила свій банківський рахунок готівкою через банкомат або касу банку, гроші автоматично зараховуються на Твій безготівковий рахунок. Якщо Ти витрачаєш кошти онлайн — гроші списуються з Твого безготівкового рахунку. Коли Ти знімаєш гроші через банкомат або касу банку — кошти з Твого безготівкового рахунку списуються, а гроші перетворюються з безготівкових на готівку.

Електронні гроші — *це різновид безготівкових грошей, які здійснюють свій рух автоматично, через комп'ютерні системи, за безпосередніми розпорядженнями власників рахунків.*

Найпоширенішими носіями електронних грошей є пластикова картка та електронний гаманець. Вони дають змогу проводити розрахунки в інтернеті без використання готівки.

Електронний гаманець (англ. e-Purse або e-Wallet) — *це електронний спосіб оплати, у якому зберігається Твоя платіжна інформація: картки, готівка чи банківські рахунки, і який Ти можеш використовувати для здійснення оплат у магазинах та інтернеті.*

Сучасна цифровізація привела до появи новітньої форми грошей — **віртуальних (цифрових)**, які є альтернативою фіатним та не контролюються центральними банками.

Віртуальні гроші — *це вид цифрових грошей, які можна використовувати в інтернеті для здійснення фінансових платежів. Вони не мають офіційного статусу законного платіжного засобу.*

Віртуальні гроші мають назву **«віртуальна валюта»**. Різновидом віртуальних грошей є криптовалюта, яка захищається методом криптографії, тобто шифруванням інформації за допомогою певного алгоритму.

Більше дізнатися про різновиди віртуальних грошей Ти можеш, перейшовши за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/XKM3n або QR-кодом.

Випуск та обіг фіатних грошей (паперових, безготівкових й електронних) забезпечуються **авторитетом держави**. Але за безпеку та надійність розрахунків віртуальними коштами відповідають **виключно їхні користувачі**.

Цікаві факти

- Першою у світі криптовалютою став Bitcoin, який з'явився у 2009 році. Серед інших криптовалют популярними є Ripple, Ethereum, Tether, Solana, BNB, Cardano, Stellar, QUANT, Hedera та інші.
- Торгівля криптовалютами відбувається на віртуальних біржах.
- Сальвадор став першою країною у світі, яка оголосила Bitcoin офіційним платіжним засобом. У жодній іншій державі віртуальна валюта не має статусу законного платежу.
- Суверенні віртуальні активи зараз тестуються центробанками провідних країн світу. Мета цього — отримати статус законного платіжного засобу. До них належать: цифровий долар США (Федеральна резервна система), цифровий юань (Народний банк Китаю), цифрове євро (Європейський центральний банк), цифровий фунт стерлінгів (Банк Англії), цифрова крона (Центральний банк Швеції), цифрова гривня (Національний банк України).

Практикуємо

Виконай в електронному додатку вправи «Гра "Правда — Неправда"» і «Тестування».

Підсумовуємо

1. Гроші — це загальний еквівалент, що виконує роль виміру вартості будь-яких товарів та послуг і здатний безпосередньо на них обмінюватися.
2. Властивості грошей визначають форми їх використання. Розрізняють фіатні гроші — офіційно визнані та гарантовані урядом держави, і віртуальні гроші, які не мають офіційного статусу та розрахунки якими не гарантуються державою.
3. Гроші постійно переходять із готівкової форми в безготівкову і навпаки. Сьогодні найбільш уживаною формою готівкових грошей є монети та паперові банкноти.
4. Віртуальні валюти забезпечені виключно довірою їхніх користувачів один до одного. Їхня вартість формується балансом попиту і пропозиції.

Оцінюємо

У робочому зошиті закінчи речення та проаналізуй особистий рівень засвоєння здобутих знань.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ, Я

запам'ятав / запам'ятала _____

дізнався / дізналася _____

навчився / навчилася _____

зрозумів / зрозуміла _____

мав / мала труднощі з _____

Основні терміни та поняття

Бартер — це прямий безгрошовий обмін товарами.

Гроші — це платіжний засіб, особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів та послуг.

Грошові знаки — це гроші в готівковій формі, виготовлені з металу (монети), паперу або пластику (банкноти), рідше — з інших матеріалів.

Монети — грошові знаки, виготовлені з металу (золота, срібла, міді або сплавів) встановлених законом ваги й форми, що використовуються як засіб грошового обігу та платежу.

Банкноти — грошові знаки, виготовлені з паперу або пластику, зазвичай прямокутної форми. Випускаються центральним банком держави та обов'язкові до приймання на всій території країни нарівні з монетами.

Фіатні гроші — це форма грошей у вигляді банкнот, монет чи електронних грошей. Номінальна вартість їх встановлюється і гарантується державою.

Готівкові гроші — це грошові знаки грошових одиниць певної держави у вигляді банкнот і монет, які випускає її центральний банк і які є законним платіжним засобом на території цієї держави.

Безготівкові кошти — це кошти на банківському рахунку, які можуть використовуватися для розрахунків за товари чи послуги.

Електронні гроші — різновид безготівкових грошей і платіжних засобів, що представлені й обертаються в електронному (цифровому) форматі та зберігаються у формі записів у спеціалізованих системах електронних платежів.

Віртуальні гроші — це вид цифрових грошей, які можна використовувати в інтернеті для здійснення розрахунків. Віртуальні гроші не мають офіційного статусу законного платіжного засобу в країнах світу (винятком є Сальвадор).

Номінальна вартість грошей — це вказана вартість на банкноті, монеті або в електронній системі.

ДОСВІД 2

ЯКІ ФУНКЦІЇ ТА ВИДИ ГРОШЕЙ?

Нажити багато грошей — хоробрість, зберегти їх — мудрість, а вміло витрачати — мистецтво.

Луцій Анней Сенека,
давньоримський філософ, поет, державний діяч і оратор

- *Що спільного між різними формами грошей?*
- *Чи потрібно правильно розрізняти функції, які виконують гроші?*
- *Що Ти знаєш про національну грошову одиницю України?*

1. ЯКІ Є ВИДИ ГРОШЕЙ?

Пізнаємо

Для того щоб люди могли задовольнити різноманітні потреби та інтереси залежно від ситуації, прийнятих цінностей, цілей їх застосування, значення для суспільства тощо, вони можуть використовувати різні види грошей.

Розрізняють такі види грошей: **повноцінні** (товарні та металеві), **неповноцінні** (паперові та кредитні) та **змішані** *(рис. 7)*.

Рис. 7. Види грошей

З попереднього досвіду Ти вже знаєш, що таке товарні, металеві, паперові, електронні та віртуальні гроші. Тож зупинимось детальніше на інших їх видах.

У разі потреби використати гроші для кредитів або запозичень їх різновидом стають **кредитні гроші**.

Кредитні гроші — *це гроші, які виникли внаслідок розвитку кредитних відносин між державою, банками та приватними особами.*

Депозитні гроші — *це різновид кредитних грошей, які банк приймає від людей у готівковій чи безготівковій формах на визначений термін під установлений відсоток. Використовується для платежів у безготівковій формі.*

Білонна монета — *неповноцінна (розмінна) монета, у якій вміст дорогоцінного металу менший, ніж вміст інших сплавів. Переваги білонної монети — її дешевизна та тривале використання.*

Квазігроші (англ. quasi-money, «майже гроші») — *це специфічний вид грошей, які тимчасово замінюють безпосередньо самі гроші, проте не є засобом платежу. До них відносять цінні папери, страхові поліси, ощадні рахунки.*

Дискутуємо

Часто кажуть, що золото — це королівські гроші, фіат — державні, а віртуальні валюти, безперечно, є народними грошима.

- *Як Ти розумієш таке висловлювання?*
- *Як Ти вважаєш, чому саме віртуальні валюти називають народними грошима?*
- *Яким би грошам Ти надавав / надавала перевагу і чому?*

Цікаві факти

- У Китаї випустили золоту монету вагою 5 кілограмів. Проте найважчу у світі виготовили у Швеції. Важила вона аж 19 кілограмів.
- Найбільш поширеною валютою у світі вважається британський фунт: ним користуються в 105 країнах світу.

Робота в парі / групі

1. Ознайомся, як можна зберегти гроші та з користю провести час. Що Ти ще можеш запропонувати, щоб, не витрачаючи гроші, цікаво і корисно провести час? Запиши в робочому зошиті 4 власні відповіді.

- Відвідати вуличну виставку або «вільний» музей.
- Вирушити на велосипедну прогулянку з друзями.
- Організувати з однокласниками благодійний ярмарок.
- Разом із друзями зібрати речі в допомогу волонтерам.
- Провести акцію «Допоможи безпритульним тваринам».
- Допомогти стареньким сусідам по господарству.

2. Продовж запропонований список, щоб розширити відповіді на запитання «Які в Тебе є ідеї щодо зберігання грошей?». Напиши в робочому зошиті 3 власні пропозиції.

- Відкрити скарбничку в банківському застосунку.
- Покласти гроші в банк із можливістю їх поповнення.
- Віддати кошти на зберігання батькам / опікунам.

2. ЯКІ ФУНКЦІЇ ВИКОНУЮТЬ ГРОШІ?

Пізнаємо

Незалежно від того, яких форм і видів набувають гроші, вони завжди виконують одні й ті самі функції. Саме через функції виражається сутність грошей. Сьогодні існує багато різних думок щодо того, скільки функцій притаманно грошам. Деякі вчені-економісти вважають, що таких функцій є п'ять *(рис. 8)*.

Г	Р	О	Ш	І
МІРА ВАРТОСТІ	**ЗАСІБ ОБІГУ**	**ЗАСІБ ПЛАТЕЖУ**	**ЗАСІБ НАГРОМАДЖЕННЯ**	**СВІТОВІ ГРОШІ**
Гроші є загальною одиницею виміру вартості товарів і послуг, що полегшує порівняння та оцінювання їхньої цінності	Гроші полегшують обмін товарів і послуг та є посередником між покупцем і продавцем	Гроші використовуються для сплати боргів, податків та інших платежів	Гроші зручно накопичувати та використовувати в майбутньому	Гроші є засобом міжнародних розрахунків, вони дозволяють здійснювати торговельні операції між країнами

Рис. 8. Функції грошей

Проте сучасна економічна наука радить виділяти три основні функції грошей, з якими вони асоціюються *(рис. 9)*.

Рис. 9. Еволюція функцій грошей

По-перше: гроші є розрахунковою одиницею (виконують функцію обліку, міри вартості товару чи послуги).

Ти можеш розглядати **гроші як міру** — інструмент, який використовується для вимірювання вартості Твоїх дій. Якщо Ти купуєш новий комп'ютер, його ціну можна виразити як вартість, яку Тобі потрібно заплатити за певну кількість футболок, велосипедів чи зерна. Наприклад, Твій новий комп'ютер може коштувати за сьогоднішніми цінами від 10 до 20 велосипедів, але Тобі зручно, щоб ціна була встановлена в грошовому вираженні. Так гроші забезпечують стандартну **міру вартості**, дозволяючи порівнювати вартість різних товарів та послуг. **Ціна** відображає вартість одного товару щодо інших на ринку.

Цікаві факти

«Гаряча функція грошей»: колумбійський наркобарон **Пабло Ескобар**, один із найбагатших людей світу, одного разу змушений був палити багаття паперовими грошима, ховаючись від переслідувачів у горах. Щоб обігріти свою родину, він спалив два мільйони доларів готівкою.

Дискутуємо

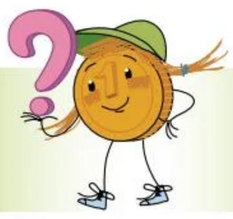

Роздивися колаж «Міра вартості грошей» *(рис. 10)* і прокоментуй його. Запропонуй свій варіант використання зароблених грошей.

Рис. 10. Міра вартості грошей

По-друге: гроші є засобом обігу та платежу.

Гроші є найпоширенішим способом оплати за товари та послуги. Коли Ти йдеш у магазин, то маєш упевнитися, що касир прийме гроші як оплату за продукти. Тобто гроші є засобом обігу та платежу, оскільки дають змогу легко торгувати товарами та послугами, не вдаючись до бартеру. Це робить торгівлю більш ефективною.

По-третє: гроші є засобом нагромадження (накопичення вартості).

Якщо Ти працюєш сьогодні та заробляєш 2000 грн, то перш ніж їх витратити, можеш вирішити їх заощадити (зберегти). Зберігання грошей є ефективнішим способом зберігання вартості, ніж зберігання інших цінностей. Так гроші стають **засобом заощадження**, який дозволяє зберігати кошти протягом тривалого часу без зниження їхньої вартості. Ця функція корисна, оскільки дає можливість не витрачати всі гроші одразу, а накопичити їх та витратити в майбутньому за потреби, здійснити більшу або ціннішу покупку.

Досліджуємо

Досліди функції грошей. Виконай для цього в електронному додатку чи робочому зошиті вправу «Функції грошей».

Дискутуємо

Обґрунтуй свою думку.

- *Чим гроші відрізняються від звичайного товару?*
- *Чи вигідно накопичувати гроші?*

Практикуємо

1. Виконай вправу «Ребуси» в робочому зошиті.

2. Розв'яжи в робочому зошиті головоломку та знайди слова, які характеризують види і функції грошей.

3. ЩО ТОБІ ВІДОМО ПРО НАЦІОНАЛЬНУ ГРОШОВУ ОДИНИЦЮ?

Пізнаємо

Кількість грошей в обігу визначається об'єктивними закономірностями. Держави враховують їх у процесі регулювання кількості грошей в обігу за допомогою центральних банків.

В Україні центральним банком є **Національний банк України** *(рис. 11)*.

Він регулює та наглядає за діяльністю банків і небанківських фінансових установ. НБУ — єдиний у державі банк, який здійснює випуск (емісію) національної валюти України — **гривні** (скорочена назва — **грн**, літерний код валюти — **UAH**, графічний символ — ₴).

Рис. 11. Будівля Національного банку України

Назва гривні походить від слова «гривна» — металева прикраса у вигляді обруча, що носили на шиї за часів Давньої Русі. У 1996 році було проведено грошову реформу, під час якої ввели в обіг сучасну національну валюту України — гривню.

Працюємо з інформацією

Подивися відео «Наша гривня» в електронному додатку у вправі «Еволюція гривні» або перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/lOW1G чи QR-кодом.

Проведи опитування у своїй родині: що Твої старші родичі пам'ятають про становлення гривні?

Цікаві факти

- Гривня — це найстаріша шестикутна одиниця ваги (приблизно фунт), що правила й за монету. Вона поділялася в різні часи на 20 ногат, на 25 чи пізніше — 50 кун, на 50 резан і приблизно на 100 векш, або вивериць. Однак реальна вартість цих, менших від гривні, номіналів не зрозуміла.

Давня гривня

- На купюрі номіналом 1 гривня художник Василь Лопата зобразив себе. Річ у тім, що портрет князя Володимира не зберігся, тому митець намалював «схожу» до князя людину.

Більше цікавих фактів про гривню Ти дізнаєшся, скориставшись покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/oWitc або QR-кодом.

Моделюємо

Перейди в електронний додаток і виконай вправу «Пазли» або скористайся покликаннями чи QR-кодами, поданими нижче.

https://qr.orioncentr.com.ua/9VQVy *https://qr.orioncentr.com.ua/cSlkj*

https://qr.orioncentr.com.ua/ZaX9X

Досліджуємо

Виконай завдання.

- *Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/VVNrU або QR-кодом на віртуальну екскурсію в музей грошей Національного банку України.*

- *Проведи дослідження українських банкнот. Хто з видатних особистостей (державні діячі, політики, князі часів Давньої Русі, гетьмани Війська Запорозького, відомі письменники, філософи та вчені) зображений на купюрах?*

- Що зображено на зворотному боці українських банкнот — пам'ятки архітектури (церкви, театри, замки, освітні заклади)? Можеш використати інформацію, подану в статті «Банкноти України», з української Вікіпедії.

Працюємо з інформацією

Що робити з пошкодженими купюрами? Дізнайся з інформаційної довідки та відео НБУ. Скористайся для цього покликаннями чи QR-кодами, поданими нижче.

https://qr.orioncentr.com.ua/XNdVf

https://qr.orioncentr.com.ua/xJ0Ym

Моделюємо

Проаналізуй ситуації та склади план дій учасників і учасниць щодо грошей.

Для виконання цього завдання скористайся порадами фахівців і фахівчинь та подивися відео, запропоноване в рубриці «Працюємо з інформацією».

1. У касира виникли сумніви щодо справжності поданої Тобою купюри в 500 грн. Як, на Твою думку, повинен себе вести касир? Якими мають бути Твої дії, особливо у випадку, якщо виявиться, що купюра фальшива?

2. Розраховуючись за покупки в магазині, Ти бачиш, що касир видав решту грошей пошкодженою купюрою. Якими мають бути Твої дії?

Дискутуємо

Поясни вислови.

1. *Легко любити Україну до глибини душі. А ви спробуйте любити її до глибини кишені!* (Євген Чикаленко, український громадський діяч, меценат, поміщик, видавець).
2. *Якщо хочеш бути багатим, треба бути фінансово грамотним* (Роберт Кійосакі, американський інвестор, бізнесмен, письменник і автор бізнес-гри «Грошовий потік»).
3. *Є люди, у яких є гроші, і є багаті люди* (Коко Шанель, модельєрка, засновниця власного дому високої моди).

Перевіряємо

1. Виконай у робочому зошиті завдання «Гронування».

- Роздивися центральні слова.
- Запиши слова та фрази з теми, які спадають на думку.
- Установи зв'язки між записаними тобою словами і фразами.

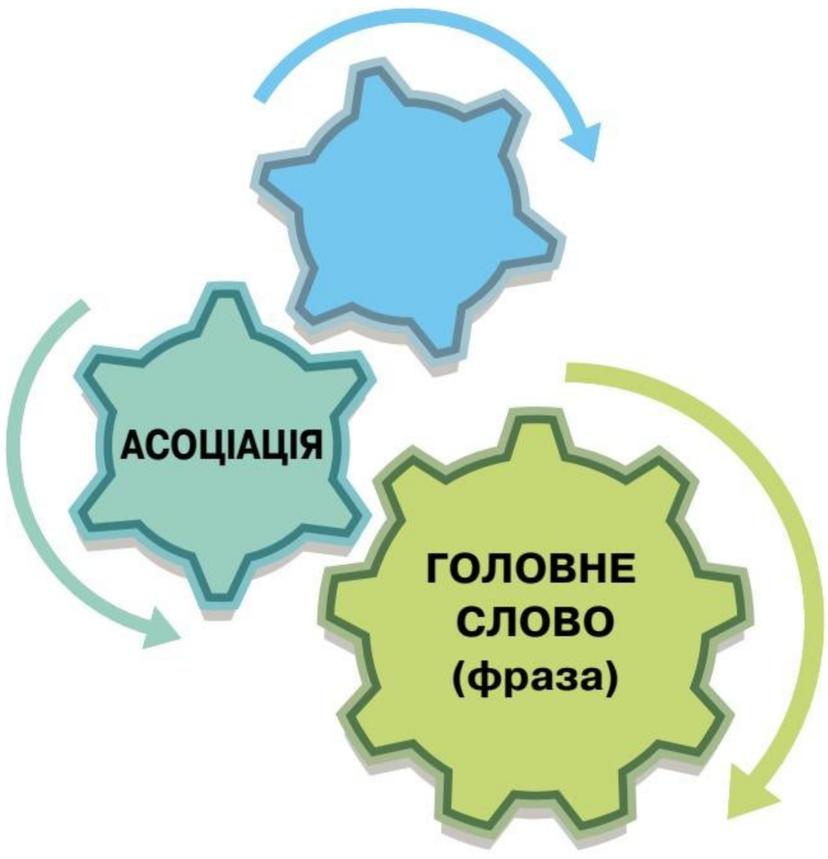

2. *Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/1x6gS чи QR-кодом та виконай вправу «З'єднай поняття та їх визначення».*
3. Перейди в електронний додаток чи в робочий зошит і виконай вправу «Тестування».

Підсумовуємо

1. Різні види грошей задовольняють розмаїття сучасних потреб людей та суспільства залежно від ситуації, цінностей, способу розрахунків і цілей використання коштів.

2. За матеріально-речовою вартістю грошей розрізняють повноцінні (товарні та металеві), неповноцінні (паперові, кредитні, віртуальні) та змішані гроші.

3. У сфері боргових відносин використовують кредитні гроші як права вимоги до людей та/або компаній для оплати товарів (послуг) чи погашення боргів.

4. Окремим видом кредитних грошей є депозитні гроші у формі записів на рахунках клієнтів банків. Вони використовуються для платежів у безготівковій формі. До депозитних належать також електронні гроші.

5. Для онлайн-розрахунків, переказів і торгівлі використовуються віртуальні гроші. Пропозиція віртуальних грошей регулюється спеціальним кодом та забезпечується виключно користувачами без участі банків. Це дає змогу здійснювати операції по всьому світу за лічені секунди без надмірних витрат і схвалення з боку банків.

Оцінюємо

У робочому зошиті продовж речення та проаналізуй рівень здобутих знань.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ, Я

запам'ятав / запам'ятала _____

дізнався / дізналася _____

навчився / навчилася _____

зрозумів / зрозуміла _____

мав / мала труднощі з _____

Основні терміни та поняття

Вартість — оцінена в грошовій формі цінність товару, яка з'являється в результаті взаємодії попиту і пропозиції на ринку.

Обіг — це рух грошей у готівковій і безготівковій формах.

Платіж — це фінансово-грошові операції, пов'язані з розрахунками за товари чи послуги.

Нагромадження — це процес накопичення чогось, збільшення обсягу або кількості. Сутність нагромадження грошей полягає в тому, що вони залишають сферу обігу й перетворюються на скарб.

Кредитні гроші — це гроші, які виникли внаслідок розвитку кредитних відносин між державою, банками та приватними особами.

Депозитні гроші — це різновид кредитних грошей, які існують у формі записів у бухгалтерських книгах банків на рахунках клієнтів і використовуються для платежів у безготівковій формі.

Білонна монета — неповноцінна (розмінна) монета, купівельна спроможність якої перевищує вартість металу, що міститься в ній. Переваги білонної монети полягають у дешевизні та тривалому функціонуванні, що сприяє її обігу.

Квазігроші (англ. quasi-money, «майже гроші») — це гроші в безготівковій формі, що перебувають на банківських рахунках, а також валюта, цінні папери, страхові поліси, грошові зобов'язання, що обертаються на ринку.

Гроші як засіб розрахунку — це цифрове визначення вартості товарів і послуг, що дає змогу вимірювати ціни, доходи, витрати, борги та багатство.

Гроші як засіб обміну і платежу — це кошти, які виконують роль посередника в торгівлі для купівлі та продажу товарів і послуг.

Гроші як засіб збереження вартості дають змогу реалізувати функцію накопичення (заощадження) для їх майбутнього вкладення в нерухомість (земля, будинки), об'єкти мистецтва або ювелірні вироби, а також цінні папери (акції та облігації) з метою зберігання багатств.

Ціна — це відображення вартості одного товару щодо інших на ринку.

Повноцінні гроші — це гроші, номінальна вартість яких відповідає вартості матеріалу, з якого вони виготовлені.

Неповноцінні гроші — це гроші, які не мають власної вартості або вона значно нижча за їхній номінал.

Змішані гроші поєднують властивості повноцінних і неповноцінних грошей та використовуються в перехідні періоди розвитку суспільства.

Тема 2

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА

Засвоївши матеріали теми, Ти будеш:

Знати та розуміти:

- модель фінансової поведінки людини;
- типи фінансової поведінки;
- поняття та характеристики ризику;
- суть страхового захисту.

Уміти застосовувати:

- сильні сторони свого типу фінансової поведінки в повсякденні;
- різноманітні способи управління ризиками;
- різні форми страхового захисту для мінімізації дії ризиків.

Самостійно приймати мотивовані рішення:

- щодо ефективності обраних способів страхового захисту;
- стосовно різних поглядів на вирішення фінансових питань залежно від характеру людини та її фінансової поведінки.

Виражати ставлення:

- через прогнозування та усвідомлення можливих наслідків ухвалених рішень;
- через порівняння своїх бажань із можливостями.

ДОСВІД 1

ЩО ТАКЕ ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ? ЧИ ЗАЛЕЖИТЬ ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ ВІД ЇЇ ХАРАКТЕРУ?

Гроші — це тільки засіб, але не мета.
Якщо вони є, то треба думати,
на що їх витратити, щоб не було соромно за те,
що зроблено за їхній рахунок.
Ліна Костенко,
українська письменниця, поетеса-шістдесятниця

- *Що впливає на фінансову поведінку людини? Що Ти знаєш про поведінкові фінанси?*
- *Як Ти гадаєш, чому одні родини багаті, а інші бідні? Чи залежить, на Твою думку, життєвий успіх людини від її вміння управляти фінансами?*

1. ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ ТА ЇЇ ТИПИ

Пізнаємо

Сукупність зовнішніх проявів діяльності людини в процесі використання грошей для досягнення різноманітних цілей називається **фінансовою поведінкою**. Фінансова поведінка залежить від впливу соціальних відносин, а також формальних (законодавчо оформлених) та неформальних правил *(рис. 12)*. Неформальні — це правила, якими більшість людей послуговуються в повсякденному житті, наприклад не давати гроші в борг ввечері.

Моделі фінансової поведінки формуються під впливом багатьох чинників: стать, вік, соціальний статус, рівень освіти, культурні та релігійні традиції соціуму тощо, відповідно до яких слід організовувати свій побут.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ

це вміння поводитися з грошима за певних умов та обставин з огляду на ситуацію і власний досвід

Рис. 12. Чинники та мотиви, що визначають фінансову поведінку людини

Протягом життя моделі Твоєї поведінки можуть змінюватися або під впливом зовнішніх факторів, або з урахуванням Твоїх рішень. Досить часто ми успадковуємо моделі фінансової поведінки від своїх батьків. І будь-яке корегування поведінки в майбутньому потребує знань про те, як правильно це робити.

Учені помітили певні закономірності, які визначають фінансову поведінку людини залежно від її персональних особливостей.

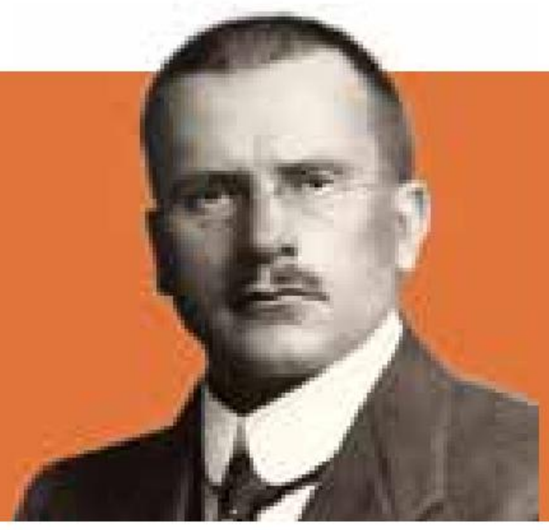

Швейцарський психіатр **КАРЛ ЮНГ** за ознакою ставлення до соціуму поділив людей на **ЕКСТРАВЕРТІВ** (отримують свою енергію та здобувають задоволення від зовнішнього світу, взаємодії з іншими людьми та соціальної активності) та **ІНТРОВЕРТІВ** (не залежать від оточення, не потребують постійної компанії і добре переживають самотність)

ЕКСТРАВЕРТ ставиться до грошей легковажно, приписує власні невдачі, щодо заробляння грошей для задоволення своїх потреб зовнішнім обставинам та чинникам (влада, чари, зірки тощо). Його поведінка у сфері фінансових рішень є перебільшено імпульсивною та ірраціональною

ІНТРОВЕРТ ставиться до грошей свідомо та раціонально; невдачі як і успіх, найчастіше приписує собі, власним здібностям та навичкам. У разі невдачі схильний аналізувати свою поведінку, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки невдач, а отриманий досвід використовує для запобігання помилок у майбутньому

На фінансову поведінку людини найбільше впливають емоції: страх, жадібність і щастя *(рис. 13)*.

СТРАХ

Емоція, яка може виникати в результаті звільнення з роботи, економічного спаду або страху пропустити хорошу інвестиційну можливість. Коли людина перебуває під впливом страху, вона схильна до прийняття імпульсивних рішень, про які може пізніше пошкодувати

ЖАДІБНІСТЬ

Емоція, яка суттєво впливає на фінансові рішення. Жадібність може виникати через бажання отримати більше прибутку в короткий час. Жадібність змушує людину віддавати перевагу швидкому прибутку на противагу стабільності та безпеки

ЩАСТЯ

Емоція, яка впливає на фінансові рішення. Щаслива людина може переоцінити свої можливості та взяти більше фінансових зобов'язань, ніж може собі дозволити. І це — один із найбільших ризиків, що призводить до накопичення великих боргів

Рис. 13. Емоції, які впливають на фінансову поведінку

Під впливом цих емоцій можуть прийматися різні фінансові рішення *(рис. 14)*.

Рис. 14. Вплив емоцій на прийняття фінансових рішень

Досліджуємо

- *Пригадай особливості поведінки інтровертів та екстравертів, перейшовши за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/Xbc5a або QR-кодом.*
- Досліди та порівняй фінансову поведінку інтровертів та екстравертів. Визнач спільні й відмінні риси в їхній поведінці.
- Зроби висновок про те, як тип особистості може впливати на фінансові рішення.
- Виконай в електронному додатку чи в робочому зошиті вправу «Хто я — інтроверт чи екстраверт?».
- Розглянь уважно *рисунок 15*, на якому зображені найпоширеніші прикмети, пов'язані з грошима.
- *А які ще прикмети, пов'язані з грошима, Ти знаєш?*

Рис. 15. Найпоширеніші прикмети, пов'язані з грошима

Цікаві факти

Чимало різних прикмет і забобонів пов'язано з грошима та багатством. Проте не всі з них дійсно працюють, а деяким — вірять навіть багатії. Відомі підприємці та їхні забобони:

- Засновник Virgin Group, **Річард Бренсон,** завжди носить із собою 50-пенсову монету. Він вірить, що це приносить йому удачу.
- Співзасновник Apple, **Стів Джобс,** завжди носив із собою пару старих джинсів Levi's. Він вірив, що вони приносять йому успіх.

Модель фінансової поведінки людини протягом життя може змінюватися разом зі зміною її потреб. Поведінку людей щодо прийняття тих чи інших фінансових рішень вивчають **поведінкові фінанси**. Це поєднання поведінкових теорій з економікою та фінансами. Поведінкові фінанси намагаються пояснити реальний процес прийняття фінансових рішень і те, чому рішення не завжди здаються раціональними та призводять до непередбачуваних результатів.

Поведінкові фінанси встановлюють взаємозв'язки між моделями фінансової поведінки і грошовими типами людини, що допомагає розуміти, як люди поводяться у фінансових ситуаціях та як вони ставляться до грошей *(рис. 16)*.

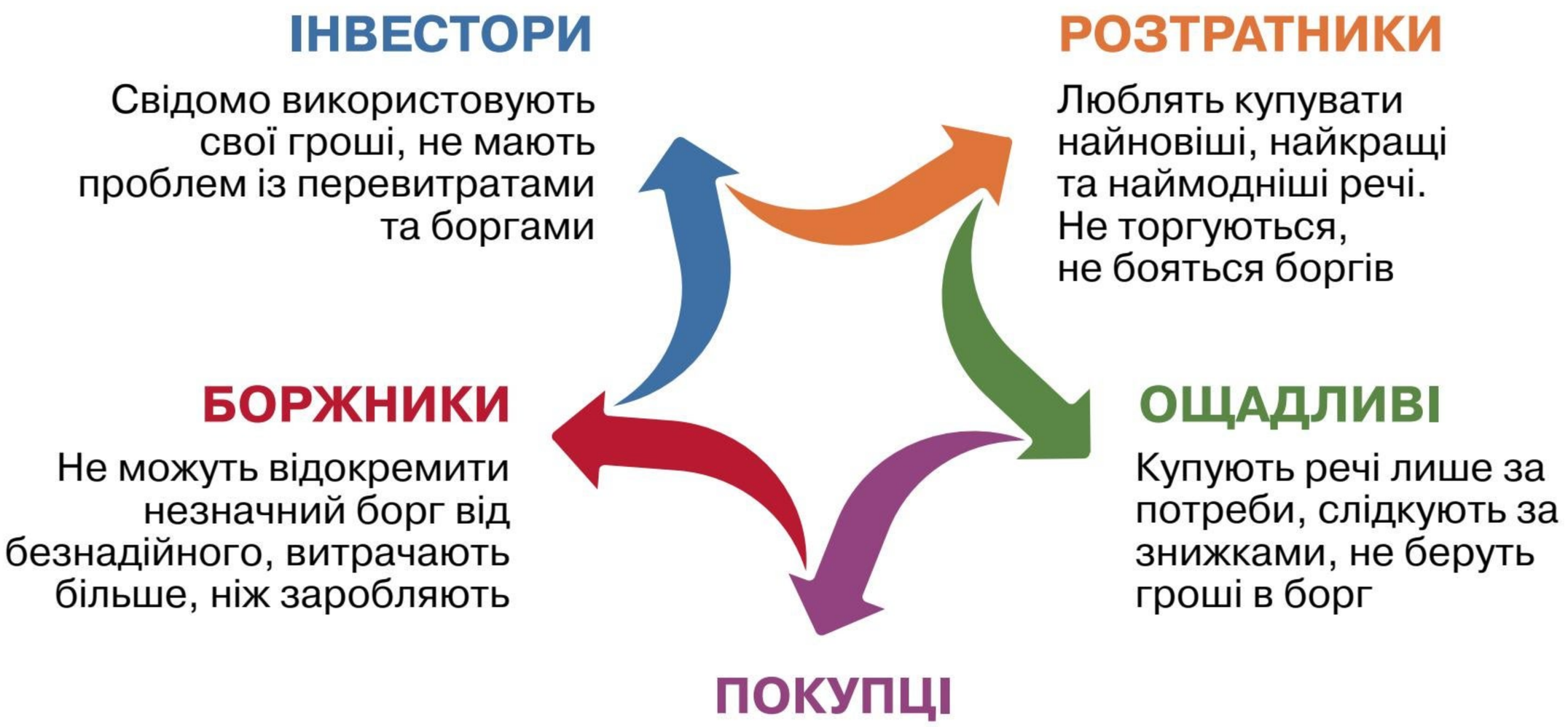

Рис. 16. Моделі фінансової поведінки людини

Практикуємо

Виконай в електронному додатку вправу «Типи фінансової поведінки людини».

Дискутуємо

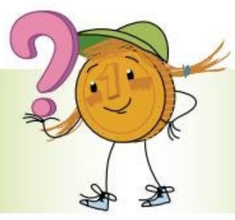

Поспілкуймося.

- *Чи погоджуєшся Ти з класифікацією типів фінансової поведінки людини, зображеною на рисунку 16?*
- *Чи є серед Твоїх знайомих представники названих тут типів?*
- *До якого типу відносиш себе Ти?*
- *Які прикмети стосовно фінансової поведінки Ти знаєш?*

Зверни увагу на поради для коригування фінансової поведінки.

- *Якщо люди — розтратники, то повинні зрозуміти, що можуть пропустити гарну можливість у щось інвестувати на довгостроковий період або можуть стати боржниками.*
- *Ощадливі люди — це добре, але в разі надмірної ощадливості вони стають відвертими скнарами.*
- *Людям-покупцям необхідно коригувати свої звички, навчитись контролювати витрати.*
- *Боржники повинні навчитися планувати свої фінанси, вести облік доходів та витрат.*
- *Інвестори повинні постійно стежити за своїми інвестиціями.*

Працюємо з інформацією

Переглянь відеоролик про фінансову поведінку, перейшовши за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/LSPOQ або QR-кодом.

Дискутуємо

Розглянь *рисунок 17*, обери варіанти емоцій, що можуть вплинути на рішення Олега, і дай відповіді на додаткові запитання.

Олег отримує кишенькові гроші від батьків. Він хоче заощадити кошти та купити нову відеогру за 1500 грн. Проте він також хоче піти в кінотеатр із друзями; вартість квитка на сеанс — 200 грн.

Які емоції можуть вплинути на прийняття рішення?

ОБЕРИ ВАРІАНТИ ЕМОЦІЙ

1. Гордість за реалізацію мети — купівлю відеогри
2. Розчарування, що не може піти в кіно з друзями
3. Страх втратити авторитет у друзів
4. Занепокоєння, що не зможе заощадити гроші на гру
5. Задоволення від усвідомлення економії грошей

ДОДАТКОВІ ПИТАННЯ

1. Які емоції вплинули б на Твоє рішення?
2. Чи обговорював / обговорювала Ти своє рішення з друзями, членами родини?
3. Чи оцінював / оцінювала Ти можливі ризики та переваги свого рішення?

Рис. 17. Ситуаційна вправа

2. «ГРОШОВІ» ТИПИ ЛЮДИНИ

- *Хто Ти за «грошовим» типом?*
- *Чи знаєш Ти, що людей можна класифікувати (визначити їхній «грошовий» тип) за їхньою фінансовою поведінкою?*

Пізнаємо

Кожна людина в різні періоди свого життя може по-різному ставитися до вирішення фінансових завдань. Залежно від ставлення людей до грошей і способу вирішення фінансових ситуацій їх можна охарактеризувати за допомогою тих чи інших «грошових» типів *(рис. 18)*. Варто зазначити, що з віком «грошовий» тип людини може змінюватися. Для кращого розуміння своєї фінансової поведінки добре було б знати свій «грошовий» тип.

«Ломовий кінь»

Люди цього типу працюють на зношування, одержуючи при цьому гроші. Вони не зважають на себе і продовжують «тягнути лямку», навіть не намагаючись переламати ситуацію; до цього типу належить 30–40 % населення

«Дивна мрійниця»

Людина мріє вибратися із замкнутого кола бідності, але не знає як. Вона будує плани, відірвані від життя, проте так і не реалізовує їх.

«Інфузорія-туфелька»

Людина «без керма і вітрила», що біжить одночасно в різних напрямках. Кудись її несуть сили природи, зовнішні обставини чи інші люди

«Непохитний»

Людина, яка не може поступитися принципами й триматиметься за них, як за соломинку. Вона готова все життя ходити в обносках та їсти дешеві неякісні продукти, аби залишитися таким самим чесним і чистим громадянином з бездоганною репутацією. Людина цього типу вкрай болісно переживає чужий успіх і схильна рахувати гроші в чужій кишені

«Боржник»

Людина позичає гроші в одного знайомого, щоб віддати іншому, і так ледь доживає до зарплати

«Служителька культу»

Людина проповідує культ грошей. Вона усвідомлено, цілеспрямовано, важко працює в бізнесі. Але ціна такого успішного бізнесу надто висока — відмова від самого життя

«Бізнесмен»

Підприємець з великої літери. Вищий пілотаж підприємництва — це розуміння того, що основа будь-якої справи — служіння людям, за якого сама ідея заробляння грошей стає більш продуктивною, якщо пов’язана із саморозвитком, особистісним духовним зростанням

Рис. 18. Характеристика «грошових» типів людини

Досліджуємо

Поєднай модель фінансової поведінки, наведеної на *рисунку 16*, з «грошовим» типом людини *(рис. 18)*.

- *Чи бачиш Ти взаємозв'язок? Обґрунтуй свою відповідь.*
- *До якого «грошового» типу Ти себе відносиш і чому?*

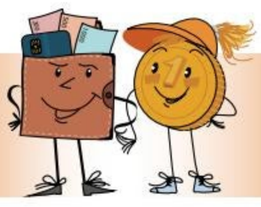

Практикуємо

Виконай наведені нижче завдання в робочому зошиті.

Завдання 1

- Використовуючи *рисунок 18*, для кожної з перелічених рис обери «грошові» типи людини, яким, на Твою думку, вона притаманна, і запиши їх у *таблицю 1* у колонку *«Грошові» типи*.
- Оціни за 12-бальною шкалою наявність та розвиненість у собі зазначених рис, запиши ці оцінки в *таблицю 1* у колонці *Оцінка*.
- Визнач, до якого «грошового» типу людини Ти можеш себе віднести.

Таблиця 1

Риси	«Грошові» типи	Оцінка
далекоглядність		
пасивність		
ініціативність		
вміння планувати		
інтуїція		
ризикованість		
байдужість		
рішучість		
самостійність		
допитливість		
працьовитість		
гнучкість		
хитрість		
безпорадність		
принциповість		
корисливість		
«жертва» грошей		
розгубленість		

Завдання 2

Розглянь ще одну класифікацію «грошових» типів особистості *(рис. 19)* та підбери до кожного з них героя фільму, літературного твору, мультфільму, коміксу чи реальну особистість.

Має великий капітал і високий соціальний статус. Дає гроші в борг, відчуваючи при цьому свою перевагу над іншими людьми. Характеризується незалежністю і впевненістю у своїх силах. Вважає, що положення в суспільстві залежить від кількості грошей, тобто чим більше грошей, тим вище статус

Приваблює сам процес накопичення грошей. Заощадження є важливою метою життя. Трата грошей сприймається як загроза. До оточення ставиться з недовірою, оскільки боїться втратити свої заощадження. Зайва ощадливість, як риса характеру, нерідко перетворюється на крайню скупість. Тоді весь сенс життя зводиться до накопичення грошей

Трата грошей для неї — це спосіб отримання задоволення. Любить розваги, ходити в магазини на закупи. Легко розлучається з грошима. Рідко робить заощадження, тому володіння сумою грошей має тимчасовий характер

Гра на гроші — це спосіб розваги, що дає можливість відчути азарт. Регулярно бере участь у лотереях, проводить час за картковим столом, у казино або біля гральних автоматів. У момент гри впевнений в успіху. Навіть якщо залишився в програші, з азартом грає знову, отримуючи адреналін від самого процесу гри

Приваблює сам процес створення грошей. Гроші для нього — це стимул активності, тому що чим більший прибуток, тим більший оборот капіталу. Кожна хвилина — це гроші, які можна заробити і вкласти в справу

Здобуває матеріальні блага обманом і винахідливістю. Добре володіє різними способами «відбирання» грошей. Використовує жадібність, марнославство, дурість, наївність людей із метою власного збагачення

Живе за рахунок подаяння, яке залежно від його соціального статусу і форми прохання називається по-різному: милостиня, допомога, гуманітарна допомога тощо. Не завжди займає таку позицію, а лише від великої потреби і безвиході. Терплячий в очікуванні милостині. Не схильний щось міняти, оскільки звик до такого «вимагання» коштів

Заробляє гроші своєю працею. Гроші для нього — це оцінювання (вартість) праці. Зароблені гроші витрачає на задоволення потреб. Грошей, як правило, не вистачає (живе від «зарплати до зарплати»)

Рис. 19. Класифікація «грошових» типів особистості

Завдання 3

Виконай в електронному додатку чи робочому зошиті вправу «“Грошові” типи особистості в образах літературних героїв».

Робота в парі / групі

Виконайте ситуаційні завдання.

1. Оля завжди складає план заощаджень, економить гроші на майбутні покупки, слідкує за розпродажем товарів. Марко ж любить насолоджуватися моментом і часто витрачає всі гроші, які отримує, швидше, ніж планував, не задумується про завтрашній день.

- *Як відмінності в характері впливають на фінансову поведінку Олі та Марка?*
- *Якби Ти опинився / опинилася на їхньому місці, то за характером Ти би був / була Марком чи Олею?*
- *Хто, на Твою думку, чинить правильно, а хто — ні?*

2. Ухвалюючи рішення про купівлю, потрібно враховувати, із чим насправді маєш справу: з тим, що Ти «потребуєш», чи з тим, чого «хочеш». Подумай і дай відповідь на запитання.

- *Якою була Твоя остання покупка?*
- *Ти потребував / потребувала її чи просто хотів / хотіла?*
- *Як потреби чи бажання можуть відрізнятися в різних людей?*
- *Як вважаєш, Твої потреби та бажання змінюватимуться із часом?*

3. ЧИ ТИ РАЦІОНАЛЬНИЙ / РАЦІОНАЛЬНА У СВОЇЙ ФІНАНСОВІЙ ПОВЕДІНЦІ?

- *Чи завжди Твої фінансові рішення обґрунтовані та раціональні?*
- *Чи шкодуєш Ти про якісь, прийняті тобою, фінансові рішення?*

Пізнаємо

Поведінка людей у сфері прийняття фінансових рішень може бути **ірраціональною** (алогічною, необачливою) та **раціональною** (обґрунтованою, обачливою) *(рис. 20)*.

Ти вже знаєш, що найважливішим аспектом аналізу фінансової поведінки є визначення її типу відповідно до основної мотивації та характеру поведінки людини.

Для аналізу мотиваційних елементів фінансової поведінки можна використовувати «ідеальні типи соціальної поведінки», визначені німецьким соціологом-економістом Максом Вебером.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Ця класифікація подає лише «ідеальний тип» фінансової поведінки, тому слід мати на увазі, що:

1) у реальному житті його не існує в чистому вигляді;
2) завжди перебуває в складній динаміці, перебудовуючись і перетікаючи один в одного.

РАЦІОНАЛЬНА

(ОБАЧЛИВА)

поведінка людини, спрямована на максимізацію власної вигоди за мінімальних витрат в умовах обмеженості ресурсів і можливостей

НЕРАЦІОНАЛЬНА

(НЕОБАЧЛИВА, ІРРАЦІОНАЛЬНА)

поведінка людини, яка керується емоціями, а не раціональним мисленням. Переважання емоцій може призвести до нераціонального витрачання грошей

Рис. 20. Типи фінансової поведінки

Основні правила раціональної (обачливої) фінансової поведінки:

- *Склади особистий фінансовий план та визнач свої фінансові цілі.*
- *Здійснюй фінансове планування грамотно, контролюй свої витрати (це не означає відмовитися від усіх витрат, однак подумай, без чого Ти можеш обійтися).*
- *Створюй заощадження та керуй своїми вкладеннями (інвестиціями).*
- *Приймай фінансові рішення з урахуванням можливих ризиків. Оцінюй можливі наслідки своїх рішень.*
- *Наприклад, під час придбання великих покупок дай відповіді на такі питання:*

  Чи мені це потрібно?
  Чи відповідає ціна справжній цінності?
  Наскільки легко продати цю річ?
- *Формуй «фінансову подушку безпеки» на випадок настання в житті несприятливих подій (хвороба, безробіття тощо).*

Використовуй механізми захисту своїх заощаджень (від інфляції, тобто зростання рівня цін, — розміщення на депозит; від викрадення — на депозит чи в банківську скриньку; від банкрутства банку — розміщуй вклади лише в банках, які є членами системи страхування депозитів, і сума вкладу не має перевищувати гарантовану суму відшкодування).

Практикуємо

Розгадай ребуси в робочому зошиті.

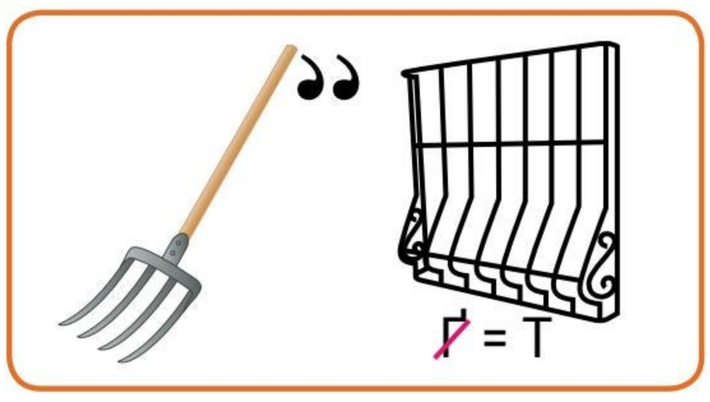

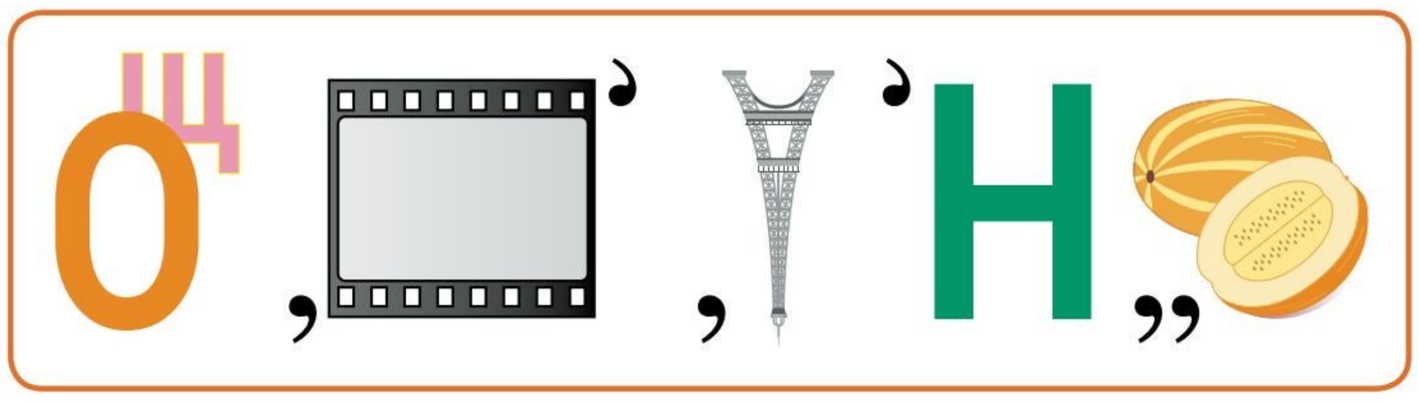

Науковці виокремлюють низку причин, якими пояснюється ірраціональна поведінка людини під час ухвалення нею фінансових рішень. Ось деякі з них:

Довіра — багато економічних рішень приймаються тому, що суб'єкт відчуває, що вони правильні, тобто інтуїтивно. Саме тому економічні суб'єкти часто покладаються на довіру, приймаючи важливі фінансові та інвестиційні рішення.

Зловживання і **недобросовісність** — в умовах появи підкріплених авторитетом держави фінансових інновацій та легітимності їх використання значним є вплив на ухвалення особою ірраціональних рішень у фінансовій галузі. Прикладами таких дій є підпільна (чорна, сіра) бухгалтерія, корупційні схеми, «накручування» вартості акцій тощо. Скандали, пов'язані з фінансовим шахрайством, є одночасно і дуже складними, і простими, оскільки стосуються порушень принципів бухгалтерського обліку.

Працюємо з інформацією

1. *Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/k3JOg або QR-кодом та дізнайся більше про фінансові піраміди.*

2. *Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/UkGRp або QR-кодом та дізнайся більше про піонера фінансових пірамід на ринку криптовалют.*

Грошова ілюзія з'являється тоді, коли люди не беруть до уваги реальні купівельні властивості грошей (наприклад, не зважають на рівень інфляції), а орієнтуються лише на їх номінальний вимір.

Цікаві факти

У XVII столітті Нідерланди охопила «тюльпанова лихоманка». Люди наче збожеволіли — платили шалені гроші, щоб купити цибулинку тюльпана. Інколи бажання стати «тюльпановим» магнатом доходило до абсурду — люди віддавали за цибулинку квітки землю, будинки, всі свої статки.

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/fiyVq або QR-кодом та дізнайся більше про те, як зусилля задля розкоші призводять до злиднів.

Мислення подіями, історією свого життя — для прийняття фінансового рішення потрібні власні історії / власний досвід. Такий феномен можна продемонструвати на прикладі того, як сліпці описали слона *(див. рубрику «Працюємо з інформацією»)*.

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/oMhMF або QR-кодом та прочитай притчу про слона.

Несприйняття втрат — готовність іти на більший ризик, щоб уникнути втрат, аніж одержати додатковий дохід.

Моделюємо

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/CdXFf або QR-кодом.

Прочитай текст, змоделюй свою поведінку під час діалогу з професором. Сформулюй три правила обачливої фінансової поведінки.

Ірраціональна (необачлива) фінансова поведінка може бути спричинена емоціями, недостатнім знанням про основи фінансів або впливом зовнішніх факторів, таких як реклама чи сприйняття соціального статусу через матеріальні блага. У результаті ірраціональної фінансової поведінки людина може зіткнутися з фінансовими проблемами та стресом.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Практикуємо

Виконай в електронному додатку вправу «Ірраціональна поведінка людини під час ухвалення нею фінансових рішень».

Цікаві факти

- Перший банківський рахунок був відкритий у IX столітті. Це сталося в Каїрі (Єгипет), коли люди здавали гроші в облікову книгу в обмін на обіцянку отримати їх у майбутньому. Це можна вважати одним із перших прикладів заощаджень.
- Ефект стопки монет — психологічний ефект, коли люди більше схильні зберігати монети, ніж банкноти, через відчуття, що стопка монет «здається» більшою, ніж вона є насправді. Це може стати корисним стимулом для збереження.
- «Кавова стратегія» — ідея заощадження через відмову від кави в кафе. Якщо ви витрачаєте, скажімо, 50 грн на каву щодня, заощадження може скласти більше ніж 18 000 на рік. Це досить значна сума, яку можна зекономити, не жертвуючи чимось важливим.
- Пенібанкінг — практика, коли люди зберігають свої монети до того часу, поки не набереться достатньо велика кількість для внесення на банківський рахунок. Таким чином створюється враження, що люди «зберігають» гроші, хоча це може бути менш ефективним методом збереження.
- «21-денне правило». Це прийом, коли люди намагаються відкладати гроші протягом 21 дня, щоб сформувати нову звичку заощадження. Дослідження показали, що цей період часу може допомогти створити стійку звичку.

Наведені факти підкреслюють різноманітність способів заощаджень та цікавість самого процесу, а також важливість управління фінансами для досягнення фінансового благополуччя.

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/Zjn9F або QR-кодом.

Прочитай текст і обговори цю інформацію з однолітками і дорослими, думці яких Ти довіряєш. Дай відповіді на запитання.

- *Які думки виникли в Тебе після ознайомлення із цією інформацією?*
- *На чиєму Ти боці — критиків чи батька дівчинки?*
- *Чи маєш Ти заощадження? Як Ти їх зберігаєш від знецінення?*
- *Які можливості має український підліток для інвестування своїх заощаджень?*
- *Як Ти оцінюєш фінансову поведінку дівчинки: вона раціональна чи ірраціональна? До якого «грошового» типу вона належить?*

Практикуємо

Кейс 1. Перевіряємо в робочому зошиті власну раціональність.

1. Дай відповіді на запитання, намагаючись витратити якнайменшу кількість часу на пошук рішення. Граничний час пошуку відповіді на кожне із запитань не має перебільшувати 10 секунд. Під час виконання завдань звертай увагу на всі думки й асоціації, що виникають. Також слід звертати увагу на емоції та почуття, які з'являються під час прочитання:

- на двох руках 10 пальців. Скільки пальців на 10 руках?
- блокнот і олівець разом коштують 110 грн. Блокнот коштує на 100 грн дорожче, ніж олівець. Скільки коштує олівець?
- 5 машин за 5 хвилин виробляють 5 деталей. За скільки хвилин 100 таких самих машин вироблять 100 таких самих деталей?
- озеро, якщо його не чистити, заростає ряскою, причому заросла поверхня озера подвоюється щодня. Темп заростання озера не змінюється, і за 48 днів воно заростає цілком. За скільки днів озеро заросте наполовину?
- обери, що для Тебе прийнятніше:
  а) гарантовані 99 грн (з вірогідністю 100 %);
  б) 100 грн із вірогідністю 99 %.

2. Після виконання швидкого пошуку рішення повернися до запитань ще раз і тепер уже у вільному темпі до кожного з них виклади хід рішення письмово. Порівняй початкові варіанти відповідей і відповіді після письмової фіксації рішення. Якщо будуть виявлені відмінності — поясни їхні причини.

3. Зроби висновок про власну раціональність або ірраціональність під час виконання наведених завдань та окресли напрями підвищення якості прийняття рішень.

Кейс 2. Обговорюємо власну раціональну фінансову поведінку.

Ти отримав / отримала свою першу заробітну плату за літню роботу та розпочав / почала думати, як краще розпорядитися цими грошима. Ти хочеш витратити їх на нові речі й розваги, але також розумієш важливість заощадження та інвестування для майбутнього.

Питання для обговорення:

- *Які можуть бути переваги раціональної фінансової поведінки?*
- *Які стратегії можна використовувати для ефективного управління грошима та планування бюджету?*
- *Чому важливо мати фінансові цілі та розробляти плани для їх досягнення?*
- *Які можливості існують для заощадження грошей та збільшення фінансової стабільності?*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Підсумовуємо

1. Вивчення різних ринкових ситуацій і численних прикладів, що підтверджують ірраціональну природу людської діяльності, зокрема у сфері фінансів та інвестицій, зумовило появу нового напряму фінансової науки, який дістав назву «поведінкові фінанси».

2. Люди не завжди діють раціонально. Вони намагаються приймати раціональні рішення, враховуючи всі обставини, але на практиці їм це не завжди вдається. Щодо фінансів, як й інших сфер життя, люди приймають рішення під впливом стереотипів, упереджених поглядів.

3. Фінансова поведінка людини може бути ірраціональною (необачливою, алогічною) або раціональною (обачливою).

4. Ірраціональна поведінка людини під час прийняття нею фінансових рішень може пояснюватися різними причинами, до яких належать довіра (люди діють, інтуїтивно відчуваючи, що рішення правильні), зловживання і недобросовісність (люди можуть вчиняти дії, порушуючи норми чинних законів).

Оцінюємо

Виконай у робочому зошиті таке завдання: обери 5 речень і продовж їх. Проаналізуй надані тобою відповіді та зроби висновок про свої успіхи чи труднощі.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ, Я

запам'ятав / запам'ятала _____

дізнався / дізналася _____

спробував / спробувала _____

навчився / навчилася _____

зрозумів / зрозуміла _____

ознайомився / ознайомилася _____

мав / мала труднощі з _____

Основні терміни та поняття

Поведінкові фінанси — сфера наукових досліджень, що поєднує поведінкові (пізнавальні) психологічні теорії з економікою та фінансами для того, щоб пояснити, чому люди приймають ті чи інші фінансові рішення. Поведінкові фінанси встановлюють взаємозв'язки між моделями фінансової поведінки і грошовими типами людини, що допомагає розуміти, як люди поводяться у фінансових ситуаціях та як вони ставляться до грошей.

Фінансова поведінка — тип поведінки населення щодо управління власними фінансами за певних обставин і умов: формування доходів, розподіл витрат, фінансове планування, управління заощадженнями, боргами, інвестиціями, ризиками. Фінансова поведінка може бути як спонтанною, так і виваженою, продуманою, цілеспрямованою. Фінансова поведінка безпосередньо пов'язана з процесом прийняття фінансових рішень з огляду на поточні умови та попередній досвід.

Витрати — це грошові кошти, які особа витрачає на придбання товарів або послуг. Це може включати купівлю продуктів харчування, одягу, житла, оплату комунальних послуг, медичні послуги, розваги, подорожі та інше. Витрати є одним із ключових елементів бюджету людини і можуть управлятися з метою збереження та ефективного використання фінансових ресурсів.

Заощадження — це грошові кошти, які особа відкладає на майбутнє, розмістивши їх у різні види вкладень, такі як банківські рахунки, депозити, інвестиційні фонди, пенсійні рахунки тощо. Заощадження використовуються для непередбачуваних витрат, поліпшення фінансової стабільності, пенсійного забезпечення, фінансування великих покупок або подорожей, а також для досягнення фінансових цілей.

Екстраверт — це людина, яка отримує свою енергію та власне задоволення від зовнішнього світу, взаємодії з іншими людьми та соціальної активності. Екстраверти ставляться до грошей безтурботно.

Інтроверт — це самодостатня людина, яка не залежить від оточення, не потребує постійної компанії та добре переживає самотність. Інтроверти характеризуються свідомим і раціональним ставленням до грошей.

Раціональна (обачлива) фінансова поведінка — поведінка суб'єктів (споживача та виробника) у сфері фінансів, спрямована на максимізацію власної фінансової вигоди з мінімальними фінансовими витратами за умов обмеженості фінансових ресурсів та можливостей.

Ірраціональна (необачлива) фінансова поведінка — поведінка людини, яка керується своїми емоціями, а не раціональним мисленням.

Грошова ілюзія — це ситуація, яка з'являється тоді, коли люди не беруть до уваги реальні купівельні властивості грошей (наприклад, не зважають на рівень інфляції), а орієнтуються лише на їх номінальний вимір.

ДОСВІД 2

ФІНАНСОВА ПОВЕДІНКА: РИЗИКИ ТА НАСЛІДКИ

Ризик — це ціна можливості.
Джим Рон,
бізнес-тренер й автор численних книг,
присвячених особистісному розвитку та досягненню успіху в бізнесі

- *Які можливості відкриваються перед нами, коли ми ризикуємо?*
- *Чи завжди ризик виправданий?*
- *Чи існують можливості без ризику?*
- *Згадай останню ситуацію, коли Ти ризикував / ризикувала. Чи був цей ризик виправданим? Чи отримав / отримала Ти бажаний результат, діючи ризиково?*

1. ЧИ ЗНАЄШ ТИ, ЩО ТАКЕ РИЗИК?

Пізнаємо

На сьогодні поняття ризику не є усталеним, і його визначення науковцями — не однозначне. Одне з них має іспансько-португальське походження і означає «камінь у воді», друге походить від стародавньоіталійського «risicare» і означає «маневр» (маневрувати між скелями), а третє — від грецького «ridsa» — «скеля».

На цікавому аспекті ризику зауважив Роберт Кійосакі: «*У сьогоднішньому розумінні ризик — це в першу чергу бездіяльність*».

Дискутуємо

А як Ти вважаєш, бездіяльність — це ризик? Обґрунтуй свою позицію, спростувавши чи підтримавши твердження.

- ✓ Ризик існує незалежно від наших знань про нього.
- ✓ У житті будь-якої родини можуть виникати такі ризики: ризик хвороби, ризик втрати працездатності, ризик смерті, ризик безробіття, ризик, пов'язаний із володінням споживчими товарами тривалого користування (автомобіль, будинок, квартира), тощо.

✓ Будь-яка підприємницька діяльність є ризиковою. Ризики, які виникають у процесі такої діяльності та які можуть призвести до фінансових втрат, називаються фінансовими ризиками.

Фінансовий ризик — *це ризик, що пов'язаний зі змінами на фінансовому ринку та змінами в економіці й має високу ймовірність втрат грошових коштів.*

З фінансовим ризиком можуть бути пов'язані такі небажані для родини ситуації:

- загроза повної або часткової втрати коштів у результаті підприємницької діяльності;
- недоотримання доходів;
- поява додаткових позапланових витрат.

Для українських родин актуальними є види фінансових ризиків, що представлені на *рисунку 21*.

Рис. 21. Фінансові ризики українських родин

Практикуємо

Виконай в електронному додатку вправу «Які ризики характерні для Твоєї родини?».

Ризик є невід'ємним атрибутом підприємницької діяльності. Ризик вимірюють як можливість настання певного (визначеного) рівня втрат. Межу цих втрат кожен підприємець визначає для себе самостійно.

Отже, **ризик** *— це можливість негативного відхилення між тим, що заплановано, і тим, що фактично отримано.*

Цікаві факти

- **Джордж Сорос** побудував феноменальну кар'єру у світі фінансів і політики. У 1970 році він заснував власний хедж-фонд «Soros Fund Management», який згодом перетворився на відомий фонд «Quantum Fund». Найвідомішим ризиком Сороса стала ставка проти британського фунта стерлінгів у 1992 році, яка принесла йому прибуток у розмірі 1 млрд доларів і прізвисько «Людина, яка зламала Банк Англії». На поточний момент особисті активи Сороса становлять близько 6,7 млрд доларів.

- **Климентина Авдикович-Глинська** (1884–1965) — меценатка, заснувала 1922 року в Галичині одну з перших українських фабрик солодощів «Фортуна». Згодом спільно з митрополитом Андреєм Шептицьким створила парову фабрику цукерок і помадок «Фортуна Нова», вироби якої мали великий попит в Україні та за кордоном. «Фортуну Нову» націоналізувала радянська влада й перетворила її у Львівську кондитерську фабрику № 3, яка згодом увійшла до складу підприємства — кондитерська фірма «Світоч».

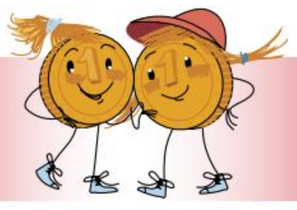

Робота в парі / групі

Прочитай вислови відомих людей і народну мудрість про ризик. Як Ти їх розумієш? Добери власні приклади подібних висловлювань.

- *При щирості між людьми, при глибокій і міцній симпатії ніякий ризик не страшний* (Леся Українка, українська письменниця і поетеса).
- *Кому хочеться щось зробити, той не дбає про те, що скажуть люди; він іде на цей ризик* (Роберт Вальзер, швейцарський письменник і поет).
- *Вовків боятися — у ліс не ходити* (Українська народна приказка).
- *Якщо відчуваєш, що це твоє — нікого не слухай. Ризикуй і роби те, що вважаєш за потрібне* (Регіна Бретт, американська письменниця, блогерка).

2. ЯК УПРАВЛЯТИ РИЗИКАМИ ТА ЗАПОБІГАТИ ВТРАТАМ?

Пізнаємо

Управління фінансовими ризиками завжди пов'язане зі зменшенням фінансових втрат.

Управління ризиком — *це методи, які дають змогу прогнозувати настання ризикових подій, та заходи, які усувають або зменшують негативні наслідки таких подій.*

Ефективно управляти фінансовим ризиком — означає не допускати фінансових втрат або зменшувати наслідки таких втрат.

Ефективне управління ризиками передбачає їх ідентифікацію, аналіз та оцінювання, вибір способу фінансування ризику та контроль ризику *(рис. 22)*.

Рис. 22. Ризики та управління ними

Дуже важливо визначити рівень втрат (низький, середній, високий) у разі настання ризику і, за можливості, здійснити запобіжні (превентивні) заходи для їх мінімізації.

Для покриття збитків від настання ризиків використовуються резервні фонди. Одним із різновидів таких фондів є Твої заощадження, або «фінансова подушка безпеки».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

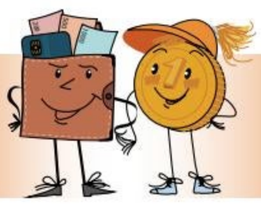

Практикуємо

Для перевірки своїх знань виконай вправу «Розгадай ребуси» в робочому зошиті.

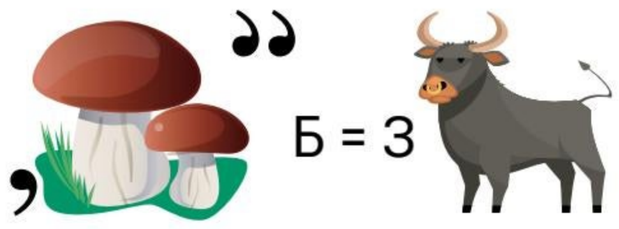

3. СТРАХОВІ ФОНДИ — ЗАХИСТ ВІД РИЗИКІВ

- *Що спонукає людей відкладати гроші «на чорний день»?*
- *Чи можна вважати страхування вигідною покупкою, навіть якщо людина ніколи не використовує його?*

Пізнаємо

Створення резервів або страхових фондів є важливим елементом управління ризиками.

Такі резервні фонди можуть бути створені на рівні всього суспільства, наприклад резервний фонд державного бюджету та місцевого бюджету, Пенсійний фонд України (ПФУ), Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю тощо. Ці фонди називаються централізованими і формуються за рахунок надходжень із чітко визначених джерел, а накопичені кошти використовуються виключно за цільовим призначенням відповідно до мети створення / функціонування такого фонду. Досить часто в назві фонду відображається мета його створення *(рис. 23)*.

В Україні діє ефективна система гарантування вкладів фізичних осіб. Якщо Ти зберігаєш кошти в банку, то держава гарантує Тобі відшкодування коштів за вкладами в разі банкрутства банку. Відшкодування здійснює Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. Сьогодні всі банки в Україні є учасниками Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

У мирний час максимальний розмір вкладу, що підлягає поверненню, — 600 000 грн. На час дії воєнного стану Фонд відшкодовує 100 % від суми вкладу.

Рис. 23. Види централізованих страхових фондів

Зазвичай управління ризиками здійснюють страхові компанії на підставі укладеного договору страхування.

Досить часто люди і підприємства віддають перевагу самострахуванню як методу управління ризиком.

Самострахування — *це створення натуральних і грошових страхових фондів безпосередньо юридичною або фізичною особою, схильною до ризику.*

Прикладом Твого самострахування чи самострахування родини (домогосподарства) є формування «фінансової подушки безпеки».

«Фінансова подушка безпеки» — *це фінансовий резерв на непередбачуваний випадок, відкладені гроші «на чорний день».*

Така «подушка» дає відчуття стабільності та впевненості в завтрашньому дні. Більш детально про «фінансову подушку безпеки» Ти дізнаєшся в темі 5 «Плануємо родинний бюджет».

В ідеалі розмір «фінансової подушки безпеки» має дорівнювати сумі витрат людини або родини за період 3, 6 або 12 місяців.

Досліджуємо

Кейс. Можливості управління ризиками родини

Твоя мама чи Твій тато розглядає можливість відкриття власного бізнесу, але вони вагаються через потенційні втрати / ризики, пов'язані із цим. Поділися своїми думками та порадами, чи варто ризикувати і які кроки можна зробити для зменшення ризиків. Вид бізнесу обери самостійно.

Питання для обговорення:

- *Які можуть бути ризики, пов'язані з відкриттям власного бізнесу?*
- *Чому важливо розглянути всі можливі наслідки та ризики перед прийняттям рішення про відкриття бізнесу?*
- *Які кроки можна зробити, щоб зменшити ризики та ймовірні фінансові втрати перед відкриттям бізнесу?*
- *Чи потрібно передбачати певну суму грошових коштів і бюджет для управління ризиками під час розвитку бізнесу?*

Перевіряємо

Виконай у робочому зошиті одне із запропонованих завдань.

Завдання 1

Ти плануєш виїзд за кордон на кілька місяців для навчання або подорожі. Вирушаючи в дорогу, Ти задумуєшся про можливі ризики та непередбачувані обставини, які можуть виникнути під час перебування в іншій країні. Як Ти можеш захиститися від цих ризиків та чи може страхування бути корисним у такій ситуації?

Питання для обговорення:

- *Які можуть бути ризики та непередбачувані обставини під час подорожі або перебування за кордоном?*
- *Як страхування може допомогти захиститися від таких ризиків?*

- *Які види страхування можуть бути корисними під час подорожі (наприклад, медичне страхування, страхування від втрати багажу, страхування від непередбачених подій тощо)?*
- *Які фактори слід враховувати, обираючи страхову компанію та страхове покриття для подорожі?*

Завдання 2

Мама Ярини вирішила придбати автомобіль. Однак така купівля призведе до додаткових фінансових витрат родини. Вкажи, які додаткові витрати можуть з'явитися після купівлі автомобіля.

Питання для обговорення:

- *Які можуть бути ризики та фінансові витрати під час купівлі автомобіля?*
- *Які обов'язкові витрати пов'язані з володінням автомобілем (наприклад, страхування, паливо, технічне обслуговування тощо)?*
- *Які стратегії можна використовувати для зменшення фінансових ризиків (наприклад, розроблення бюджету, накопичення страхового фонду)?*

Практикуємо

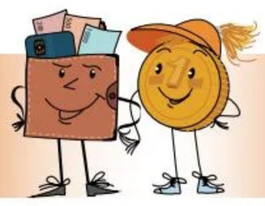

Виконай вправу «Переваги і недоліки самострахування» в електронному додатку.

Перевіряємо

Для перевірки своїх знань виконай тестові завдання в електронному додатку чи робочому зошиті.

Підсумовуємо

1. Ризик — це можливість негативного відхилення між тим, що заплановано, і фактично отримано.
2. Однією із характеристик ризику є його об'єктивність, тобто ризик існує незалежно від наших знань про нього.
3. Одним із методів управління ризиками є створення резервних або страхових фондів.
4. Самострахування — це створення натуральних і грошових страхових фондів безпосередньо юридичною або фізичною особою, схильною до ризику.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Оцінюємо

Виконай у робочому зошиті завдання.

ЗРАЗОК

Привіт _____

Хочу написати Тобі важливу інформацію _____

Вона стосується питання _____

Сьогодні на уроці ми розглядали _____

Я дізнався / дізналася, що _____

Мені було цікаво досліджувати _____

Тобі обов'язково потрібно знати про _____

З повагою, _____

Основні терміни та поняття

Управління ризиком — це сукупність методів, прийомів та інструментів, які дають змогу з певною ймовірністю прогнозувати настання ризикових подій та вживати заходи для усунення або мінімізації негативних наслідків таких подій.

Самострахування — це децентралізована форма створення натуральних і грошових страхових фондів безпосередньо юридичною або фізичною особою, схильною до ризику.

Страхування — економічні відносини, за яких носії ризику (суб'єкти, схильні до ризику) за встановлену плату передають несення тягаря збитків страховикові — фірмі, що спеціалізується на таких операціях.

Страховий фонд — сукупність натуральних запасів і фінансових резервів суспільства, призначених для запобігання, локалізації та відшкодування збитків, завданих стихійними і соціальними лихами, нещасними випадками та іншими надзвичайними подіями.

Страхування депозитів — це система захисту грошових вкладів у банках, призначена для гарантування безпеки та відновлення частини або всієї суми коштів вкладників у разі банкрутства чи фінансових труднощів банку.

Тема 3

РОЛІ ЛЮДИНИ: ОСОБИСТІСТЬ, СПОЖИВАЧ, ГРОМАДЯНИН

Засвоївши матеріали теми, Ти будеш:

Знати та розуміти:

- ролі людини як особистості, споживача, громадянина;
- поведінку споживача та фактори, що її визначають;
- як людина фінансово взаємодіє з державою;
- що таке податки та які їх основні види;
- чому потрібно сплачувати податки.

Уміти застосовувати:

- здобуті знання і набутий досвід для розв'язання навчальної або життєвої проблеми;
- можливості комунікації;
- набуті практичні навички для прийняття рішень про купівлю товару чи отримання послуги;
- здобуті знання для розрахунку окремих податків;
- інформацію про те, за яких умов можна отримати податкову знижку.

Виражати ставлення:

- щодо ефективності обраних способів розв'язання навчальної або життєвої проблеми;
- до різних поглядів на вирішення питань фінансової взаємодії людини та держави, узагальнювати їх, обстоюючи власну позицію;
- до того, наскільки набутий досвід сприятиме поліпшенню особистого життя.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ДОСВІД 1

ЯКОЮ МАЄ БУТИ ПОВЕДІНКА СВІДОМОГО ГРОМАДЯНИНА, ФІНАНСОВО ОБІЗНАНОГО СПОЖИВАЧА, ТА ЩО НА НЕЇ ВПЛИВАЄ?

Громадянин — це не просто людина, яка живе в країні.
Це людина, яка робить цю країну кращою.
Теодор Рузвельт,
американський політик, 26-й президент США

- *Пригадай, які товари купувала протягом тижня Твоя родина.*
- *Як Ти можеш пояснити слова, наведені в епіграфі до параграфа?*

1. ЩО ОЗНАЧАЄ БУТИ ФІНАНСОВО ГРАМОТНИМИ ОСОБИСТОСТЯМИ, ОБІЗНАНИМИ СПОЖИВАЧАМИ, СВІДОМИМИ ГРОМАДЯНАМИ?

Пізнаємо

Поняття **«особистість»** охоплює унікальні характеристики, риси, якості та властивості кожної окремої людини, які відрізняють її від інших. Зокрема, це поняття включає спосіб мислення, емоції, уподобання, цінності, поведінку та багато інших аспектів життя. Твої думки, почуття, цінності, переконання, досвід, знання, навички і таланти роблять Тебе неповторною людиною. Наприклад, Ти — учень чи учениця 8 класу — можеш отримувати задоволення від читання, прослуховування сучасної чи класичної музики, активного вболівання за улюблену футбольну команду, захоплення новітніми інтернет-технологіями чи кіберспортом.

Особистість формується під впливом генетичних факторів, зовнішнього середовища, виховання, культури та інших чинників.

Кожна людина є унікальною особистістю, вона розвивається протягом усього життя. Кожна особистість має свої сильні та слабкі сторони, а також власний неповторний спосіб сприйняття світу. І кожна особистість змінюється із часом, оскільки впродовж усього свого життя знайомиться з новим досвідом і людьми, новими переживаннями та емоціями, стикається з новими викликами.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Цікаві факти

Термін «особистість» походить від латинського слова «персона», що означає маску, яку надягали актори під час вистави, щоб зобразити персонажів або приховати свою справжню ідентичність. Є різні визначення особистості. Як правило, цей термін означає риси характеру та поведінку, що допомагають передбачити і зрозуміти, як людина поводиться.

Бути **фінансово грамотною особистістю** — означає не тільки правильно розуміти фінансові поняття, а й уміти раціонально керувати своїми фінансами та усвідомлено приймати виважені фінансові рішення.

Як **споживач / споживачка** людина щоденно робить вибір — вирішує, що купити. При цьому вона керується своїми потребами, бажаннями та бюджетом. Реклама, мода та доступність товарів також впливатимуть на її поведінку.

Споживання — *це процес, коли ми використовуємо товари або послуги для задоволення наших потреб і бажань. Це може бути все, від купівлі продуктів харчування до відвідування кінотеатру або подорожування. Споживання впливає на наше щоденне життя і наш спосіб бачення світу.*

Важливо розуміти, що цей процес має свої плюси і мінуси. З одного боку, людина задовольняє власні потреби і покращує якість життя. Наприклад, може придбати одяг, їжу та інші речі, які роблять наше життя зручнішим і комфортнішим.

З іншого боку, споживання може мати негативні наслідки для нашого оточення і для нас. Наприклад, розширення виробництва товарів може призвести до забруднення навколишнього середовища, збільшення відходів.

Важливо також розуміти, що раціональне споживання — коли ми вміємо обирати лише те, що нам дійсно потрібно, і при цьому дбаємо про навколишнє середовище та економію ресурсів.

У деяких людей негативне ставлення до споживання є спадщиною минулого, коли суспільство жило в умовах економічних обмежень.

Тому наш курс, що вивчає аспекти раціонального споживання, може бути важливим кроком у зміні наших уявлень і поглядів на життя, а також у відмові від застарілих ідей минулого.

Як споживач / споживачка Ти маєш знати свої права та обов'язки. Зокрема, права на придбання безпечних та якісних продуктів, права на отримання правдивої інформації, права на обмін або повернення товару. Зваж, що Твоїм обов'язком як споживача / споживачки є відповідальне ставлення до споживання. Це означає, що в Тебе має бути достатній рівень фінансової обізнаності, володіння ключовими навичками для

ефективного управління власними фінансами. Тільки за таких умов Ти вмітимеш раціонально розподіляти доходи, визначати пріоритети у витратах і свідомо обирати доступні фінансові інструменти, наприклад платіжні картки, страхові поліси тощо *(рис. 24)*.

Рис. 24. Права й обов'язки відповідального споживача

Дискутуємо

Роздивися портрет споживача / споживачки, зображений на *рисунку 25*. Дай відповіді на запитання.

Рис. 25. Уподобання споживача / споживачки

- *Чи Ти погоджуєшся з таким портретом споживача / споживачки?*
- *Чого, на Твою думку, не вистачає на малюнку?*

Упродовж того, як будуть розвиватися Твої навички щодо прийняття тих чи інших фінансових рішень, якість життя буде змінюватися. У результаті прийняття правильних рішень час, гроші та інші ресурси використовуватимуться ефективніше.

Моделюємо

Виконай в електронному додатку вправу «Я — споживач / споживачка товарів і послуг» та підбери по два приклади ситуацій із власного досвіду споживання товарів і послуг.

Створи в робочому зошиті листівку-порадник «Фінансово грамотний споживач».

Як **громадянин / громадянка** Ти маєш права та обов'язки. До основних громадянських прав належать: права на життя, свободу, освіту, працю, охорону здоров'я та участь у політичному житті тощо. До основних обов'язків відносять: дотримання законів, сплату податків і захист Батьківщини.

Громадяни з високим рівнем фінансової грамотності стають активними і впливовими учасниками економічного життя держави.

Фінансова грамотність дає більше фінансової свободи, адже люди щодня самостійно приймають часом дуже складні, але виважені фінансові рішення. Це так само сприяє їхній здатності відповідально та ефективно управляти власним бюджетом, бути фінансово успішними та фінансово стабільними.

Громадяни, приймаючи свідомі й відповідальні фінансові рішення, впливають на загальний фінансовий стан громади, держави загалом. Адже коли люди витрачають кошти, купуючи товари та послуги місцевих виробників у крамницях, кафе, на автозаправках та в інших закладах, вони підвищують економічну активність, сприяють створенню нових робочих місць і стимулюють розвиток громади, держави.

Коли громадяни заощаджують кошти, це свідчить про їхню фінансову достатність, відповідальність за власне майбутнє і готовність до майбутніх непередбачуваних витрат. Також це дає можливість банкам та іншим фінансовим установам інвестувати заощаджені кошти в розвиток економіки.

Отже, щоденний усвідомлений і відповідальний вибір громадян щодо здійснення витрат, заощаджень та інвестування коштів впливає як на їхній добробут, так і на економічне процвітання всієї спільноти.

Цікаві факти

Компанії «SpaceX», «Blue Origin» та «Virgin Galactic» пропонують послуги космічного туризму: польоти в космос, огляд Землі з орбіти та короткочасні космічні експедиції. Ці послуги надзвичайно дорогі та коштують десятки мільйонів доларів.

2. ЯКІ ЧИННИКИ ВПЛИВАЮТЬ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ?

Пізнаємо

У ринковій економіці, якою є економіка України, домогосподарства (споживачі) ухвалюють економічні рішення про купівлю товарів та послуг, орієнтуючись переважно на ціну. Здавалося б, проста ситуація, але двоє не пов'язаних між собою покупців, маючи однакову інформацію про товар: ціну, властивості, якісні характеристики, можуть ухвалити діаметрально протилежні рішення щодо купівлі цього товару. У чому ж причина? Кожен споживач хоче отримати якомога більше задоволення від споживання певної кількості товарів та послуг (благ), тобто отримати максимальну корисність.

На процес прийняття споживачами рішення щодо придбання тих чи інших благ впливають обмеження, а саме всі обставини, що не дають можливості отримати все бажане. Найважливішими з них є ціни на товари і послуги, а також дохід споживача *(рис. 26)*.

Рис. 26. Споживчий вибір в умовах обмежень

Вибір споживачів за таких обмежень полягає в прийнятті рішень щодо придбання такої кількості й виду (набору) благ, що приносить споживачам / покупцям максимальну корисність.

Наприклад, родина учня / учениці не може дозволити собі купити найдорожчий телефон і купує більш бюджетний.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Дискутуємо

Розглянь *рисунок 27*.

- *Як, на Твою думку, ці чинники можуть впливати на поведінку споживачів?*
- *Які з перелічених чинників можуть допомогти компаніям (виробникам / надавачам послуг) розробляти більш ефективні маркетингові (рекламні) стратегії?*
- На прикладі 2–3 товарів / послуг досліди, які із чинників впливають на Твій споживчий вибір.

Рис. 27. Чинники, які впливають на поведінку споживачів

З попереднього досвіду Ти вже знаєш, що таке обачлива (раціональна) фінансова поведінка. На обачливу поведінку споживача впливає рівень його **фінансової обізнаності**. Фінансово обізнані споживачі розумно підходять до управління власними грошима: ретельно планують і здійснюють витрати, уміло ведуть бюджет, заощаджують, приймають зважені рішення про інвестування коштів тощо.

Фінансова обізнаність допомагає споживачам уникати фінансових проблем і будувати стабільне фінансове майбутнє.

Досліджуємо

Виконай у робочому зошиті завдання про вплив соціальних мереж та оточення на поведінку споживача.

3. ЯК ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ МІЖ ПОКУПЦЕМ І ПРОДАВЦЕМ ВПЛИВАЄ НА СПОЖИВЧИЙ ВИБІР?

Пізнаємо

У процесі взаємодії між **покупцем** і **продавцем** важливо встановити ефективну для обох сторін комунікацію. Покупець має виявляти зацікавленість і ввічливість, ставити конкретні запитання й демонструвати відкритість до діалогу. Продавець має професійно консультувати, враховуючи потреби клієнта, і надавати повну та достовірну інформацію про товар чи послугу. Взаєморозуміння і ввічливість обох сторін сприяють успішній угоді та позитивному враженню від купівлі незалежно від того, у який спосіб вона здійснюється.

Варто зауважити, що дуже часто покупець і продавець комунікують онлайн. Комунікація між покупцем і продавцем в онлайн-торгівлі має свої особливості: віддаленість, залежність від технологій, доступність інформації, миттєвість, конкуренцію та безпеку. У цьому контексті важливо забезпечити якісну комунікацію, уникаючи ризиків і забезпечуючи безпеку даних.

Взаємодія між покупцем і продавцем під час купівлі / продажу визначається низкою важливих чинників, які можуть впливати на успішність та задоволеність обох сторін.

Дискутуємо

Виконай в електронному додатку чи робочому зошиті вправу «Покупці і продавці» та зазнач, якими мають бути їхні дії.

Робота в парі / групі

Під час ухвалення рішення про купівлю товару чи отримання послуги споживач керується певною послідовністю дій. Використавши запропоновану інформацію, склади інформаційну листівку з порадами для обачливого споживача.

1. Визнач власні потреби. З'ясуй свої очікування від товару чи послуги. Визнач основні критерії, які важливі для Тебе.
2. Досліди різні варіанти товарів або послуг. Зверни увагу на відгуки, рейтинги, аналіз цін та можливості ринку.
3. Визнач свій бюджет і вирішіть, скільки Ти можеш витратити на цей товар чи послугу.

4. Порівняй різні варіанти товару за критеріями з 1-го пункту. Врахуй не лише ціну, а й якість, гарантії, обслуговування та інші фактори.
5. Якщо Ти маєш сумніви чи питання, звернися за консультацією до фахівців, друзів або знайди відгуки в інтернеті.
6. Розглянь імовірні альтернативи та варіанти. Можливо, існують інші товари чи послуги, які відповідають Твоїм потребам краще.
7. Не приймай остаточне рішення відразу після перегляду першої пропозиції. Дай собі час для обдумування.
8. Зроби свій вибір на підставі всіх зібраних даних і зрозумілих побажань. Переконайся, що Твоє рішення відповідає Твоїм потребам та обмеженням.

Практикуємо

Розглянь запропоновані задачі з розв'язками.

Задача 1

Квиток на виставу коштував 150 грн. Після зменшення ціни квитка кількість покупців збільшилась утричі, а касовий збір — удвічі. На скільки було зменшено ціну квитка?

Розв'язання:

1. Нехай спочатку ціна квитка дорівнювала 150 грн, а кількість покупців — x. Тоді початковий касовий збір буде $150x$ грн.
2. Після зменшення ціни квитка нова ціна становить y грн. Кількість покупців зросла втричі, тобто покупців стало $3x$.
3. Касовий збір збільшився удвічі, тобто він дорівнює: $2 \cdot 150x$ грн $= 300x$ грн.
4. Новий касовий збір також можна виразити через нову ціну квитка та кількість покупців: $(y \cdot 3x)$ грн.
5. Отже, маємо рівняння: $300x = y \cdot 3x$.
6. Скорочуємо на x (за умови, що $x \neq 0$) та отримуємо рівняння: $300 = y \cdot 3$.
7. Розраховуємо нову ціну квитка: $y = 300 : 3 = 100$ грн.
8. Визначаємо, на скільки було зменшено ціну квитка: 150 грн − 100 грн = 50 грн.

Відповідь. Ціну квитка було зменшено на 50 грн.

Задача 2

Вадим давно мріє про електросамокат. Модель, яка йому подобається, коштує 4400 грн. На день народження друзі йому подарували $\frac{1}{2}$ вартості самоката. Батьки готові докласти до подарованих коштів ще 40 %. Решту хлопець має заощадити самостійно. Розрахуй, скільки коштів Вадим повинен заощадити.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розв'язання:

1. Розраховуємо суму, подаровану на день народження:
   4400 грн : 2 = 2200 грн.
2. Розраховуємо суму, яку можуть докласти батьки:
   (2200 грн · 40 %) : 100 % = 880 грн.
3. Розраховуємо загальну суму подарованих та докладених грошей:
   2200 грн + 880 грн = 3080 грн.
4. Розраховуємо, скільки коштів потрібно заощадити:
   4400 грн − 3080 грн = 1320 грн.

Відповідь. Вадиму потрібно заощадити 1320 грн.

Виконай у робочому зошиті інші задачі.

Робота в парі / групі

Розглянь ситуації і сформулюй правила фінансової поведінки під час купівлі певного товару:

- Ти обираєш товар, на який є знижка. Розглянь, чи потрібен Тобі цей товар та чи заощадиш Ти гроші, купуючи його?
- Бабусі пропонують у магазині оформити бонусну (накопичувальну) картку для додаткових знижок. Допоможи їй зрозуміти, які можливі вигоди від оформлення бонусної карти.
- Ти плануєш купити новий гаджет, але бачиш, що він перевищує Твій бюджет на цей місяць. Що Ти робитимеш?
- Купуючи товар, Ти обираєш між дорогим брендом і менш відомим виробником, який пропонує знижку. Яке рішення Ти приймеш і чому?
- Ти розглядаєш можливість придбання екологічно чистого товару, але його вартість є вищою за традиційний аналог. Як Ти враховуватимеш екологічний аспект та його вплив на вартість товару, ухвалюючи рішення про його купівлю?
- Ти плануєш придбати один і той самий товар, але ціни відрізняються в різних магазинах та на онлайн-платформах. Як Ти проводитимеш дослідження й обиратимеш оптимальну ціну?
- Ти розглядаєш можливість зробити добровільну пожертву на потреби Збройних Сил України. Ухвалюючи рішення, Ти маєш з'ясувати, через кого і на що саме можна задонатити.

Моделюємо

Змоделюй у робочому зошиті свій фінансовий портрет. Для цього:

1. Склади перелік своїх сильних сторін, особливих рис характеру, здібностей і захоплень. Познач ті риси, які можна пов'язати з фінансовою сферою (наприклад: уміння ефективно планувати, обчислювати тощо).

2. Визнач, які Твої сильні сторони можуть впливати на фінансову поведінку (наприклад: як уміння планувати може вплинути на особистий бюджет).

3. У парі із сусідом / сусідкою по парті придумайте ситуацію, в якій можна використовувати ваші сильні сторони для вирішення повсякденних фінансових завдань або вирішення фінансових труднощів.

4. Склади коротку розповідь про те, як може змінитися Твоя фінансова поведінка за рахунок реалізації Твоїх сильних сторін.

Дискутуємо

В Олени є 500 грн, які вона може витратити на свій розсуд. Дівчина розглядає такі варіанти витрат.

- Купити нову сукню: модна сукня дасть змогу Олені почуватися впевнено.
- Купити книгу: книга допоможе Олені розширити свій кругозір і знання.
- Відкласти гроші на майбутнє: гроші дадуть можливість Олені здійснити свої мрії в майбутньому.

Питання для обговорення:

- *Як вибір Олени може вплинути на її життя в майбутньому?*
- *Який вибір буде найкращим для Олени? Чому?*
- *Які ще є варіанти того, як Олена може витратити свої гроші?*
- *Чи варто брати до уваги екологічні чинники у виборі товарів?*

Перевіряємо

1. Дай відповіді на запитання і виконай завдання.

- *Чому важливо бути фінансово грамотними громадянами? Як це може впливати на наше життя?*
- *Як, на Твою думку, різні чинники впливають на поведінку споживача / споживачки?*
- *Опиши грамотну поведінку покупця і продавця в разі купівлі смартфона.*
- *Підсумуй, які чинники впливають на поведінку споживачів у нашій країні.*

2. Розв'яжи тестові завдання в електронному додатку чи робочому зошиті.

Підсумовуємо

1. Люди як споживачі обирають, що купити. Вони керуються своїми потребами, бажаннями та бюджетом.
2. З розвитком навичок щодо прийняття обґрунтованих і виважених фінансових рішень якість життя людей покращується.
3. У результаті прийняття правильних рішень ефективніше використовуються час, гроші та інші ресурси.
4. Фінансово обізнані особи ефективно управляють своїми фінансами.
5. Громадськість із високим рівнем фінансової грамотності є впевненою й активною учасницею економічного життя.
6. Поведінка споживачів залежить від низки чинників: культурних, соціальних, особистих, економічних.
7. Взаємодія між покупцем і продавцем під час купівлі / продажу визначається низкою важливих чинників, які можуть впливати на успішність та задоволеність обох сторін. Такими чинниками є: ввічливість, професійність, швидкість обслуговування, уважність до потреб клієнтів, доступність і повнота інформації про товар тощо.

Оцінюємо

За результатом своєї роботи обери відповідь, яка відповідає Твоїй думці про досвід.

Я навчився / навчилася _____

Найбільше мене зацікавило _____

Зовсім не зрозуміло _____

Потрібно повторити ще раз _____

Усе легко і просто _____

Основні терміни та поняття

Особистість — сукупність унікальних рис, що роблять людину неповторною, включаючи думки, почуття, цінності, переконання, досвід, знання, навички, таланти. Формується протягом життя під впливом середовища, виховання, саморозвитку.

Фінансово грамотна особистість — це людина, яка не тільки правильно розуміє фінансові поняття, а й уміє раціонально керувати своїми фінансами та усвідомлено приймати виважені фінансові рішення.

Споживач / споживачка — людина, яка купує і використовує товари та послуги для задоволення своїх потреб.

Громадянин / громадянка — людина, яка має права та обов'язки в певній країні, зокрема право на життя, свободу, освіту, працю, охорону здоров'я, участь у політичному житті.

Відповідальне споживання — це економне використання ресурсів у межах задоволення тільки необхідних потреб.

Корисність блага — здатність блага задовольняти певну потребу людини. Корисність може бути матеріальною (їжа, одяг) або нематеріальною (освіта, повага).

Базові обов'язки — це дотримання законів, сплата податків, захист Батьківщини.

Обмеження — фактори, які обмежують можливості купувати блага, зокрема бюджет, доступність товарів, рівень цін, знання про продукти, особисті вподобання.

Фінансова обізнаність — це знання та навички, які допомагають людині розуміти й ефективно управляти своїми фінансами.

ДОСВІД 2

У ЧОМУ СУТНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН ЛЮДИНИ З ДЕРЖАВОЮ?

Немає жодних «державних коштів», є кошти платників податків.
Маргарет Тетчер,
політична діячка, перша жінка-прем'єр-міністр Великої Британії

- *Чи знаєш Ти, що таке податки?*
- *Як Ти розумієш вислів Маргарет Тетчер, наведений в епіграфі до параграфа?*

1. ЯК ЛЮДИНА ФІНАНСОВО ВЗАЄМОДІЄ З ДЕРЖАВОЮ?

Пізнаємо

Від того, наскільки ефективно людина взаємодіє з державою у сфері фінансових прав та обов'язків, залежить добробут як кожної окремої людини, так і держави загалом. Наприклад, якщо держава витрачає гроші на школи й лікарні, це робить наше життя кращим, оскільки ми отримуємо якісну освіту та медичну допомогу. Для того щоб держава могла фінансувати витрати на освіту, медицину, армію, поліцію тощо, має наповнюватися державний бюджет. Це забезпечується за рахунок податків *(рис. 28)*.

Рис. 28. Розподіл податків

Саме нагромаджені в бюджеті кошти від сплати податків використовуються на підтримку шкіл, лікарень, доріг, поліції, будівництва соціального житла, допомогу соціально вразливим верствам населення. Отже, **податки** — це кошти, які сплачуються громадянами, бізнесом, підприємствами та організаціями, які працюють у державі, і які держава використовує для виконання притаманних їй функцій (забезпечення захисту свобод, прав, фінансової безпеки і благополуччя громадян тощо). Сплата податків — це обов'язок кожного громадянина.

Цікаві факти

- «*У житті є дві речі, яких не можна уникнути, — це смерть і податки*», — так колись сказав американський президент **Бенджамін Франклін**. І дуже скоро ця фраза стала крилатою.
- «*Податки — вартість цивілізованості суспільства*», — викарбувано на фасаді Міністерства внутрішніх доходів Сполучених Штатів Америки.

Загальноприйнятою класифікацією податків є їх поділ на прямі та непрямі *(рис. 29)*.

Рис. 29. Класифікація податків

Прямі податки — *це податки, що стягуються безпосередньо з доходів і майна платників — фізичних (громадяни) та юридичних (підприємства) осіб. До прямих податків належать податок на доходи з фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податок на майно.*

Непрямі податки *включаються в ціну товару чи послуги. До непрямих податків відносять: податок на додану вартість, акцизи, мита, податок на продаж, податок на успадкування, податок на дарування.*

Прямі та непрямі податки можна розділити на три великі групи: податки на споживання, податки на доходи та податки на майно *(рис. 30)*.

Працюємо з інформацією

Розглянь *рисунок 30*. Дай відповідь на запитання.

- *Які види податків Тобі знайомі, а про які Ти дізнався / дізналася вперше?*

Рис. 30. Види податків

Цікаві факти

У багатьох країнах світу (Австралії, Італії, Німеччині, Сполучених Штатах Америки, Франції, Японії) несплату податків вважають таким самим важким злочином, як і вбивство чи державна зрада.

У цих країнах також існують податкові пільги для людей, котрі займаються мистецтвом чи культурною діяльністю. Такі митці отримують спеціальний статус творчих осіб, що надає їм певні податкові переваги, оскільки вони мають право на оподаткування доходу за спрощеною системою (коли декілька податків заміняються одним або ж увесь дохід оподатковується за однією податковою ставкою. Така ставка часто є набагато нижчою за ті, що застосовуються до інших громадян).

2. НА ЯКУ ПІДТРИМКУ ВІД ДЕРЖАВИ МОЖЕ РОЗРАХОВУВАТИ ГРОМАДЯНИН?

Пізнаємо

Ти вже знаєш, як громадяни допомагають у формуванні фінансів громади і держави.

Тобто держава здійснює соціальні виплати для підтримки громадян. Однією з таких виплат є пенсія особам, які досягли пенсійного віку або які мають право на отримання таких пенсій за станом здоров'я. Іншими соціальними виплатами є допомога людям, котрі перебувають у складних фінансових ситуаціях. Це може включати допомогу через безробіття, субсидії на виплату комунальних платежів, стипендії для студентів та інші види допомоги.

Податкові пільги та знижки є способом заохочення певних дій громадян чи підприємств для блага суспільства. Наприклад, якщо людина займається благодійністю, держава може надати їй податкову знижку як винагороду чи підтримку. Це додатково стимулює громадян і підприємства на здійснення певних позитивних вчинків та дій.

Якщо люди використовують екологічно чисті транспортні засоби та/або житло, обладнане енергоефективними технологіями, то вони також можуть отримати податкові знижки як винагороду за збереження навколишнього середовища.

Держава зі свого боку виконує багато соціальних функцій щодо своїх громадян *(рис. 31)*.

Рис. 31. Види фінансової підтримки

Отже, фінансові відносини між громадянами і державою є важливим елементом суспільного життя.

ЗАПАМ'ЯТАЙ ВАЖЛИВУ ІНФОРМАЦІЮ:

Держава не має своїх коштів

Усі кошти Держбюджету — це кошти платників податків

Кожен платник податків має контролювати, на що саме і наскільки ефективно ці кошти витрачаються

Працюємо з інформацією

Переглянь *рисунки 29* та *31*. Працюючи з додатковими джерелами інформації, дай відповіді на запитання.

- *На які види фінансової підтримки та послуг від держави може розраховувати людина?*
- *Як може вплинути збільшення податків на громадян і бізнес?*
- *Які податки Ти маєш сплачувати, працюючи на канікулах, і як це вплине на Твій дохід?*
- *Як Ти гадаєш, чи мають здобувачі освіти право висловлювати свої пропозиції щодо проєкту реконструкції шкільного спортивного майданчика, на який виділені кошти з Державного бюджету?*
- *Як держава може допомогти людині, коли вона втратила роботу і звертається до соціальних служб?*

Робота в парі / групі

Завдання 1 (виконай у робочому зошиті)

Міська влада впроваджує ініціативу «Громадський добробут», яка дає мешканцям і мешканкам можливість подавати свої пропозиції. Ти можеш подати свій проєкт, який, на Твою думку, поліпшить якість життя в місті. Це може бути пов'язано з парками, школами, спортивними майданчиками, мистецькими ініціативами тощо.

Придумай конкретну ідею або проєкт, який, на Твою думку, поліпшить якість життя в місті. Це може бути пов'язано з парками, школами, спортивними майданчиками, мистецькими ініціативами тощо.

- Напиши коротке обґрунтування своєї ідеї, пояснюючи, чому вона важлива для мешканців міста та як вона може покращити рівень життя.
- *Які можливі труднощі можуть виникнути під час втілення цієї ідеї?*
- Придумай коротку усну промову або презентацію, яку можна використати для захисту своєї ідеї перед громадою для того, щоб переконати містян голосувати за Твій проєкт.

Завдання 2

Переглянь рисунок 30 «Види податків». Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/DovNy або QR-кодом.

Знайди на сайті Податкової служби України інформацію про ставки податків: єдиний соціальний внесок, мито, податки на нерухомість, екологічний податок тощо.

Практикуємо

Задача 1

Марко придбав лотерейний білет і виграв 50 000 грн. Розрахуй, яку суму виграшу він отримає після сплати податків, якщо виграш стягується податком на доходи фізичних осіб (18 %) і військовим збором (5 %).

Розв'язання:

1. Розраховуємо загальну суму податків: 18 % + 5 % = 23 %.
2. Розраховуємо суму податків від виграшу:
   (50 000 грн · 23) : 100 = 11 500 грн.
3. Розраховуємо суму виграшу, після сплати податків:
   50 000 грн − 11 500 грн = 38 500 грн.

Відповідь. Після сплати податків Марко отримає 38 500 грн.

Задача 2

Юлія купила іграшку молодшій сестричці в місцевому магазині. Ціна іграшки — 120 грн. Однак, коли дівчина отримала чек у касі, то побачила, що ця ціна включає ПДВ (20 %). Порахуй, якою є вартість іграшки без ПДВ.

Розв'язання:

1. Розраховуємо суму ПДВ: 20 · 120 : 100 = 24 грн.
2. Розраховуємо вартість іграшки без ПДВ:
   120 грн − 24 грн = 96 грн.

Відповідь. Вартість іграшки без ПДВ становить 96 грн.

Задача 3

Марта вирішила взяти під свою опіку котика. Вона знає, що в її країні існує податок на утримання тварин (10 % від річної вартості такого утримання). Марта планує щомісяця витрачати 50 євро на їжу для кота та 30 євро на іграшки для тваринки. Яку суму податку на утримання тварини вона має сплатити за рік?

Розв'язання:

1. Розраховуємо річні витрати на їжу для котика:
   50 євро · 12 = 600 євро.
2. Розраховуємо річні витрати на іграшки для котика:
   30 євро · 12 = 360 євро.
3. Розраховуємо загальну суму річних витрат:
   600 євро + 360 євро = 960 євро.
4. Розраховуємо податок на утримання тварин:
   (10 · 960 євро) : 100 = 96 євро.

Відповідь. Марта має сплатити 96 євро податку на утримання тварини протягом року.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

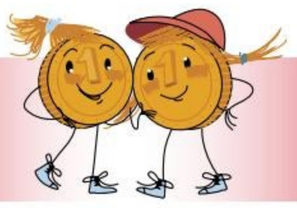

Робота в парі / групі

Об'єднайтеся в групи і виконайте ситуаційне завдання «Вплив податків на рівень соціальної справедливості».

Кожна група учнів отримує певну суму доходу для своїх «громадян».

Група:

- розробляє систему оподаткування для своїх «громадян» (визначення переліку податків та встановлення податкових ставок, звільнень від податків для певної категорії «громадян» тощо);
- обчислює суму зібраних податків та визначає, як вони будуть використовуватися для фінансування різних сфер, таких як освіта, охорона здоров'я, соціальний захист тощо;
- розглядає варіанти податкових пільг для різних груп громадян;
- готує презентацію про вплив обраної системи оподаткування на рівень соціальної справедливості та розвиток громади.

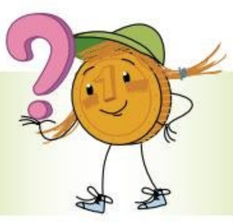

Дискутуємо

16-річний Максим отримує дохід: розносить листівки за адресами. З його доходу стягують податок із доходів фізичних осіб — 18 %.

Питання для обговорення:

- *Як Ти думаєш, чи справедливо, що з Максима стягується податок, незважаючи на його вік?*
- *Чи справедливим є те, що з усіх людей, незалежно від величини їхнього доходу, стягується податок із доходів фізичних осіб за однаковою податковою ставкою — 18 %?*

Перевіряємо

Дай відповіді на запитання.

- *Які види податків Ти знаєш?*
- *Чи повинні громадяни сплачувати податки?*
- *Уяви, що громадяни та підприємства перестали сплачувати податки. Які б наслідки це мало для окремих верств населення, громади, держави?*
- *Як держава за допомогою податків може забезпечити добробут своїх громадян?*
- *Як розуміння й активна участь у фінансових відносинах із державою може допомогти нам вдосконалити наше життя та сприяти позитивним змінам у нашому суспільстві?*

Підсумовуємо

1. Фінансові відносини між людиною і державою є важливим елементом суспільного життя.

2. Людина фінансово взаємодіє з державою через оподаткування отриманого доходу, з одного боку, та отримання безкоштовної освіти, медичного обслуговування, грошових соціальних допомог і виплат, з іншого.

3. Податки є основним джерелом наповнення Державного бюджету. Вони є також основним джерелом фінансування соціальної сфери та різноманітних соціальних програм (охорона здоров'я, освіта, інфраструктура, соціальні програми захисту населення, армія, поліція тощо).

4. Держава зобов'язана ефективно та справедливо використовувати зібрані кошти для задоволення потреб суспільства.

5. Соціальні програми, такі як пенсії, допомога безробітним та інші види соціального захисту, є важливим аспектом фінансових відносин між людиною і державою.

6. Усі кошти, які нагромаджуються в Державному бюджеті, — це кошти платників податків. Тому кожна людина, яка чесно сплачує податки, повинна контролювати, на що саме і наскільки ефективно ці кошти витрачаються.

Оцінюємо

Проаналізуй, наскільки добре Ти засвоїв / засвоїла матеріал цього досвіду. Закінчи речення в робочому зошиті.

Я сьогодні дізнався / дізналася _____

Я хочу _____

Я можу _____

Я зрозумів / зрозуміла _____

Я навчився / навчилася _____

Мене зацікавило _____

Важко сприймалося _____

Основні терміни та поняття

Податки — це кошти, які сплачуються громадянами, бізнесом, підприємствами та організаціями, які працюють у державі, і які держава використовує для забезпечення захисту свобод, прав, фінансової безпеки й благополуччя громадян. Податки надходять до Державного бюджету. Вони використовуються для фінансування шкіл, лікарень, ремонту доріг, будівництва житла та інших важливих соціальних виплат.

Прямі податки — це податки, що стягуються безпосередньо з доходів і майна платників — фізичних (громадяни) та юридичних (підприємства) осіб. До прямих податків належать податок на доходи з фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, податок на майно.

Непрямі податки включаються в ціну товару чи послуги. До непрямих податків відносять: податок на додану вартість, акцизи, мита, податок на продаж, податок на успадкування, податок на дарування.

Податки на доходи — це загальнодержавні податки, що стягуються з доходів фізичних і юридичних осіб, які отримують доходи з джерел їх походження в Україні.

Податки на споживання — це непрямі податки, що стягуються в точках продажу товарів або послуг. Встановлюються у вигляді надбавки до ціни і сплачуються кінцевими споживачами.

Податки на майно — це прямі податки, що встановлюються на майно організацій або приватних осіб. Складаються з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку, плати за землю.

Платник податку — це юридична чи фізична особа, яка володіє певним майном або отримує відповідні доходи і безпосередньо зобов'язана сплачувати податки до бюджетів різних рівнів.

Державний бюджет — це фінансовий план доходів і видатків держави на рік. У ньому відображено всі надходження, які держава може акумулювати від оподаткування громадян та з інших джерел, а також усі витрати, на які будуть скеровуватися ці кошти, щоб максимально забезпечити потреби громадян.

Податкова пільга — це часткове чи повне звільнення від сплати податків. Вона застосовується до окремих категорій платників. Також її можуть надавати особам чи організаціям, діяльність яких є дуже важливою і потрібною для держави.

Податкова знижка — це можливість повернути від держави частину сплаченого Тобою податку на доходи за придбання певних товарів чи послуг протягом звітного року.

Соціальна допомога (соціальний захист, соціальне забезпечення) — це грошова виплата (одноразова чи періодична), яка призначається окремим категоріям громадян. До соціальної допомоги відносять виплати пенсії, матеріальної допомоги, виплати на обслуговування хворих, виплати на дітей тощо.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розділ II

Родинні фінанси

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Тема 4

ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ РОДИНИ

Засвоївши матеріали теми, Ти будеш:

Знати та розуміти:

- основні види потреб, тенденції їх постійного зростання та задоволеності за допомогою товарів і послуг;
- зв'язок між обмеженими ресурсами та безмежними потребами;
- вплив реклами на вибір товарів і послуг;
- залежність власних інтересів і потреб від інтересів та потреб родини;
- потреби у формуванні «фінансової подушки безпеки» для забезпечення фінансової стійкості в разі настання непередбачуваних обставин.

Уміти на практиці:

- зіставляти потреби, бажання та робити вибір в умовах обмежених ресурсів;
- приймати рішення в разі появи нових бажань;
- використовувати наявні ресурси для задоволення особистих потреб;
- керувати особистими витратами й заощадженнями;
- застосовувати математичні інструменти для розв'язання проблемних ситуацій та отримання результату.

Виражати ставлення:

- через оцінювання ситуацій та моделювання способів їх вирішення з урахуванням потреб і можливостей родини;
- через критичне аргументування власної позиції для розуміння ефективності своїх рішень.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ДОСВІД 1

ЯКІ ПОТРЕБИ ТА ІНТЕРЕСИ МАЄ РОДИНА?

Якщо ви цінуєте те, що у вас уже є в житті,
ви завжди отримуватимете ще більше.
Якщо думаєте лише про те, чого у вас немає, —
вам ніколи не буде достатньо.
Опра Вінфрі,
американська телеведуча, журналістка, підприємиця

- *Які потреби Ти мав / мала, збираючись сьогодні вранці до школи?*
- *Чи замислюєшся Ти, які потреби є в членів Твоєї родини?*

1. ЩО ТАКЕ ПОТРЕБИ І ЧОМУ ВОНИ БЕЗМЕЖНІ?

Пізнаємо

У сучасному світі люди мають дуже широке коло потреб, які залежать від смаків, уподобань, стану здоров'я, соціального статусу, місця проживання, ситуацій, викликаних природними, техногенними, політичними, воєнними чинниками.

Потреба — *це відчуття нестачі, брак чого-небудь, що є необхідним для підтримання життєдіяльності й розвитку особистості та суспільства загалом.*

Разом із розвитком людини розвиваються її потреби. У сучасному суспільстві, окрім задоволення потреб у їжі, житлі й одязі, дедалі більшого значення набуває задоволення духовних, культурних, освітніх потреб, потреб купувати добротний та модний одяг, створювати затишок і комфорт у своїй домівці, інвестувати в освітні, медичні, соціальні проєкти, у розвиток громади, держави.

Потреби родини — це те, що їй необхідно для життя та розвитку.

Потреби можна поділити на дві групи: **матеріальні** — те, що можна купити за гроші, та **нематеріальні** — ті, що не пов'язані з матеріальними речами (емоції, взаємодія і стосунки, самореалізація та інші аспекти людського існування, які не можна виміряти).

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Потреби родини формуються під впливом таких чинників, як вік, стан здоров'я членів родини, її склад. Що більше членів родини, то більше в неї потреб. Діти і літні люди частіше хворіють, тож їм потрібно витрачати більше коштів на обстеження та лікування. Якщо в родині є особи з інвалідністю, хронічним захворюванням або особливими освітніми потребами — необхідно витрачати більше коштів на спеціальне обладнання, медичні послуги, індивідуальну реабілітацію. Діти швидко ростуть, тому їм потрібно частіше купувати одяг, вкладати кошти в освіту, додаткові заняття для розвитку особистості тощо. Члени родини середнього віку (наприклад батьки) потребують постійного самовдосконалення і підвищення кваліфікації, щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці.

Згідно з теорією американського вченого-психолога Абрагама Маслоу існує **п'ять груп** потреб *(рис. 32)*.

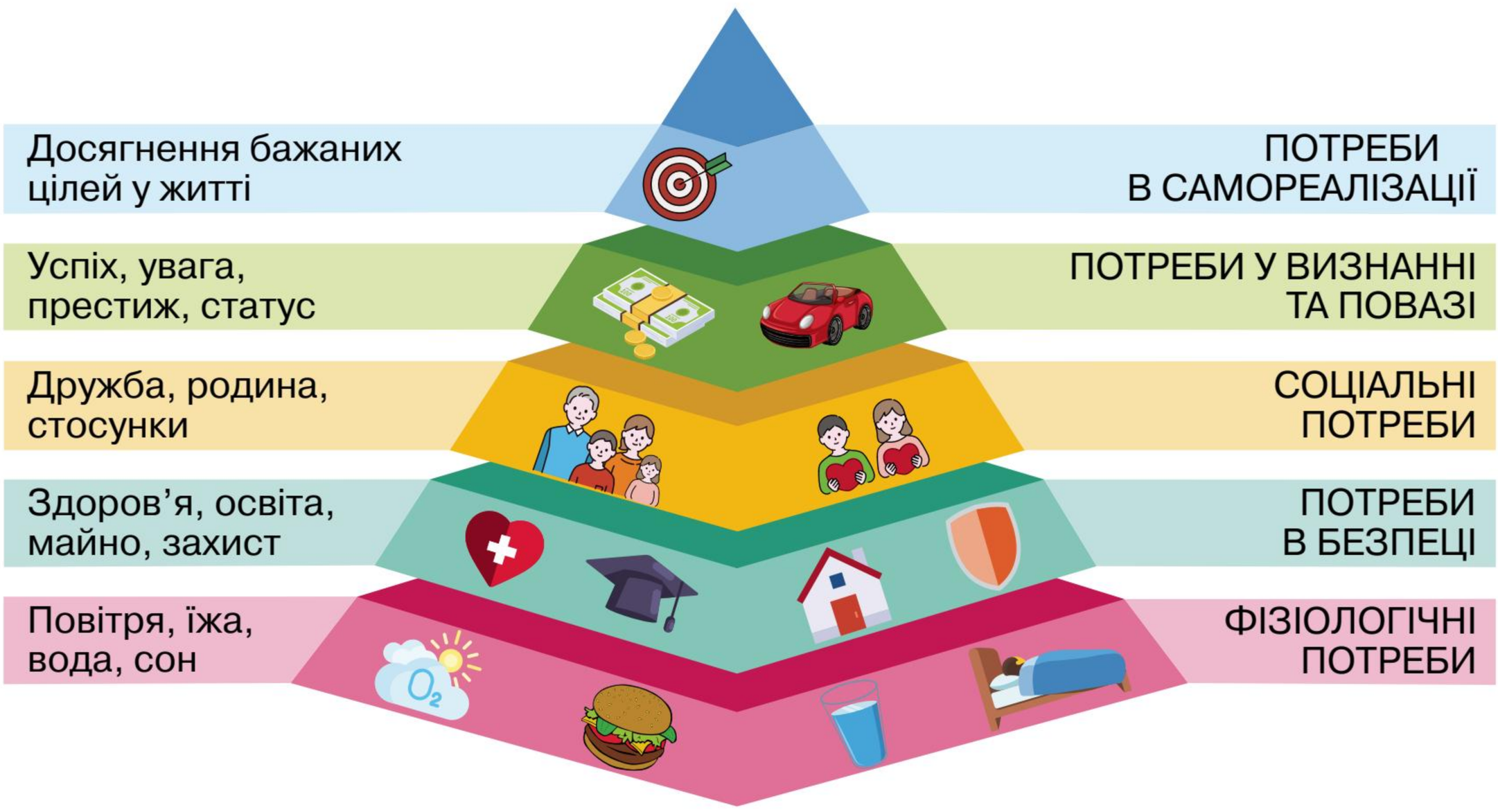

Рис. 32. Піраміда Маслоу

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/McAij або QR-кодом та дізнайся більше про основні види потреб.

Робота в парі / групі

Розглянь *рисунок 32* та ознайомся з характеристикою кожної групи потреб, скориставшись електронним додатком чи робочим зошитом.

- Наведи приклади власних потреб до кожної з груп.
- Обговори в парі (із сусідом / сусідкою по парті) значення кожної потреби для себе, вас обох, родини.

2. ЯК ЗАДОВОЛЬНИТИ БЕЗМЕЖНІ ПОТРЕБИ РОДИНИ, МАЮЧИ ОБМЕЖЕНІ РЕСУРСИ?

Пізнаємо

Найголовнішою проблемою, яку доводиться вирішувати людині, родині, підприємству, країні та людству загалом, є проблема безмежності потреб та обмеженості ресурсів. Неможливо мати всі товари і послуги для задоволення безмежних потреб, тому що ресурси (виробничі, природні, фінансові) **завжди обмежені**.

Обмеженість означає, що в людства для задоволення потреб є лише певна кількість ресурсів, таких як вода, енергія, час, гроші, матеріали тощо.

Вичерпність ресурсів стосується ситуації, коли вже використані всі доступні ресурси певного типу. Наприклад, якщо люди вирубали всі дерева в певній місцевості, це призведе до вичерпності лісових ресурсів.

Навіть такий звичний ресурс, як вода, має свої межі. Наприклад, менше ніж 1 % води на Землі придатний для споживання людьми, і цей ресурс постійно зменшується через забруднення та надмірне використання. Тому збереження й раціональне використання водних ресурсів стає надзвичайно важливою проблемою для людства.

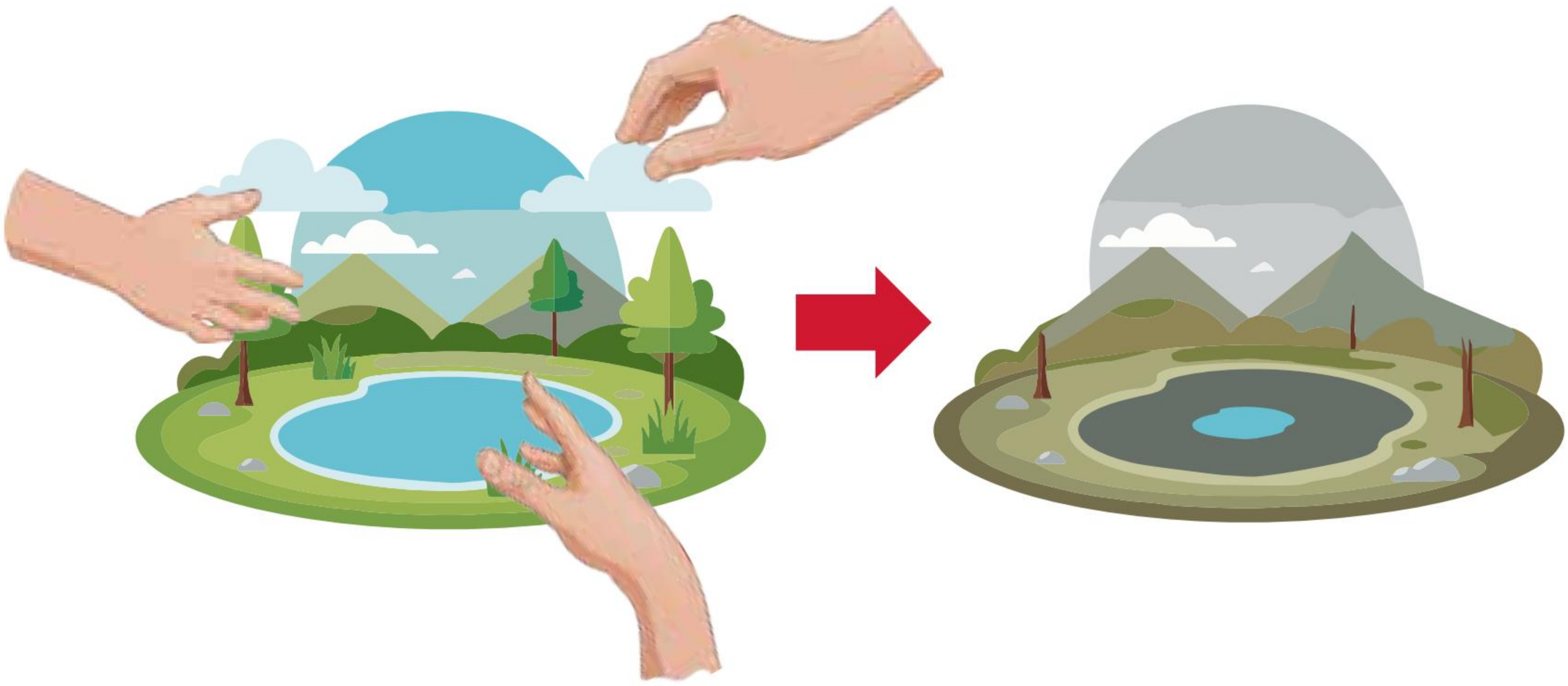

Обмеженість і вичерпність ресурсів нагадують нам про те, що варто бути відповідальними та раціональними у використанні ресурсів, оскільки вони не безмежні. Необхідно дбати про їхнє раціональне використання, щоб вони залишилися і для майбутніх поколінь.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Досліджуємо

Виконай у робочому зошиті завдання, оцінюючи вплив реклами на формування та зміну Твоїх потреб.

1. Проаналізуй рекламу в інтернеті, на телебаченні, у соціальних мережах тощо. Коротко опиши своє ставлення до впливу реклами на формування Твоїх потреб.

2. Підготуй мініпредставлення (інформацію в будь-якому форматі), відповідаючи на запитання:

- *Що Ти знаєш про позитивний / негативний вплив реклами на вибір людини?*
- Наведи приклади такого позитивного / негативного впливу.
- *У чому реклама допомагає споживачу?*
- *Хто платить за рекламу і навіщо?*
- *Пам'ятаючи, що фінансові ресурси обмежені, як не «потрапити в тенета реклами»?*

Практикуємо

1. Для виконання вправи перейди в електронний додаток.

Потреби підлітків у XX столітті багато чим відрізнялися від потреб сучасних підлітків — XXI століття.

Ознайомся з видами потреб Твоїх однолітків у різні періоди існування людства на межі XX–XXI століть. Серед ключових відмінностей обери ті, що характеризують потреби підлітків XX століття, і ті, які характерні для підлітків XXI століття. Можеш (не забувай!) при цьому врахувати і свої потреби. Це полегшить Тобі виконати завдання!

2. Задача

Богдан мріяв купити електросамокат. Серед різних пропозицій продавців він обрав модель вартістю 10 500 грн. Хлопець підробляв під час канікул по 4 години в день 5 днів на тиждень у молодіжному таборі. За 2 місяці він заробив на купівлю і придбав бажаний товар. Богдан замислився, як можна повернути витрачені кошти, а тому вирішив здавати свій самокат в короткотермінову оренду охочим. Протягом дня цією послугою користувалося 5 осіб по 15 хвилин кожна. Вартість 15 хвилин оренди електросамоката становить 25 грн.

- *За скільки днів окупиться вартість електросамоката?*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Розв'язання:

1. Розраховуємо вартість оренди 1 дня: 5 · 25 грн = 125 грн.
2. Розраховуємо час окупності електросамоката:
   10 500 грн : 125 грн = 84.

Відповідь. Вартість електросамоката окупиться за 84 дні.

3. Розв'яжи задачі в електронному додатку чи робочому зошиті.

Робота в парі / групі

Подумай, які товари і послуги характеризують різні види потреб. У робочому зошиті чи в електронному додатку заповни *таблицю 2*.

Таблиця 2

Потреби	Товари	Послуги
Фізіологічні потреби	Їжа, вода	Замовлення їжі в кав'ярні, очищення питної води
Потреби в безпеці		
Соціальні потреби		
Потреби у визнанні та повазі		
Потреби в самореалізації		

Дай відповіді на запитання.

- *Що для Тебе в задоволенні потреб є актуальнішим: товари чи послуги?*

Перевіряємо

Для перевірки своїх знань виконай тестові завдання в електронному додатку чи робочому зошиті.

Досліджуємо

1. **Знайди в інтернеті фільм-трилогію «Назад у майбутнє» та переглянь разом із родиною.**

   Після перегляду фільмів обговори таке:

   - *Наскільки відрізняються потреби підлітків сьогодні та в той час, коли Твої родичі були підлітками?*
   - *Як змінилися потреби в товарах і послугах за час дорослішання?*
   - *Які фантастичні товари і послуги можуть стати реальністю?*
   - *Який альтернативний фільм Ти можеш запропонувати для перегляду?*

2. Проведи мінідослідження: «Потреби та інтереси родини: фантастика чи реальність».

Підсумовуємо

1. Найголовніша проблема, яку доводиться вирішувати людині, родині, фірмі, країні й людству загалом, — це проблема обмеженості ресурсів та безмежності потреб. Неможливо мати всі товари і послуги для задоволення безмежних потреб, тому що ресурси завжди обмежені.

2. Основними видами потреб є: фізіологічні, соціальні, потреби в безпеці, у визнанні та повазі, у самореалізації.

Оцінюємо

У робочому зошиті закінчи речення.

Я сьогодні дізнався / дізналася _____

Я хочу _____

Мене зацікавило _____

Я можу _____

Основні терміни та поняття

Потреби — це відчуття нестачі, брак чого-небудь, що є необхідним для підтримання життєдіяльності й розвитку особистості, соціальної групи і суспільства загалом.

Потреби родини — це те, що їй необхідно для життя та розвитку.

Матеріальні потреби — це все те, що можна купити за гроші.

Нематеріальні потреби — це потреби, не пов'язані з матеріальними речами (емоції, взаємодія і стосунки, самореалізація та інші аспекти людського існування, які не можна виміряти).

Обмеженість ресурсів — економічне поняття, яке характеризує рідкість, дефіцит, скінченність ресурсів, доступних людству в кожний конкретний момент.

ДОСВІД 2

ЯК ІНТЕРЕСИ РОДИНИ ВПЛИВАЮТЬ НА ЗАДОВОЛЕННЯ ЇЇ ПОТРЕБ?

Копійка гривню береже.
Українська приказка

- *Як Ти розумієш епіграф?*
- *Як люди в Україні можуть ефективно балансувати між потребами членів власних родин та обмеженими ресурсами?*

1. ЯК ВЛАШТОВАНЕ ФІНАНСОВЕ ЖИТТЯ РОДИНИ ТА ЯК ФОРМУЮТЬСЯ ЇЇ ПОТРЕБИ?

Пізнаємо

Кожна людина потребує задоволення своїх фізіологічних, матеріальних, психологічних і соціальних потреб. Потреби сучасного школяра формуються насамперед у родині, яка в прийнятті рішень про задоволення потреб усіх членів має враховувати свої фінансові можливості.

Фінансове життя родини *включає процес заробляння, витрачання, заощадження та інвестування грошей усіма членами родини.*

Це важлива частина життя, адже від того, як родина керує своїми фінансами, залежить її **добробут**. Дорослі забезпечують матеріальну підтримку родини, виховують дітей, створюють затишок. Діти допомагають дорослим та одне одному в навчанні, веденні домашнього господарства, родинного бізнесу тощо.

Родина отримує **доходи** з різних джерел. Для більшості це насамперед заробітна плата.

Також це можуть бути доходи з підприємницької діяльності, здавання в оренду майна, продажу продукції підсобних господарств (вирощені на власній ділянці овочі, фрукти, мед із пасіки, молочні продукти тощо).

Це також можуть бути відсотки, що сплачує банк за розміщення коштів на його рахунках.

Окремими видами доходів є різні соціальні виплати від держави: стипендії, допомога малозабезпеченим родинам, пенсії тощо.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Родина здійснює **видатки** на різні потреби. Здебільшого це комунальні платежі, оренда житла, купівля продуктів харчування тощо. Велика частина видатків іде на транспорт (проїзд у громадському транспорті чи обслуговування власного авто). Не забуваймо про кишенькові гроші для дітей, видатки на медичні потреби (купівля ліків, окремих видів медичних послуг), придбання одягу та взуття.

Окремо виділяють кошти: на розвиток та освіту дітей (оплата дитячого садка, видатки на школу, спортивні секції, позашкільні заняття, оплата послуг репетитора тощо); для підтримання здорового способу життя родини (відвідування спортклубів, басейну тощо).

Оплата кредитів, матеріальна підтримка батьків або родичів, великі покупки (меблі, техніка та ін.), придбання подарунків, подорожі та відпустка — це також статті видатків родини *(рис. 33)*.

Рис. 33. Доходи і витрати родини

Багато родин долучаються до фінансування різних проєктів: соціальних, освітніх, медичних, волонтерських тощо.

Можуть виникнути і непередбачувані видатки в родині: ремонт побутових електроприладів та сантехніки, електромережі тощо. У такому випадку родини формують резервний фонд, або «фінансову подушку безпеки». На майбутні великі придбання, такі як житло чи автомобіль, освіта дітей, відпочинок, родина повинна робити **заощадження**.

Цікаві факти

В епоху Середньовіччя в Японії існувала практика усиновлення «муко-йосі» (дослівно — «прийнятий зять»). За цією традицією, родини могли обирати здібного чоловіка, який згодом одружувався з однією з їхніх доньок, а потім його усиновлювали, щоб він став спадкоємцем. Прийомний син успадковував родинний бізнес, ферму чи майстерню. Він зобов'язувався піклуватися про батьків у старості, підтримувати родинне ім'я та продовжувати родинну лінію. Ця практика забезпечувала спадкоємність бізнесу, родинні зв'язки та фінансову стабільність.

Фінансові можливості родин є різними залежно від рівня доходів усіх її членів. Важливо, щоб родина жила відповідно до своїх доходів: витрачала не більше, ніж заробляє.

Для цього родина повинна планувати власний бюджет, який допоможе зрозуміти, скільки грошей члени родини заробляють і скільки витрачають, а також знайти способи заощадити на різні непередбачувані потреби. Детальніше про бюджет та правила його складання Ти дізнаєшся в темі 5.

Перед тим, як щось купити, родина повинна подумати, чи дійсно їй це потрібно. Заощадження допоможуть впоратися з непередбачуваними витратами, а також реалізувати свої плани в майбутньому.

ФІНАНСОВЕ ЖИТТЯ РОДИНИ — ЦЕ ВАЖЛИВА ЧАСТИНА ТВОГО ЖИТТЯ

Від того, наскільки Ти навчишся правильно управляти своїми фінансами, залежить, наскільки може покращитися добробут усієї родини.

Працюємо з інформацією

Перейди в електронний додаток та дізнайся, скільки витрачає родина в Україні на утримання дитини в період від народження до повноліття.

Досліджуємо

1. Виконай у робочому зошиті мінідослідження.

- *Який Твій внесок у добробут родини?*
- *Скільки коштів із бюджету родини протягом дня Ти можеш заощадити і водночас задовольнити свої основні потреби?*

2. Проаналізуй, даючи відповіді на запитання.

- *Які мої щоденні потреби?*
- *Скільки коштів я на це витрачаю?*
- *Від чого можу відмовитись, щоб заощадити?*

Цікаві факти

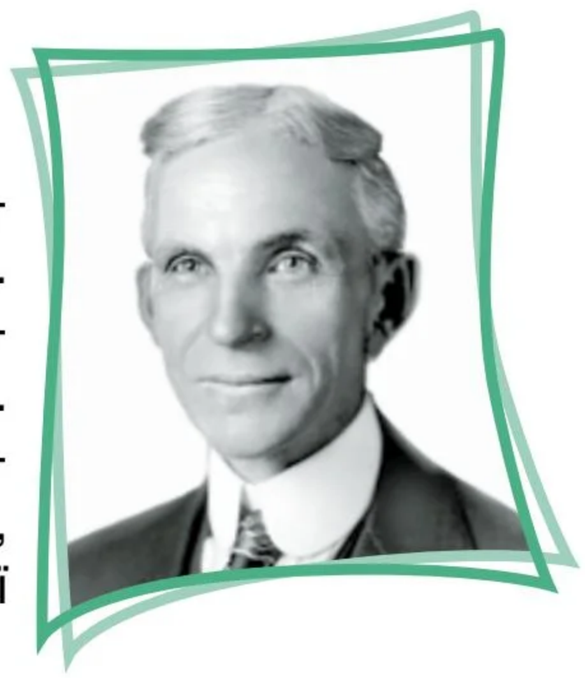

- Позитивний приклад розпорядження спадщиною засновника компанії «Форд Мотор Компані» **Генрі Форда**. Успадковане його донькою майно примножувалося, забезпечуючи стабільність і процвітання родини Фордів. Завдяки вмілому управлінню фінансами багато поколінь Фордів не тільки наростили достаток усієї родини, а й зробили вагомий внесок у розвиток автомобільної промисловості та економіки США.

- Глухівський рід **Терещенків** добре відомий в Україні й за її межами. У 1870 році родина Терещенків мала близько 10 цукрових заводів, а також володіла млинами і винокурнями. Більшість величезних статків Терещенків ішли на благодійність. За гроші Миколи Терещенка були зведені будівлі сьогоднішніх Національного транспортного університету, Київського національного університету імені Карпенка-Карого, Національного художнього музею, Київської картинної галереї, лікарні «Охматдит» та інші.

Поштова марка України із серії «Славетні роди України»

Більше інформації про родину Терещенків Ти можеш знайти за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/dQFFo або QR-кодом.

Працюємо з інформацією

Виконай у робочому зошиті завдання про те, які специфічні потреби, пов'язані з харчуванням, одягом тощо, можуть мати родини в різних країнах світу з урахуванням традицій і звичаїв, яких ці родини дотримуються.

2. ЯК РОДИНА МОЖЕ ДОСЯГТИ ФІНАНСОВОГО ДОБРОБУТУ?

Пізнаємо

Фінансові інтереси родини пов'язані з добробутом. Ефективне управління фінансами може сприяти стабільності та комфорту в родині, а також бути ключовим фактором у досягненні загального добробуту і гармонії в родинних відносинах. Водночас достаток родини є результатом спільних зусиль усіх її членів: продуманої фінансової стратегії та здатності ефективно управляти коштами.

Для досягнення фінансових інтересів родина має визначити спільні цілі, що потребують відповідного фінансування. Це, наприклад, може бути купівля чи довготривала оренда житла, освіта дітей тощо. Планування фінансів на майбутнє дозволяє досягти поставлених цілей. Розроблення бюджету на основі спільних потреб і можливостей допоможе контролювати видатки, уникати зайвих витрат і забезпечити ефективне використання фінансів. Родина має приймати фінансові рішення, враховуючи потреби кожного її члена. Дуже добре, щоб родина мала резервні фонди на випадок непередбачуваних витрат або фінансових труднощів. Це б допомогло забезпечити фінансову стабільність і впевненість у майбутньому.

Важливо пам'ятати, що одержання якісної освіти членами родини суттєво підвищує рівень її доходів та розширює перспективи на ринку праці. Освіта є дуже важливою!

Практикуємо

Виконай ситуаційне завдання «Можливість родини провести ремонтні роботи у квартирі / будинку», умова якого наведена в електронному додатку.

Моделюємо

Перейди в електронний додаток чи робочий зошит і виконай завдання моделювальної вправи «Бюджет родинного свята».

Робота в парі / групі

1. Виконай у робочому зошиті ситуаційне завдання «Родинна економія: від чого відмовитися?».

Родина Іваненків, що складається із 4 осіб (двоє дорослих та двоє дітей), вирішила зекономити кошти протягом наступних 6 місяців. Їхня мета — заощадити 16 000 грн на подорож у Карпати. Враховуючи щомісячні видатки родини, допоможи їм здійснити мрію.

Поточні видатки родини:

- Продукти харчування — 6000 грн/міс.
- Комунальні послуги — 3000 грн/міс.
- Транспорт — 2000 грн/міс.
- Кошти на реабілітацію сина — 2500 грн/міс.
- Одяг — 1000 грн/міс.
- Розваги, інші витрати — 1500 грн/міс.

Загальні витрати: 16 000 грн/міс.

Під час виконання цього ситуаційного завдання:

- ✓ Обговори з усіма членами групи, на чому родина може економити.
- ✓ Обґрунтуй, чому саме ці видатки Ти пропонуєш розглянути і скоротити.
- ✓ Які додаткові видатки Ти можеш розглянути для скорочення і чому?

2. Виріши в електронному додатку ситуаційне завдання «Допоможи родині Шевченків запобігти можливим фінансовим труднощам».

Перевіряємо

Виконай тестові завдання в електронному додатку чи робочому зошиті.

Підсумовуємо

1. Потреби родини — це те, що їй необхідно для життя та розвитку. Потреби можна поділити на дві групи: матеріальні й нематеріальні.
2. Доходи родини є основною складовою її фінансового стану, що відображає сукупність грошових і натуральних надходжень. Витрати родини визначають, як ефективно ця родина розпоряджається своїми фінансовими ресурсами, а бюджет родини відображає стратегію розподілу фінансових ресурсів.
3. Фінансові інтереси родини залежать від потреб, цінностей та бажань усіх її членів. Фінансова стабільність родини вимагає збалансування її інтересів, бажань і наявних фінансових можливостей.
4. Ефективне управління фінансами родини сприяє досягненню стабільності, комфорту та добробуту.

Оцінюємо

Закінчи усно речення або проведи письмове самооцінювання в робочому зошиті.

Я сьогодні дізнався / дізналася _____

Я хочу _____

Мене зацікавило _____

Я можу _____

Основні терміни та поняття

Фінансове життя родини — це чинники, які впливають на економічне благополуччя та добробут родини, охоплюють усі аспекти її фінансового функціонування, включаючи отримання доходів, управління бюджетом, заощадження, інвестування, планування на майбутнє та захист від ризиків.

Фінансові інтереси родини — це фінансові цілі й пріоритети, які спрямовані на підвищення добробуту та комфортного життя родини.

Доходи родини — це сукупність коштів, отриманих родиною за певний період часу.

Видатки родини — це грошові витрати на придбання чи споживання товарів та послуг членами родини.

Тема 5

ПЛАНУЄМО РОДИННИЙ БЮДЖЕТ

Засвоївши матеріали теми, Ти будеш:

Знати та розуміти:

- структуру бюджету родини, основні його види та типи;
- основні джерела доходів і законні можливості їх отримання;
- різницю між активними та пасивними, постійними та змінними доходами;
- різні потенційні кар'єрні шляхи, включно з підприємництвом.

Уміти на практиці:

- планувати бюджет родини;
- виявляти самостійність у здійсненні особистих фінансових витрат;
- формувати власні фінансові цілі та брати участь у складанні бюджету родини;
- контролювати витрати, уникати необґрунтованих, надмірних витрат;
- впевнено управляти особистими витратами та заощадженнями.

Самостійно приймати мотивовані рішення:

- управляти грошима для досягнення фінансового добробуту.

Виражати ставлення:

- через оцінювання власних бажань порівняно з фінансовими можливостями родини;
- через оцінювання різних варіантів використання отриманих доходів.

ДОСВІД 1

БЮДЖЕТ РОДИНИ: ЙОГО ВИДИ ТА ТИПИ

Гроші рахувати — треба розум мати.
Народна мудрість

Або ви навчитеся управляти вашими грошима,
або їх нестача управлятиме вами до кінця ваших днів.
Дейв Ремсі,
американський письменник, теле- та радіоведучий

- *Що, на Твою думку, означає «управляти грошима»?*
- *Як уміння управляти грошима впливає на Твоє повсякденне життя?*

1. У ЧОМУ ПОЛЯГАЄ СУТНІСТЬ БЮДЖЕТУ РОДИНИ?

Пізнаємо

Кожен має свої особливі фінансові потреби та фінансові цілі. Взяти під контроль особисті фінанси — складне завдання, а вміти управляти бюджетом всієї родини — це справжнє мистецтво, якому треба навчатися. Ти є частиною родини, тому Твої фінансові цілі, вподобання і рішення мають бути узгоджені з інтересами усіх. Саме на врахуванні й узгодженні фінансових інтересів членів родини ґрунтується формування бюджету *(рис. 34)*.

Бюджет родини — *це загальний план доходів та витрат родини на певний період часу (як правило, місяць).*

Правильно спланований бюджет є основою фінансової стабільності родини. Мета формування бюджету родини — збалансувати доходи і витрати на певний період, наприклад місяць. Тому потрібно правильно розставити пріоритети, розуміти, без чого можна обійтися в щоденному житті, а які витрати потрібно обов'язково врахувати на випадок настання непередбачуваних ситуацій у майбутньому.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

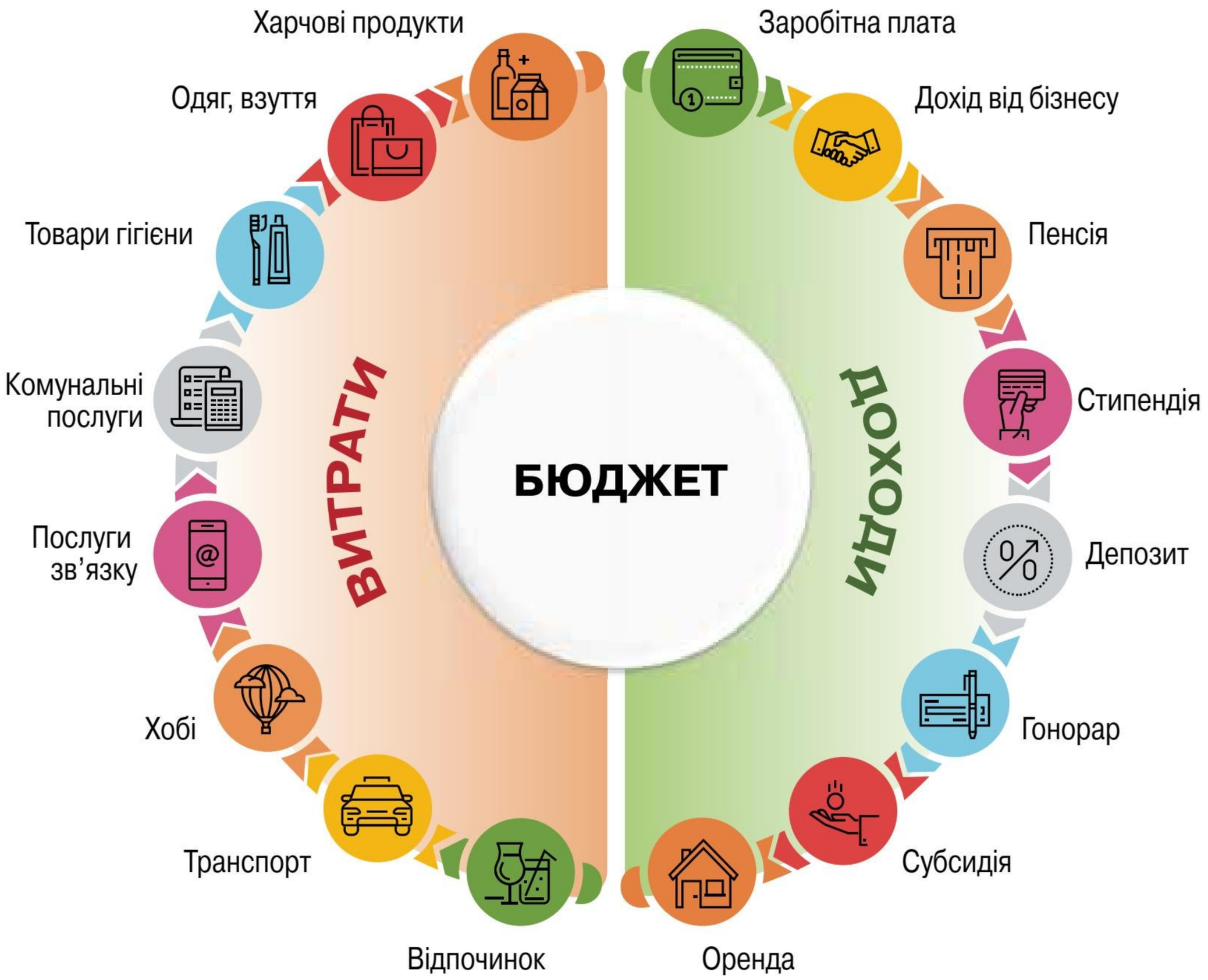

Рис. 34. Структура бюджету родини

Цікаві факти

Термін «бюджет» походить від старонормандського «bougette» — гаманець, сумка, шкіряний мішок, мішок із грішми. Згодом від нього утворилося англійське слово «budget», яке закріпилося в усіх європейських мовах.

У давнину в Англії канцлер казначейства (міністр фінансів), виступаючи в парламенті з інформацією про майбутні доходи та видатки держави, відкривав свій шкіряний портфель, в якому містився звіт про стан державних фінансів. Власне, цей звіт і дістав назву «budget», яка потім перейшла і в інші країни, означаючи державний розпис доходів та видатків.

У разі правильного планування бюджету родини Ти добре підготуєшся до несподіваних і часом небажаних змін у житті (хвороба, ремонт техніки тощо).

Спільний із дорослими контроль за здійсненням витрат родинного бюджету допоможе Тобі ефективно розподіляти кошти, знаходити можливості для оптимізації власних витрат і створювати «фінансову подушку безпеки» (заощаджувати гроші).

Формувати «фінансову подушку безпеки», відкладаючи мінімум 10 % з отриманого доходу, має кожна людина, незалежно від того, заробляє вона 1000, 10 000 чи 100 000 гривень у місяць (з 1000 грн — 100 грн, з 10 000 — 1000 грн, зі 100 000 — 10 000 грн). Це обов'язково треба робити.

По-перше, якщо Ти раптом втратиш роботу, то в Тебе завжди будуть заощаджені кошти на певний період життя, тож не доведеться погоджуватися на будь-яку нову роботу чи будь-яку заробітну плату, яка не відповідає Твоїм потребам та рівню кваліфікації.

По-друге, Ти завжди будеш контролювати стан свого здоров'я, і в Тебе не виникатиме проблем з отриманням якісного лікування.

По-третє, за потреби Ти завжди зможеш допомогти фінансово рідним і друзям.

По-четверте, у Тебе сформується стартовий капітал, який допоможе розпочати власний бізнес.

По-п'яте, Тобі не доведеться позичати гроші та постійно думати, як їх повернути.

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/LZUoV або скористайся QR-кодом та переглянь анімаційний ролик про те, як контролювати свої витрати.

Практикуємо

Виконай у робочому зошиті такі завдання.

1. Визнач омріяну ціль (товар чи послуга), яку Ти хочеш отримати.
2. Встанови реальну вартість визначеної цілі (для цього скористайся інформацією про товар чи послугу в інтернеті).
3. Розрахуй суму своїх місячних доходів та витрат. Результати запиши в таблицю.
4. Розрахуй «фінансову подушку безпеки» — місячну суму накопичень.
5. Розрахуй, який термін потрібен для реалізації поставленої Тобою цілі.
6. Проаналізуй, за рахунок чого Ти можеш швидше досягнути омріяної цілі.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Досліджуємо

1. Запропонуй варіанти збільшення доходів родини і зменшення витрат.

2. Чи погоджуєшся Ти з висловами?

- *Своє матеріальне становище часто можна змінити, змінивши власне ставлення до нього* (Елеонора Рузвельт, американська політична діячка).
- *Нажити багато грошей — хоробрість; зберегти їх — мудрість, а вміло витрачати — мистецтво* (Луцій Анней Сенека, давньоримський філософ, поет).
- *Якщо ти не матимеш вигляд на мільйон доларів, то ніколи не заробиш два* (Донателла Версаче, італійська модельєрка, головна дизайнерка модного дому «Versace»).
- *Не переслідуйте гроші, навіть якщо ви бажаєте бути банкіром. Переслідуйте пристрасть. Переслідуйте мрію* (Тайра Бенкс, американська супермодель, підприємиця, продюсерка).

Обґрунтуй свою думку.

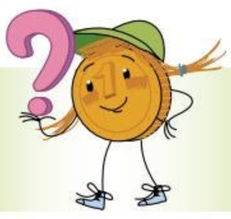

Дискутуємо

Виконай вправу «Гра “Родинний бюджет”» в електронному додатку.

Практикуємо

1. Як, на Твою думку, утворювався бюджет племені (родини) в первісному суспільстві? Яку форму він міг би мати?
2. Обґрунтуй свою думку. Як і коли обговорювати фінансові питання:
   - *Коли Ти в компанії друзів?*
   - *Коли Ти ще не одружений / не заміжня?*
3. Які є переваги та недоліки ведення бюджету? Обґрунтуй свою думку.
4. Скільки можна витрачати і на які потреби, щоб досягти фінансової стабільності?

2. ЯКІ БУВАЮТЬ ВИДИ І ТИПИ РОДИННОГО БЮДЖЕТУ?

Чому кожна людина прагне стати багатою?

Пізнаємо

Перш ніж вести родинний бюджет, потрібно зрозуміти, який саме тип бюджету для родини є найбільш прийнятним. Розрізняють **три типи родинного бюджету**: спільний, роздільний та змішаний *(рис. 35)*.

Рис. 35. Типи родинного бюджету

Спільний бюджет. Усі гроші містяться в одному «гаманці». Всі покупки оплачуються з єдиного бюджету. Заощадження на великі покупки також здійснюються з одного джерела. Цей варіант найпопулярніший і, на перший погляд, найзручніший. Але саме він робить членів родини залежними одне від одного: часто хто-небудь не може зважитися на купівлю, тому що гроші лежать у спільному «гаманці» і їх без погодження з іншими членами родини не витратиш.

Роздільний бюджет. У кожного із членів родини є свій бюджет, з якого кожен виділяє кошти на задоволення спільних потреб. Наприклад, один місяць комунальні послуги оплачує чоловік, на наступний місяць такі оплати здійснює дружина. Можливий інший варіант: один член родини відповідає за продукти харчування, інший — за оплату комунальних послуг. Але заощаджень на загальні цілі немає, тому що всі члени родини фінансово незалежні.

Змішаний бюджет. Змішаний бюджет передбачає, що в кожного члена родини є свої гроші, а також спільні заощадження, які покривають поточні витрати і можуть бути використані для досягнення спільних цілей.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Але щоб утримувати такий бюджет, потрібно заздалегідь домовитися, які спільні фінансові цілі є важливими для родини і скільки потрібно грошей для їх досягнення. Скільки кожна особа може внести до бюджету, і як часто це буде відбуватися. Важливо розуміти, що спільні обов'язки включають все, що пов'язано з родинним добробутом: купівля житла та продуктів харчування, навчання дітей, придбання машини, оплата відпустки, комунальних послуг. Окремо потрібно передбачити кошти на фінансування хобі, здійснення додаткових особистих витрат.

Кожен із зазначених типів бюджету має свої особливості, які формують психологічний клімат у родині. Зверни увагу на переваги та недоліки, притаманні кожному типу родинного бюджету *(рис. 36)*.

	ПЕРЕВАГИ	НЕДОЛІКИ
СПІЛЬНИЙ БЮДЖЕТ	• повна прозорість доходів родини (кожен бачить вклад іншого) • зручний для заощаджень • зрівнює всіх членів родини у правах, оскільки всі мають спільний доступ до фінансів	• виникнення конфліктних ситуацій щодо розподілу фінансів
РОЗДІЛЬНИЙ БЮДЖЕТ	• всі члени родини фінансово незалежні, а загальні витрати можуть ділитися порівну або у певних частках • немає конфліктів щодо особистих витрат	• виникнення конфліктних ситуацій щодо загальних витрат та їх розподілу
ЗМІШАНИЙ БЮДЖЕТ	• поділ на загальні та особисті фінанси • всі члени родини фінансово незалежні • прозорі загальні витрати • немає конфліктів щодо особистих витрат	• виникнення конфліктних ситуацій щодо розподілу витрат між спільним та особистим бюджетами

Рис. 36. Переваги та недоліки типів родинного бюджету

Дискутуємо

Дай відповіді на запитання.

- *Як планування родинного бюджету допомагає досягати фінансової цілі?*
- *Чому планування бюджету впливає на родинні стосунки?*
- *Як планування родинного бюджету допомагає знизити фінансову напругу?*

Практикуємо

Виконай в електронному додатку завдання «Переваги і недоліки типів родинного бюджету».

Цікаві факти

Нобелівський лауреат з економіки **Ангус Дітон** провів масштабне дослідження, участь в якому взяли 450 тисяч американців із різним рівнем доходу. Через анкетування його команда встановила оптимальну величину доходу родини на рік — 75 000 доларів. Що меншою була ця цифра для кожної родини, то більшою була ймовірність незадоволеності життям учасниками опитування.

За рівнем збалансованості виділяють **три види родинного бюджету**: **профіцитний** (коли доходи є вищими порівняно з витратами), **збалансований** (доходи і витрати є рівними за обсягами) і **дефіцитний** (коли витрати перевищують доходи) *(рис. 37)*.

Рис. 37. Види родинного бюджету за рівнем збалансованості

Найкращим варіантом для родини є перший варіант, оскільки родина має змогу формувати грошовий фонд на здійснення додаткових витрат, які можуть виникнути в майбутньому (оплата навчання дітей, придбання житла, автомобіля та інших активів). Дефіцитний бюджет змушує шукати додаткові джерела надходження коштів або приймати рішення про скорочення витрат.

Досліджуємо

Виконай в електронному додатку завдання «Гра “Родинний бюджет”».

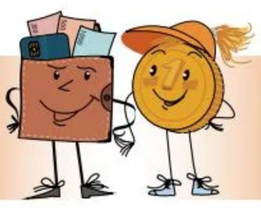

Практикуємо

Виконай у робочому зошиті завдання.

Завдання 1

Молода родина Коваленків, Оксана і Василь, мріють про власне житло. Молодята за відсутності власного житла живуть спільно з батьками.

- *Який вид родинного бюджету найкраще обрати молодій родині для здійснення своєї мрії в найкоротший час?*

Завдання 2

Невелика родина Середенків — мати Ольга, син Андрій (17 років) і донька Світлана (14 років) — мріє розпочати бізнес — відкрити кафе. Родина має для цього необхідні заощадження. Однак для успішної роботи кафе потрібен автомобіль. Родина успадкувала не зовсім справний автомобіль і має прийняти одне з таких рішень:

- ✓ Продати автомобіль і вкласти гроші в розвиток бізнесу, проте родині доведеться вирішувати питання, де взяти авто.
- ✓ Відремонтувати автомобіль за рахунок наявних заощаджень, проте з відкриттям кафе доведеться зачекати, щоб заощадити необхідні кошти.
- ✓ Відкрити кафе, а ремонт автомобіля відкласти до того часу, доки кафе не стане прибутковим.

- *Яке рішення для родини Середенків буде найкращим?*
- *Який тип родинного бюджету буде доцільно їм обрати для реалізації прийнятого рішення?*

Завдання 3

За рахунок чого можна зробити родинний бюджет збалансованим?

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Моделюємо

Виконай у робочому зошиті завдання та заповни таблицю. Допоможи родині Криптенків сформувати родинний бюджет на місяць таким чином, щоб він відповідав одному з трьох запропонованих видів і був:

- профіцитним;
- дефіцитним;
- збалансованим.

Таблиця 3

Стаття бюджету	Сума	Стаття бюджету	Сума
Заробітна плата тата		Доходи від оренди житла	
Заробітна плата мами		Купівля побутової техніки	
Стипендія сина		Похід в аквапарк	
Пенсія бабусі		Відвідування музею	
Допомога притулку тварин		Похід у СПА-салон	
Виграш у лотерею		Премія тата	
Оплата комунальних послуг		Відсотки за вкладами	
Медичні послуги		Оплата проїзду	
Продукти харчування		Ремонт телевізора	
Оплата навчання доньки		Купівля книги	

3. ЯК СПЛАНУВАТИ РОДИННИЙ БЮДЖЕТ?

- *Скільки грошей потрібно для Твого щастя? А родині для щастя?*
- *Чи долучаєшся Ти до планування родинного бюджету?*

Пізнаємо

Після визначення доходів і витрат важливо окреслити фінансові цілі й пріоритети. Подумай, які витрати є важливими, та які є можливості для економії. Це допоможе спланувати родинний бюджет.

Один зі способів розумно розподілити свій бюджет, а також бюджет родини — використовувати **правило 50 : 30 : 20** *(рис. 38)*.

Правило 50 : 30 : 20 передбачає такий розподіл витрат бюджету:

- ✓ 50 % — це кошти, передбачені на постійні потреби. До них можна віднести харчування, оплату комунальних і медичних послуг, оренду житла, проїзд, ліки тощо;
- ✓ 30 % — це кошти, передбачені на задоволення таких потреб, як відпочинок, хобі, розваги, поїздки, доброчинність;
- ✓ 20 % — це кошти, які накопичуються на майбутні витрати (наприклад, купівля квартири, телефона, екскурсія тощо).

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Рис. 38. Розподіл витрат бюджету родини за правилом 50 : 30 : 20

Ще один підхід, що регламентує планування витрат, — це **правило шести глечиків**. У цьому випадку надходження до бюджету розподіляють на шість частин у такому співвідношенні *(рис. 39)*:

Рис. 39. Розподіл витрат бюджету родини за правилом шести глечиків

Досліджуємо

Зверни увагу, що гроші мають різну вагу, відповідно до мети їх використання. Проаналізуй, яку роль виконують гроші в мотиваційній піраміді Абрагама Маслоу *(рис. 40)*. Поміркуй, яка із наведених на рисунку ролей грошей є сьогодні найактуальнішою для Твоєї родини.

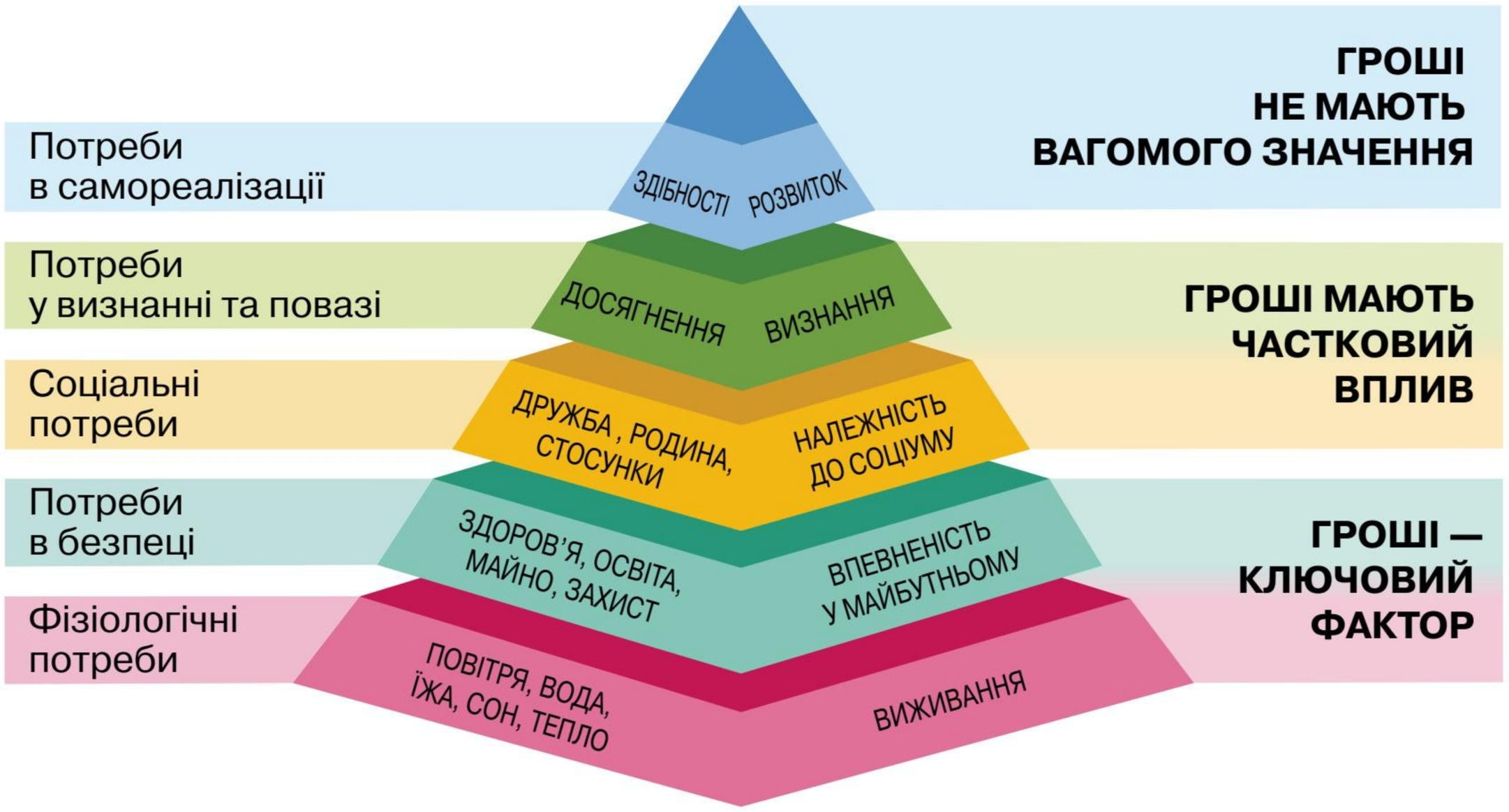

Рис. 40. Роль грошей у мотиваційній піраміді Абрагама Маслоу

Іншим альтернативним правилом планування родинного бюджету є **правило чотирьох конвертів** *(рис. 41)*:

- із загальної суми доходів відкладаємо 10–20 % на накопичення та формування резервного фонду;
- виділяємо кошти на оплату обов'язкових витрат;
- суму, що залишилась, розподіляємо в чотири конверти, кожен з яких — це максимальна сума, яку можна витратити протягом тижня.

Витрачати на тиждень більше, ніж відведено у відповідному конверті, забороняється. А якщо за тиждень витрачено менше грошей, ніж було відкладено в конверті, то частину, що залишилася, можна або додати до резервів чи накопичень, або перекласти їх у конверт на наступний тиждень, або ж витратити на свій розсуд.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

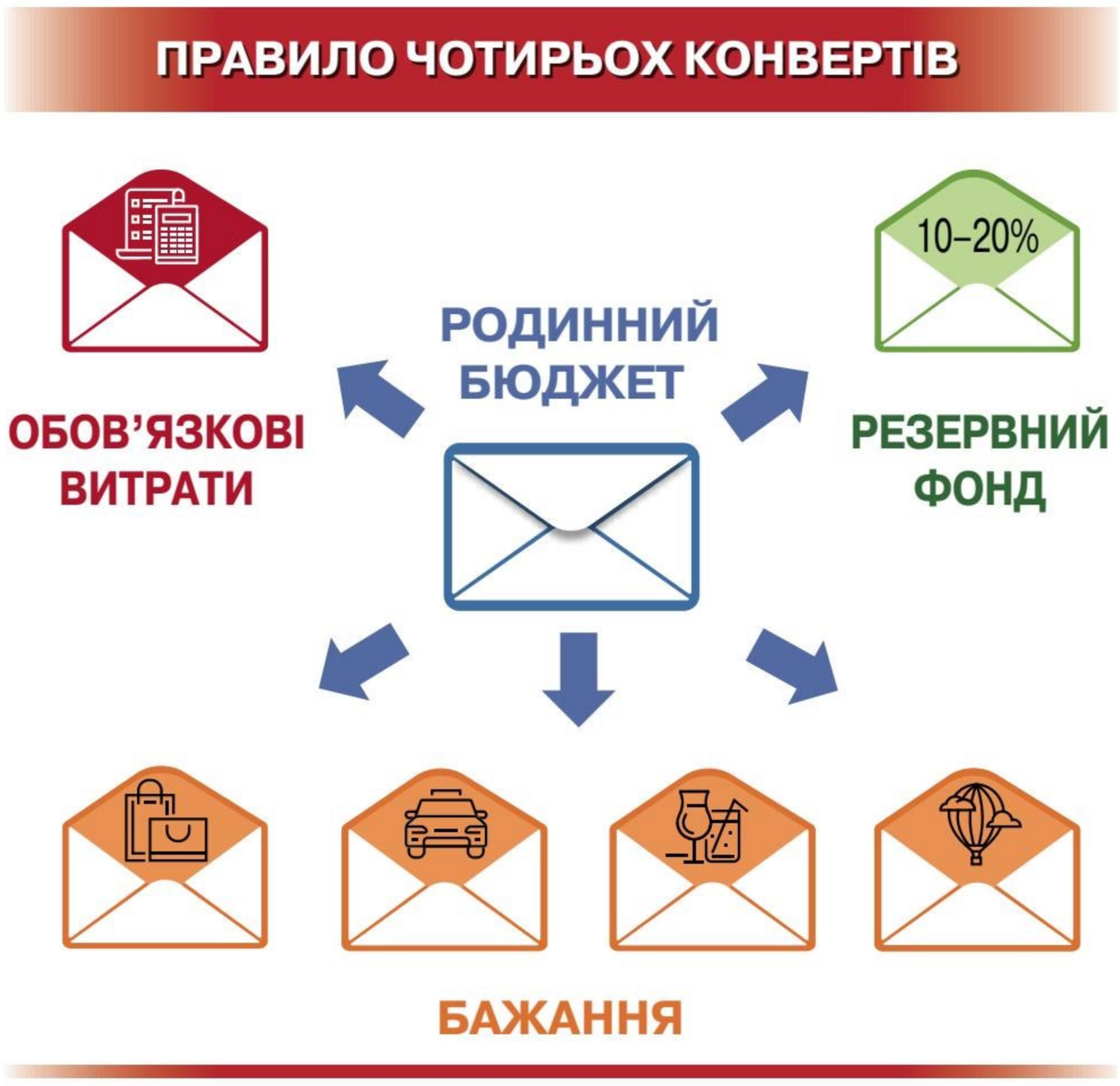

Рис. 41. Розподіл витрат бюджету родини за правилом чотирьох конвертів

Розподіляти бюджет родини можна також за **методом 60–10–10–10–10**. Згідно із цим методом дохід пропонується розділити на такі частки *(рис. 42)*:

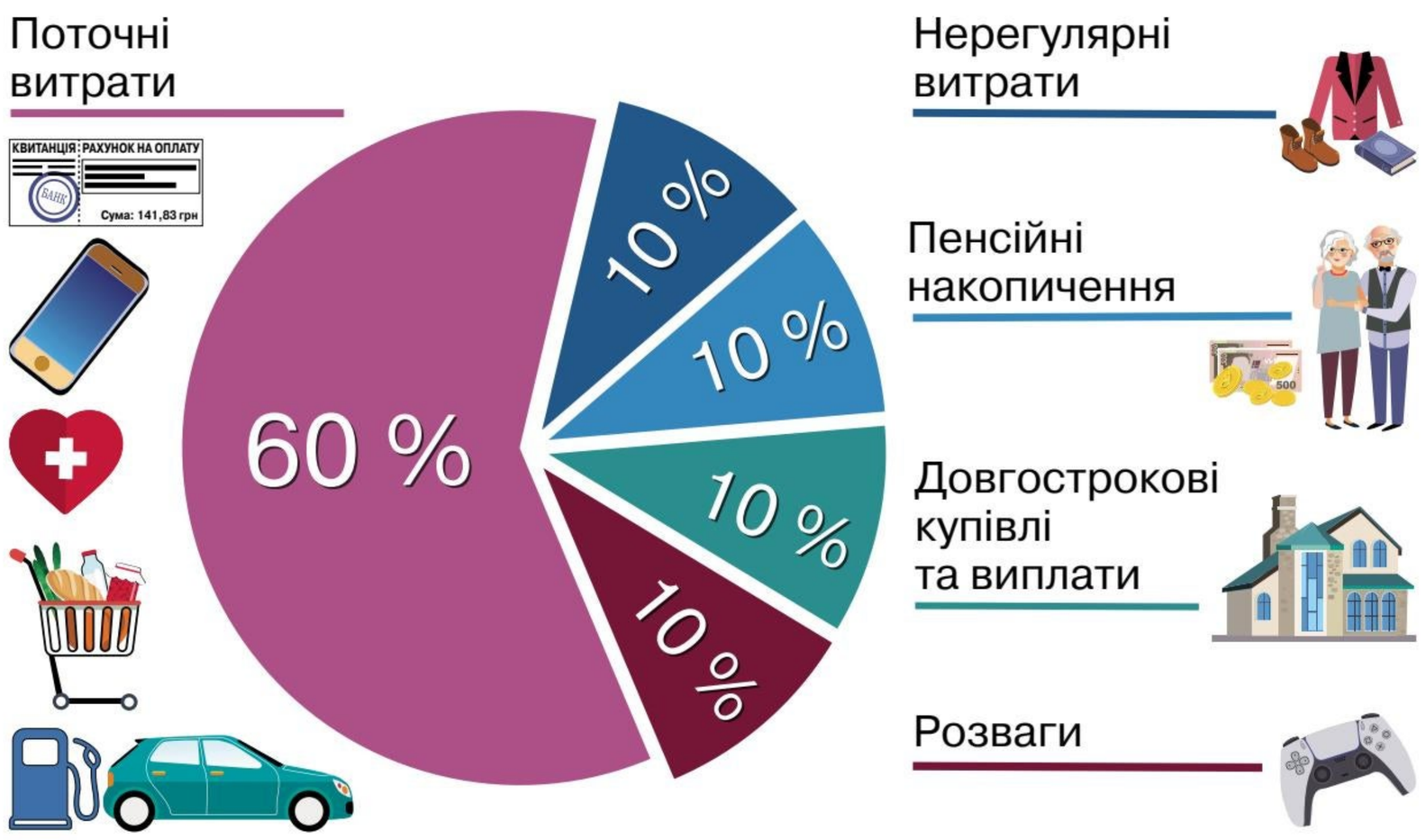

Рис. 42. Розподіл витрат бюджету родини за методом 60–10–10–10–10

На шляху до фінансової свободи є одне золоте правило: **«Спочатку заплати собі»**. Це принцип особистих фінансів, коли обов'язково необхідно відкладати частину власних доходів на своє майбутнє одразу після їх отримання. Таким чином, спершу Ти платиш кошти собі, а решту суми можеш витрачати на інші потреби. Використовуючи цей принцип, Ти віддаєш перевагу довготривалим цілям та забезпеченому життю в майбутньому.

Дискутуємо

Проаналізуй, які переваги й недоліки правила «50 : 30 : 20» та правила шести глечиків.

- *Який принцип / яке правило Ти обереш, плануючи бюджет?*

Практикуємо

Допоможи родині Криптенків розподілити родинний бюджет на місяць за одним із методів:

- ✓ правила чотирьох конвертів;
- ✓ правила 50 : 30 : 20.

Який із двох варіантів розподілу бюджету, на Твою думку, є кращим для родини Криптенків? Відповідь обґрунтуй.

Визнач, що з перерахованого належить до доходів, а що до витрат родинного бюджету родини Криптенків *(табл. 4)*.

Таблиця 4

Стаття бюджету	Сума	Стаття бюджету	Сума
Заробітна плата тата	15 372	Доходи від оренди житла	12 300
Заробітна плата мами	15 500	Купівля побутової техніки	385
Стипендія сина	2500	Похід в аквапарк	2480
Пенсія бабусі	8790	Відвідування музею	1050
Виграш у лотерею	864	Премія тата	8000
Оплата комунальних послуг	5000	Відсотки за вкладами	6430
Медичні послуги	3694	Оплата проїзду	800
Продукти харчування	6000	Ремонт телевізора	1300

Робота в парі / групі

Виконайте завдання.

Визначте доходи і витрати родини відповідно до наданої інформації.

Родина Іваненків:

- ✓ тато — викладач університету;
- ✓ мама — директорка коледжу;
- ✓ син — студент, навчається за кошти державного бюджету;
- ✓ донька — школярка;
- ✓ донька — особа з особливими освітніми проблемами;
- ✓ бабуся — пенсіонерка;
- ✓ дідусь — пенсіонер.

Родина мешкає в 3-кімнатній квартирі та має домашнього улюбленця — собаку.

Працюйте за таким алгоритмом:

- розробіть бюджет родини (кожна група учнів розробляє один із типів бюджету);
- визначте основні цілі родини в плануванні бюджету;
- покажіть вклад кожного члена родини у формування бюджету;
- визначте роль кожного під час планування бюджету.

Перевіряємо

Виконай тестові завдання в електронному додатку.

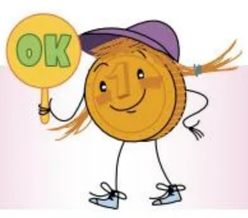

Підсумовуємо

1. Бюджет родини складається з доходів і витрат кожного її члена на певний період часу (як правило, місяць).
2. Розрізняють три типи бюджету родини: спільний, роздільний та змішаний. Кожен із них має свої переваги й недоліки.
3. За рівнем збалансованості виділяють три види родинного бюджету: профіцитний (коли доходи родини вищі порівняно з витратами), збалансований (доходи і витрати родини рівні за обсягами) і дефіцитний (коли витрати перевищують доходи).
4. Планування родинного бюджету — це постійний процес, який потребує контролю та аналізу, допомагає забезпечити фінансову стабільність, сприяє досягненню фінансових цілей та зниженню фінансової напруги в родині.
5. Для кожної родини важливо навчитися формувати «фінансову подушку безпеки» для того, щоб мати певну суму заощаджених коштів на покриття непередбачуваних у майбутньому витрат, які можуть настати за певних подій (втрата роботи, тривале лікування, ремонт будинку через настання стихійного лиха тощо).
6. Аналізуючи свої доходи й витрати, встановлюючи реалістичні цілі та плануючи свої витрати розумно, можна досягнути фінансового благополуччя в родині.

Оцінюємо

Виконай у робочому зошиті таке завдання: обери 5 речень та закінчи їх. Проаналізуй надані Тобою відповіді та зроби висновок про свої успіхи чи труднощі.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ, Я

дізнався / дізналася _____

зрозумів / зрозуміла _____

навчився / навчилася _____

запам'ятав / запам'ятала _____

не вмів / не вміла, а тепер умію _____

змінив / змінила своє ставлення до _____

спробував / спробувала _____

зацікавився / зацікавилася _____

мав / мала труднощі з _____

Основні терміни та поняття

Бюджет родини — це загальний план доходів і витрат на певний період часу (як правило, місяць).

Профіцит бюджету — це перевищення доходів над витратами.

Дефіцит бюджету — це перевищення витрат над доходами.

Збалансований бюджет — це ситуація в бюджетному плануванні, коли доходи і витрати є рівними за обсягами.

Витрати бюджету — це загальна сума грошей, яку певна особа або родина витрачає на різні потреби протягом місяця (місячний бюджет) або року (річний бюджет).

Доходи бюджету — це загальна сума грошей, яку певна особа або родина отримує з різних джерел протягом місяця (місячний бюджет) або року (річний бюджет).

«Фінансова подушка безпеки» — це сума грошей, яку людина відкладає на випадок непрогнозованих витрат (наприклад, кошти, які можна використати на непередбачуване лікування тощо).

ДОСВІД 2

ЯКИМИ МАЮТЬ БУТИ ДОХОДИ І ВИТРАТИ БЮДЖЕТУ РОДИНИ?

Не треба боятися великих витрат.
Треба боятися малих доходів.
Джон Девісон Рокфеллер,
магнат-підприємець, перший в історії мільярдер

Найкращий спосіб навчити дітей фінансам —
це залучати їх до родинного бюджету.
Мелінда Ґейтс,
американська підприємиця і меценатка

- *Як можна заробляти гроші?*
- *Як використовувати знання та навички для отримання матеріальної винагороди?*

1. ЯКІ Є ДЖЕРЕЛА ДОХОДІВ БЮДЖЕТУ РОДИНИ ТА СПОСОБИ ЗАРОБІТКУ ДОРОСЛИХ І ДІТЕЙ?

Пізнаємо

Мабуть, Тебе цікавить, чому і за рахунок чого одні люди заробляють більше, ніж інші, які чинники впливають на рівень доходу та чи можна заробляти не працюючи? Щоб розібратись у цьому непростому питанні, потрібно зрозуміти, як формуються доходи родини і як можна впливати на їх розмір.

Отже, доходами є всі надходження, які заробила Твоя родина або Ти, якщо вестимеш свій бюджет одноосібно. Найбільш традиційним є поділ доходів на **активні** та **пасивні** *(рис. 43)*.

Основним видом активних доходів є заробітна плата, оскільки її отримання передбачає виконання певної роботи.

До пасивних доходів відносять гроші, які розмістили на певний термін у банку, вклали в розвиток бізнесу чи придбання цінних паперів, і які «працюють» за людину.

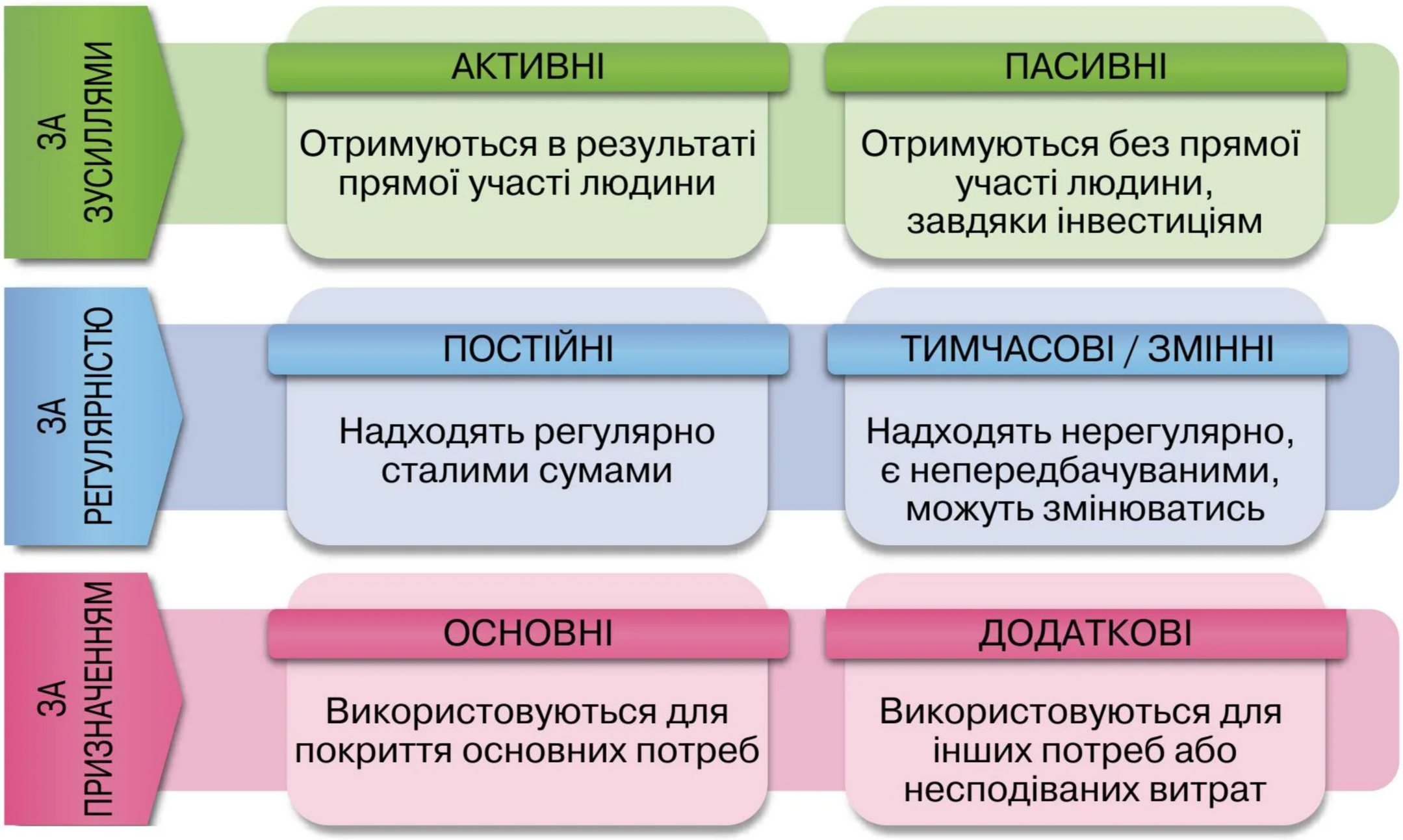

Рис. 43. Класифікація доходів бюджету родини

Доходи родини поділяються також на **постійні** та **змінні**.

Постійні доходи — *це сталі та регулярні фінансові надходження, які Ти (кишенькові гроші) або Твоя родина (заробітна плата, пенсія тощо) отримуєте протягом місяця.*

Змінні доходи, *навпаки, є менш передбачуваними й можуть коливатися час від часу (премія, додаткові доходи від фрилансу, продаж майна тощо).*

Постійні доходи можуть використовуватися для покриття основних витрат на купівлю харчів, оплату комунальних послуг, інтернету й мобільного зв'язку, а змінні доходи — для здійснення заощаджень та інвестування, оплати непередбачуваних витрат.

Практикуємо

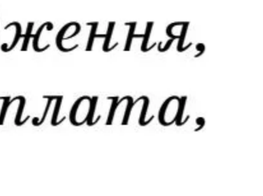

Із переліку доходів родини Мельників визнач, які з них змінні, а які постійні:

гонорар мами за написану книгу; заробітна плата батька; премія батька; державна соціальна допомога особі з інвалідністю; заробіток від фрилансу мами; пенсії бабусі та дідуся; стипендія старшого сина; дохід від продажу присадибної ділянки дідуся; дохід від депозитного вкладу мами.

Спершу розгляньмо **активні доходи**.

Твої батьки щомісяця отримують **заробітну плату**. Із неї стягують податки (в Україні це податок на доходи фізичних осіб і військовий збір).

Існує чимало прикладів, коли заробітна плата виплачується «у конвертах». Таку заробітну плату ще називають неофіційною, і вона є незаконною, оскільки з неї не стягуються податки. Сплачуючи заробітну плату «у конвертах», роботодавці зменшують кількість податків, які мають надійти в державний бюджет, а отже, серйозно шкодять фінансовій стабільності держави.

Цікаві факти

- **Генрієтта Грін** (1834–1916) — американська підприємиця, якій унікальне поєднання інтуїції, математичних здібностей та навичок прогнозування дозволило стати першою найбагатшою жінкою в Америці. Вона вкладала кошти в паперові доларові банкноти, облігації залізничних компаній, нерухомість. Проте прославилася Генрієтта ще й як найскупіша особа у світі, що навіть підтвердили в Книзі рекордів Гіннеса. Вона жила в дешевому орендованому житлі й купувала найдешевші продукти. Вдягалася лише в чорне, не користувалася гарячою водою і прала сама. Через зовнішній вигляд і складний характер Гетті Грін називали «відьмою з Волл-стріт». Після смерті вона залишила дітям спадок, що оцінювався від 2 до 4 млрд доларів.
- Учені дійшли висновку, що найкраще вимагати підвищення рівня заробітної плати в середу. Спираючись на статистичні дані, психологи стверджують, що саме в цей день четверо з п'яти босів обговорюють питання збільшення заробітку підлеглим.
- У багатьох європейських фірмах і компаніях на видному місці розміщений плакат із написом: **«Пам'ятайте, заробітну плату ви отримуєте від клієнтів!»**.

Окрім заробітної плати, за виконання певної роботи виплачують **гонорар** (винагороди за створені книги, виконані пісні чи зіграні ролі, написані картини, наукові чи технічні винаходи). З гонорару, як і з заробітної плати, стягуються податки.

Суми гонорарів відрізняються залежно від попиту на послуги, популярність або престиж певного виду роботи. Наприклад, гонорари акторів у фільмах бувають дуже різними, на що впливають ролі, впізнаваність актора та бюджет фільму.

Ще одним видом активного доходу є дохід від підприємницької діяльності. В Україні із 16 років можна стати підприємцем. Спершу потрібно придумати цікаву ідею, дослідити, чи немає схожої на ринку, оцінити свої фінансові можливості. Щоб здійснювати підприємницьку діяльність, бажано мати стартовий капітал і пройти реєстрацію у відповідних органах влади.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/rwf4Z або скористайся QR-кодом та переглянь відеоролик про те, як заробити гроші підлітку.

Підприємець — *це особа, яка веде власний бізнес із метою отримання прибутку.*

Основними видами **пасивних доходів** є доходи від облігацій, акцій, оренди майна і депозитних вкладів у банку *(рис. 44)*.

Рис. 44. Види пасивного заробітку

Облігація — *це цінний папір, який має певну вартість і передбачає виплату доходу у формі відсотків особам, які її придбали.*

Облігації можуть бути короткостроковими (за такими облігаціями можна отримати дохід до 1 року), середньо- та довгостроковими. Облігації можуть випускатися державою, органами місцевої влади та компаніями. Кожен, хто має заощадження, може купити облігації.

Акція — *це цінний папір, який засвідчує право її власника на певну частку компанії, що випустила ці акції.*

Дивіденди — *це винагорода, яку отримують акціонери за кошти, які вони вкладають у розвиток компанії, купуючи її акції.*

Якщо компанія є прибутковою і швидко розвивається, її акціонери отримують великі дивіденди.

Оренда — *це надання за певну плату в тимчасове користування квартири, земельної ділянки, автомобіля тощо.*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Найбільш популярним видом пасивного доходу є **оренда**. Для розрахунку доходів за оренду важливо враховувати витрати на обслуговування чи ремонт майна, адже загальний дохід від оренди буде зменшуватися на суму таких витрат.

Депозитний вклад — *це гроші, які передаються банку для безпечного зберігання й підлягають поверненню з певними відсотками. Величина відсотків залежить від суми, терміну, валюти вкладу тощо.*

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/1pWc9 або скористайся QR-кодом та переглянь анімаційний ролик про те, як убезпечитися під час відкриття депозитного вкладу в банку.

Активні та пасивні доходи обов'язково оподатковуються. Тож, наприклад, із заробітної плати, гонорару, доходу від здавання майна в оренду, відсотків із депозитного вкладу в банку стягується податок на доходи фізичних осіб і військовий збір.

Для багатьох людей основним видом доходів є **пенсія**.

Пенсія — *це регулярна соціальна виплата для осіб, які досягли пенсійного віку, стали інвалідами або втратили годувальника.*

Пенсії бувають різних видів *(рис. 45)*.

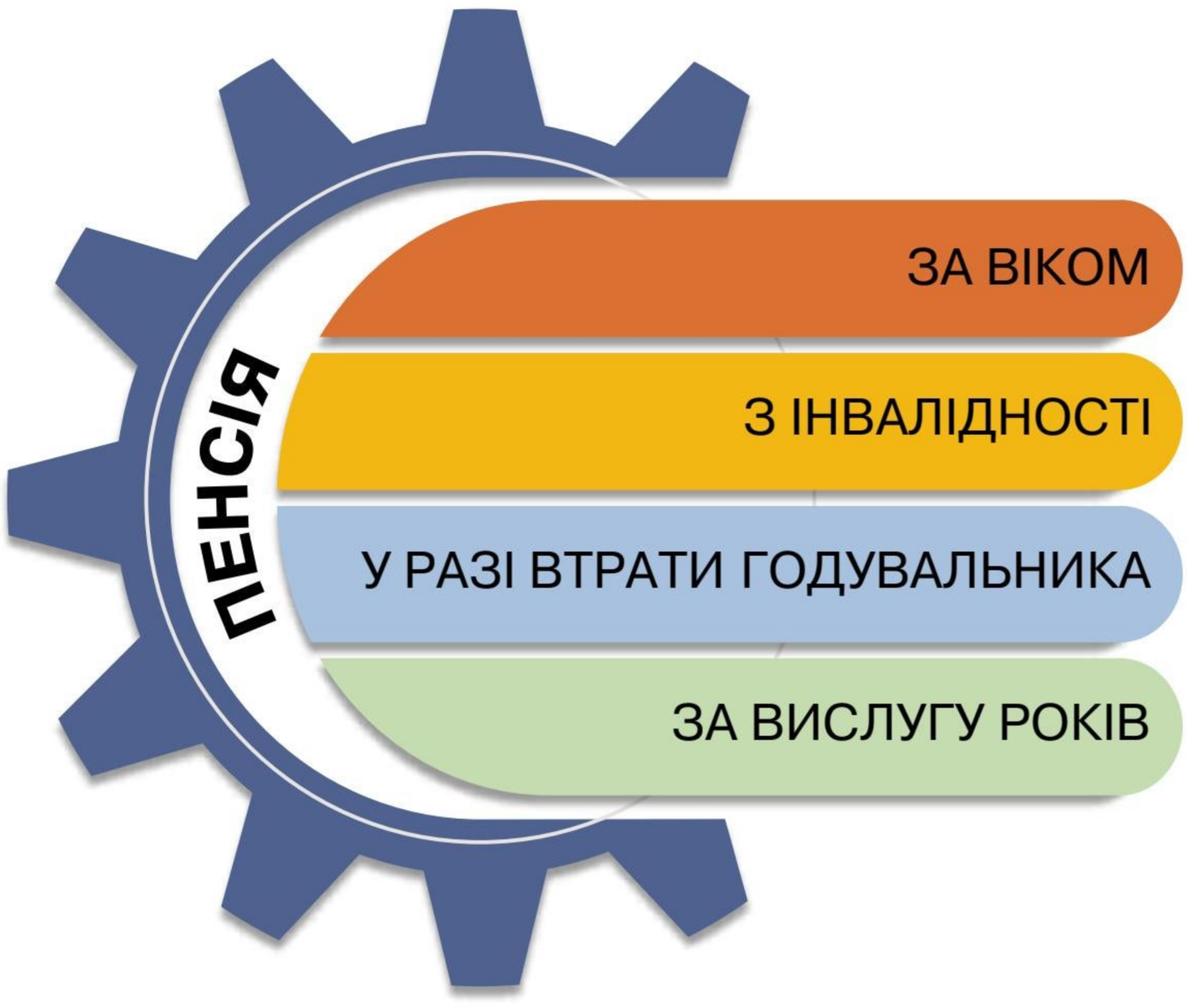

Рис. 45. Види пенсій

Людям, які одночасно мають право на декілька пенсій, призначають тільки одну — найбільшу (за винятком пенсій особам, які отримали поранення під час виконання військового обов'язку).

Практикуємо

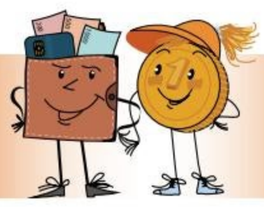

1. Виконай в електронному додатку завдання «Доходи бюджету родини».

2. Виконай у робочому зошиті завдання.

Учениця Марія Стороженко вирішила зібрати кошти на ноутбук, вартість якого 28 000 грн. Батьки дівчинки, переглянувши родинний бюджет, з'ясували, що не мають змоги його купити. Тому Марія вирішила самостійно заощадити гроші на ноутбук.

Отже, дівчинка почала складати список доходів і витрат, наведений у *таблиці 5*.

Таблиця 5

Термін	Доходи	Сума	Витрати	Сума
1 місяць	Кишенькові гроші, які дають батьки	1500	Перекус у школі — витрати за місяць	1050
	Допомога сусідам по господарству	500	Похід в кінотеатр (1 раз на місяць) Відпочинок з друзями (2 рази на місяць)	200 150
	Інший додатковий заробіток	500	Купівля художніх книжок (1 на місяць)	300
Разом		2500		1700

- *Визнач, скільки часу потрібно Марії, щоб здійснити свою мрію.*
- *Від яких витрат можна відмовитися, щоб швидше накопичити на покупку?*

Робота в парі / групі

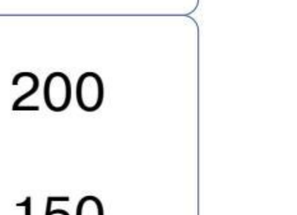

Обговоріть прислів'я та поділіться думками з іншими групами в класі.

- «Хочеш щось купити — зазирни в гаманець»;
- «Гроші з неба не падають»;
- «Хто працює — той не бідує».

2. ЧИ ІСНУЄ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПОТРЕБАМИ ТА ВИТРАТАМИ БЮДЖЕТУ РОДИНИ?

Як планування витрат може допомогти, якщо в родини невеликі доходи?

Пізнаємо

Витрати — це певна сума грошей, яку Ти або Твоя родина здійснюєте для задоволення своїх потреб. Витрати родинного бюджету мають різне призначення.

Традиційно виділяють **постійні, змінні** та **інвестиційні витрати**.

Постійні витрати *здійснюються регулярно, і їх перелік не змінюється протягом певного періоду (купівля харчів, оплата комунальних послуг, інтернету, мобільного зв'язку, проїзду в громадському транспорті тощо).*

Змінні витрати *не є регулярними, і їх перелік може змінюватися (купівля одягу, взуття, ліків, подарунків тощо).*

Інвестиційні витрати *спрямовуються на вкладення грошей для отримання прибутку в майбутньому (купівля акцій компаній, нерухомості для здавання в оренду, відкриття депозитного вкладу в банку тощо).*

У кожній родині витрати бувають різними. Усе залежить від доходів, які родина отримує протягом місяця або року.

- *Якщо Ти ведеш бюджет окремо від родини, то також можеш мати особисті витрати. Зазвичай зимову куртку, джинси та кросівки купують Тобі родичі, а от улюблену футболку Ти можеш придбати самостійно за власні заощадження. Крім того, Ти щодня витрачаєш гроші на харчування у фаст-фудах, що досить шкідливо для здоров'я. Від цих витрат можна відмовитися і не тільки заощадити гроші, а й забезпечити здоровий спосіб життя.*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Витрати також можна класифікувати за іншими ознаками, наведеними на *рисунку 46*.

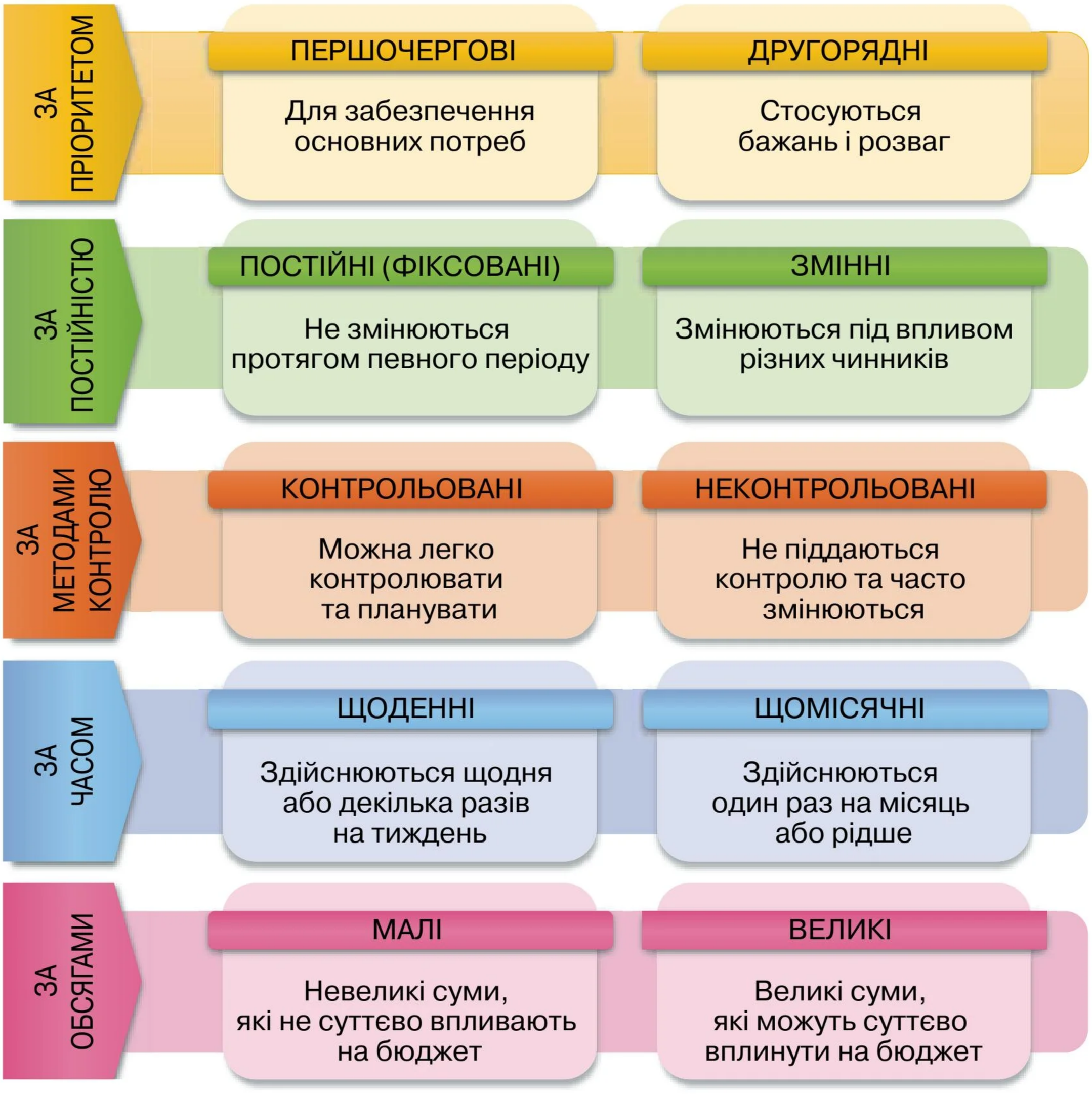

Рис. 46. Класифікація витрат бюджету родини

Практикуємо

Розглянь перелік витрат і визнач, які з них належать до щоденних, а які — до щомісячних:

комунальні послуги; паливо для автомобіля; одяг; похід у кінотеатр; витрати на навчання; корм для домашніх тварин; купівля нових книг; виплата кредиту; страхування автомобіля; ліки для особи з інвалідністю; засоби гігієни; оплата за інтернет та мобільний зв'язок; відкладання на «фінансову подушку безпеки».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/905dF або скористайся QR-кодом та переглянь анімаційний ролик про те, як зекономити гроші на окремих звичках.

Дуже важливо вміти уникати надмірних витрат, зіставляти свої **потреби**, **бажання** та **фінансові можливості**.

У кожної людини є різні потреби. Наприклад, хто ходить на роботу пішки, хоче купити велосипед, а велосипедист мріє придбати автомобіль. Проте автомобіль потрібно утримувати (купувати пальне, проводити ремонт, оплачувати стоянку), тобто необхідно буде збільшити витрати. Зростання витрат також вимагатиме збільшення доходів. Як правило, зі збільшенням доходу зростають потреби, і яку б суму грошей людина не мала, всі потреби завжди буде складно задовольнити *(рис. 47)*.

Рис. 47. Зв'язок між доходами, потребами і витратами

Практикуємо

1. Виконай у робочому зошиті завдання.

Родина Нестеренків вирішила купити новий холодильник. Переглянувши свої доходи за рік, родина вирішила скоригувати витрати. Допоможи Нестеренкам визначити, від яких витрат можна відмовитись.

Перелік витрат: *оплата за квартиру і комунальні платежі; купівля нового одягу; інсулін для доньки; їжа; хімчистка одягу; оплата проїзду в громадському транспорті; абонемент у тренажерний зал; засоби гігієни; відпочинок у Карпатах; хобі; кошти на благодійність.*

2. Заповни таблицю «Першочергові та другорядні витрати» *(табл. 6)*. Поясни свій вибір.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Таблиця 6

Першочергові та другорядні витрати

Першочергові витрати	Другорядні витрати

3. Розв'яжи в робочому зошиті задачу.

Максим отримує 500 грн на тиждень, роздаючи листівки. Він хоче купити нову футболку за 300 грн та квиток у кінотеатр за 150 грн. У Максима також є скарбничка, в якій він зберігає 200 грн.

- *Скільки грошей Максим витратить на футболку та кіно? Скільки в нього залишиться після купівлі?*
- *Чи вистачить Максиму грошей, щоб купити морозиво за 50 грн?*
- *Як Максим може зменшити свої витрати і збільшити доходи?*

Робота в парі / групі

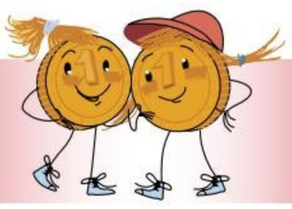

1. Дай відповіді на запитання.

- *Чи повинні підлітки контролювати свої витрати?*
- *Якщо настане ситуація, коли потрібно суттєво урізати витрати, від чого Тобі буде найважче відмовитися?*
- *Яку стратегію Ти б обрав / обрала, щоб здійснити свою велику купівлю?*
- *«Перевищення витрат над доходами — перша ознака бідності людини». Як Ти розумієш цей вислів? Поділись думками.*

2. Виконай в електронному додатку завдання «Економічні задачі».

3. ЯК ПРАВИЛЬНО ВИТРАЧАТИ КИШЕНЬКОВІ ГРОШІ?

- *Як навчитися відповідально ставитися до кишенькових грошей?*
- *Чи готовий / готова Ти самостійно приймати фінансові рішення?*

Пізнаємо

Кишенькові гроші є найпоширенішими доходами дітей і підлітків. Це певна сума грошей, яку батьки дають їм щодня або кілька разів на тиждень для поточних витрат. У різних родинах суми можуть відрізнятися і залежать насамперед від достатку родини, а також від умов отримання таких коштів (оцінок у школі, особистих досягнень, поведінки вдома тощо) *(рис. 48)*.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

1 Навчання відповідальності

Отримуючи кишенькові гроші, Ти навчишся відповідально ставитися до своїх фінансів

2 Формування самостійності

Кишенькові гроші дадуть Тобі можливість самостійно здійснювати щоденні витрати

3 Планування бюджету

Кишенькові гроші навчать Тебе планувати витрати та раціонально розподіляти кошти на потреби і бажання

4 Формування цінностей

Кишенькові гроші навчать Тебе цінувати куплені за них речі

5 Підготовка до дорослого життя

Кишенькові гроші допоможуть Тобі підготуватися до дорослого життя

Рис. 48. Особливості кишенькових грошей

Практикуємо

Виконай в електронному додатку завдання «Кишенькові гроші: за і проти».

Дискутуємо

Дай відповідь на запитання та обґрунтуй її.

- *З якого віку діти мають отримувати кишенькові гроші?*
- *Чи мають кишенькові гроші залежати від виконання домашніх завдань або гарної поведінки?*
- *На Твою думку, чи слід дорослим контролювати, як діти витрачають свої кишенькові гроші?*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Якщо у Твоїй родині прийнято давати кишенькові гроші, то Ти можеш їх витрачати на власний розсуд або під контролем батьків. Рекомендується записувати, скільки і на що витрачено. Цей досвід може бути дуже корисним у майбутньому, коли Тобі доведеться приймати складні фінансові рішення.

Практикуємо

Розв'яжи в робочому зошиті задачу.

Софія отримує щомісяця від батьків 600 грн і від бабусі 400 грн кишенькових. Вона витрачає 60 % цих грошей на їжу, 20 % — на транспорт, а решту — на розваги.

- *Скільки грошей витрачає дівчинка на їжу, транспорт і розваги щомісяця?*
- *Якби Софія економила 20 % кишенькових грошей, скільки б вона заощаджувала щомісяця?*

Якщо Ти хочеш придбати вартісну річ (скейтборд, ноутбук тощо), але Тобі не вистачає заощаджених коштів, то Ти можеш попросити додаткові кошти в батьків. При цьому вони можуть встановити певні умови, які потрібно буде виконувати (отримувати хороші оцінки, навчатися грі на скрипці, прибирати у своїй кімнаті тощо). Наступна сума Твоїх кишенькових грошей може бути зменшена на суму взятих додаткових коштів. У такому разі Тобі треба буде переглянути власні потреби і навчитися скорочувати витрати. Певні умови отримання й обмеження використання кишенькових грошей спрямовані на те, щоб привчити Тебе до фінансової дисципліни та відповідальності.

Цікаві факти

Вже понад 20 років одне з провідних німецьких видавництв із друку коміксів — Egmont Ehapa — досліджує поведінку юних споживачів. Останній їхній щорічний звіт показав: сучасний рівень кишенькових грошей є рекордним.

У Німеччині діти віком від 6 до 13 років отримують від батьків у середньому 28 євро на місяць. У цій сумі не враховані грошові подарунки до свят і днів народження. Більшість дітей (81 %) мають велику свободу дій у тому, на що витрачати кишенькові гроші.

Загалом у Німеччині 5,9 мільйона дітей щорічно мають у власному розпорядженні понад 3 мільярди євро.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Досліджуємо

Виконай у робочому зошиті кейси.

Кейс 1

Склади список своїх щоденних витрат.

- На що Ти зазвичай витрачаєш більшу частину своїх кишенькових грошей?
- Чи можна корегувати Твої витрати?
- *Як довго Ти можеш не витрачати свої кишенькові гроші?*

Кейс 2

Михайло отримав щотижневі кишенькові гроші в розмірі 300 грн. Щоб краще використати кошти, хлопець вирішив розділити їх на частини: 30 % — на відпочинок із друзями; 10 % — донати на благочинність; 20 % — заощадження на купівлю нового м'яча; 40 % — на подарунки на дні народження.

- *Як Ти вважаєш, чи правильно Михайло розподілив кошти?*
- *Як би Ти вчинив / вчинила?*
- *Як Ти розпоряджаєшся своїми кишеньковими коштами?*

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/O3cTA або скористайся QR-кодом та переглянь анімаційний ролик про кишенькові гроші для підлітків.

Практикуємо

1. Виконай в електронному додатку завдання «Гра "Кишеньковий мільйонер"».

2. Розв'яжи в робочому зошиті задачу.

Оленка має купити продукти для родини. Мама дала список продуктів і 200 грн. Решту дівчинка може залишити собі. Допоможи Оленці з вибором продуктів *(табл. 6)*, щоб більше заощадити.

Таблиця 6

Продукти	Супермаркет 1	Супермаркет 2	Супермаркет 3
яйця (10 шт.)	55,99 грн	72,10 грн	42,30 грн
майонез	(190 г) 24 грн	(300 г) 36 грн	(550 г) 83 грн
сметана	(370 г) 44,99 грн	(300 г) 48,99 грн	(190 г) 27,99 грн
молоко	(900 г) 36 грн	(1 л) 45 грн	(900 г) 34 грн

Обговори та поділись думками з іншими.

- *Чи потрібно планувати витрати та заощадження?*
- *Як часто Ти здійснюєш закупівлі?*
- *Чи ретельно їх плануєш?*

Перевіряємо

1. Дай відповіді на запитання.

- *Що дозволяє проаналізувати родинний бюджет?*
- *Скільки грошей надходить у родину, на які цілі та в якій кількості вони витрачаються?*
- *Як збільшувати доходи, контролювати витрати та збільшувати заощадження?*
- *Які особливості кишенькових грошей?*

2. Напиши розповідь про свій досвід із розпорядження кишеньковими грошима: як Ти їх витрачаєш, як Тобі вдається економити, які труднощі при цьому виникають?

3. Виконай тестові завдання в електронному додатку.

Підсумовуємо

1. Доходи бюджету — це сума грошей, яку особа або родина отримує з різних джерел протягом певного періоду, найчастіше — місяця або року. Традиційно вони поділяються на активні й пасивні.
2. Витрати є сумою грошей, яку особа або родина витрачає на задоволення своїх потреб. Вони бувають постійні, змінні та інвестиційні. Постійні витрати здійснюються регулярно, їх перелік не змінюється протягом певного періоду. Змінні витрати не є регулярними, їх перелік може змінюватися. Інвестиційні витрати спрямовуються на вкладення грошей у проєкти для отримання прибутку в майбутньому.
3. Для уникнення надмірних витрат треба вміти збалансовувати свої потреби, бажання та фінансові можливості. Варто пам'ятати, що збільшення доходів стимулює наші бажання, що також призводить до зростання витрат. Витрачаючи багато, людина змушена заробляти більше, тобто дбати про зростання доходів.
4. Кишенькові гроші є найпоширенішими доходами дітей і підлітків. Їхній розмір і частота виплати залежать від фінансового стану родини та виконання певних умов отримання (успішності в навчанні, поведінки вдома та на вулиці тощо).

Оцінюємо

У робочому зошиті обери 5 речень і продовж їх. Проаналізуй отримані відповіді та зроби висновок про власний рівень засвоєння здобутих знань.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ, Я

дізнався / дізналася _____

навчився / навчилася _____

запам'ятав / запам'ятала _____

не вмів / не вміла, а тепер умію _____

спробував / спробувала _____

зацікавився / зацікавилася _____

мав / мала труднощі з _____

Основні терміни та поняття

Постійні доходи — це сталі та регулярні фінансові надходження, які Ти або Твоя родина отримуєте протягом місяця.

Змінні доходи — це менш передбачувані доходи, які й можуть коливатися час від часу.

Облігація — це цінний папір, який має певну вартість і передбачає виплату доходу у формі відсотків особам, які її придбали.

Акція — це цінний папір, який засвідчує право її власника на певну частку компанії, що випустила ці акції.

Дивіденди — це винагорода, яку отримують акціонери за кошти, які вони вкладають у розвиток компанії, купуючи акції цієї компанії.

Оренда — це надання за певну плату в тимчасове користування квартири, земельної ділянки, автомобіля тощо.

Заробітна плата — це грошова винагорода, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Кишенькові гроші — це певна сума грошей, яку батьки / опікуни / родичі дають дітям щодня або кілька разів на тиждень для поточних витрат.

Пенсія — це регулярна грошова виплата для матеріального забезпечення осіб, які досягли пенсійного віку, стали інвалідами або втратили годувальника.

Підприємець — це особа, яка веде власний бізнес із метою отримання прибутку.

Тема 6

ЗАОЩАДЖЕННЯ, ЗАПОЗИЧЕННЯ ТА ІНВЕСТИЦІЇ

Засвоївши матеріали теми, Ти будеш:

Знати та розуміти:

- передумови формування заощаджень родиною;
- способи заощадження та їхні переваги;
- суть запозичень та їхню роль у житті людини;
- як впливає на кредитну історію фінансова поведінка;
- суть інвестицій та їхнє призначення;
- основні напрями інвестицій для родини.

Уміти на практиці:

- застосовувати здобуті знання і набутий досвід для вибору способу заощаджень, запозичень, інвестицій та створення фінансового резерву;
- розраховувати відсотки за депозитами;
- оцінювати вартість кредиту.

Самостійно приймати мотивовані рішення щодо:

- місця та способу зберігання заощаджень;
- уникнення боргів;
- формування власної позитивної кредитної історії.

Виражати ставлення до:

- різних способів заощадження коштів;
- альтернативних варіантів придбання товару чи послуги;
- наслідків порушення кредитного договору;
- інвестицій як засобу досягнення власного фінансового добробуту.

ДОСВІД 1

ЗАОЩАДЖЕННЯ — КРОК ДО ФІНАНСОВОГО ДОБРОБУТУ

Варто пам'ятати, що накопичення означають три речі: захищеність, винагороду й вибір. Люди, які загрузли в боргах і необдуманих витратах, обмежили свої можливості, але активні накопичувачі можуть спати спокійно й жити, знаючи, що їхні гроші надійно захищені до миті, коли вони їм дійсно знадобляться.

Іона Бейн,
шотландська журналістка, яка спеціалізується на особистих фінансах, засновниця блогу «Young Money Blog»

Як Ти розумієш вислів Іони Бейн?

1. ЯКІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗАОЩАДЖЕНЬ РОДИНОЮ?

Пізнаємо

У житті кожної людини можуть виникати непередбачувані ситуації, коли різко зменшується рівень доходів або зростають витрати. Такими ситуаціями можуть бути кризові явища, втрата роботи, погіршення стану здоров'я тощо. Одним із найбільш доречних способів підготуватися до таких подій є формування заощаджень та створення фінансового резерву.

Заощадження — *це сума грошей, яка не використовується для споживання, а нагромаджується для задоволення потреб членів родини в майбутньому.*

Заощадження можуть використовуватися для інвестицій із метою отримання пасивного доходу родини. Заощадження бувають заплановані та регулярні *(рис. 49)*.

ЗАПЛАНОВАНІ

Фіксована частина доходу, відкладена рівномірно на майбутні потреби. Витрачається на велику покупку чи зберігається як «фінансова подушка безпеки»

РЕГУЛЯРНІ

Частина доходу, що регулярно (щомісяця, щотижня, щодня) відкладається для досягнення фінансової незалежності та нагромадження капіталу

Рис. 49. Види заощаджень

Загалом заощаджувати рекомендується не менше ніж 5–10 % із кожного отриманого доходу членів родини, а зі зростанням доходу доречно заощаджувати до 20 % від суми надходжень.

У попередньому досвіді Ти вже ознайомився / ознайомилася з правилом **«Спочатку заплати собі»**. Його застосування в повсякденному житті може стати хорошим стимулом для регулярних заощаджень.

Дискутуємо

Використай електронний додаток та обґрунтуй, чому важливо формувати «фінансову подушку безпеки».

Жарт

— Тату, ти пам'ятаєш, що обіцяв мені 5000 грн, якщо я добре закінчу I семестр?

— Так-так, звісно. Ну як твої справи?

— Вітаю тебе, тату. Ти заощадив цю суму.

Цікаві факти

- У давній історії перші форми заощаджень виникали при храмах для рабів, які намагалися зібрати гроші для свого викупу (II століття до н. е.), чи так звані «родинні каси» поміщиків для вільних грошей кріпаків.

- 31 жовтня світова спільнота святкує **Всесвітній день заощаджень**. Це свято засновано 1924 року під час першого Всесвітнього конгресу ощадних банків світу, який проходив у Мілані (Італія). Головним завданням Всесвітнього дня заощаджень є підвищення культури економії в широкому розумінні цього слова — від заощадження грошей до дбайливого ставлення до довкілля, людських і природних ресурсів, а його метою проголосили стимулювання ідеї заощадження коштів та планування витрат. В Україні ощадливий рух бере початок із першої половини XX століття. Великим прихильником руху був митрополит Української греко-католицької церкви **Андрей Шептицький**. Свято ощадності повернулося в Україну у 2004 році.

Досліджуємо

1. Поміркуй і дай відповіді на запитання.

- *Наскільки важливі заощадження для людини чи родини?*
- *Як заощадження дають змогу людині почуватися безпечно, зокрема в разі виникнення складних життєвих ситуацій?*
- *Які є варіанти накопичення заощаджень?*
- *Як можна збільшити заощадження?*

2. Розв'яжи ребуси в робочому зошиті.

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/1di5l або QR-кодом.

Дізнайся про 5 золотих правил заощаджень.

Практикуємо

Розглянь і розв'яжи задачу, умову якої ілюструє рисунок.

Дідусь щомісяця отримує пенсію в розмірі 8000 грн. Він вирішив створити «фінансову подушку безпеки» для непередбачуваних витрат і щомісячно відкладати 10 %. Через деякий час дідусеві знадобився ремонт автомобіля, вартість якого — 1600 грн. Скільки часу потрібно дідусеві для покриття цих витрат за рахунок сформованої «фінансової подушки безпеки»?

Отримаю пенсію: 8000 грн

Відкладу 10 % від пенсії на «фінансову подушку безпеки»

Заплачу 1600 грн із «подушки безпеки» за ремонт

Скільки часу потрібно для покриття витрат на ремонт?

Розв'язання:

1. Розраховуємо, скільки щомісяця дідусь планує відкладати:
   8000 грн · 0,1 = 800 грн.
2. Розраховуємо, скільки часу потрібно на покриття ремонту:
   1600 грн : 800 грн = 2 місяці.

Відповідь. Дідусеві знадобиться 2 місяці для покриття ремонту за рахунок своєї «подушки безпеки».

Дискутуємо

Обґрунтуй свої міркування, опрацювавши ситуації в групах.

- *Як би змінилася Твоя поведінка щодо витрат під час створення фінансового резерву?*
- *Як Ти розумієш правило «Спочатку заплати собі»?*
- *Які Ти знаєш способи заощадження коштів у родині?*
- *На Твою думку, економія коштів — це шлях до заощадження?*

Моделюємо

Виконай у робочому зошиті завдання.
Поміркуй, оціни ситуацію і дай відповіді на запитання.

- *Яка Твоя фінансова мета? Коли Ти хочеш її досягти?*
- *Скільки для цього Тобі потрібно заощадити коштів?*
- *Скільки грошей потрібно заощаджувати Тобі щомісяця?*
- *Що потрібно зробити, щоб мати можливість заощаджувати таку суму?*
- *Які види витрат можна скоротити або від чого можна відмовитися, щоб заощаджувати щомісяця потрібну суму?*
- *Чи складно було Тобі відповідати на ці запитання?*

2. ЩО ТАКЕ ДЕПОЗИТ ТА ЯКІ ЙОГО ВИДИ?

Як Ти розумієш вислів «гроші працюють на Тебе»?

Пізнаємо

Мабуть, Ти вже маєш певний досвід із заощадження грошей. Безперечно, у Тебе виникали питання, як безпечніше зберігати кошти і як їх можна примножити. Звісно, можна зберігати свої заощадження вдома в скарбничці, однак це не дає змоги примножити кошти. Альтернативною найпростішою формою примноження власних заощаджень є відкриття вкладу (депозиту) у банку.

Банк (фр. banque, від італ. banco — лава, конторка) — *це фінансова установа, яка здійснює грошові розрахунки, акумулює грошові кошти й інші цінності, надає кредити та інші фінансові послуги.*

Банки є основними фінансовими установами, яким вкладники передають вільні кошти для безпечного зберігання та отримання пасивного доходу за умови, що на розміщену суму банки нараховують відсотки.

Депозит (вклад) — *це готівкові чи безготівкові кошти в національній або іноземній валюті, які банк чи інша фінансова установа приймає від вкладника під відсоток на визначений термін зберігання.*

Під час оформлення банківського вкладу (депозиту) між банком і вкладником укладається депозитний договір. Тому можна іншими словами сказати, що депозит — це угода, за якою Ти розміщаєш свої гроші в банку, а банк повертає їх Тобі через певний час із відсотками.

Основна мета депозиту — збереження цінності грошей. Особливістю депозиту є те, що кошти розміщають на певний період часу і, як правило, їх не можна забрати раніше.

Заощаджуючи, важливо не лише зберегти наявні кошти, а й не допустити їхнього знецінення. Тому Ти маєш знати переваги і недоліки різних способів зберігання грошей *(рис. 50)*.

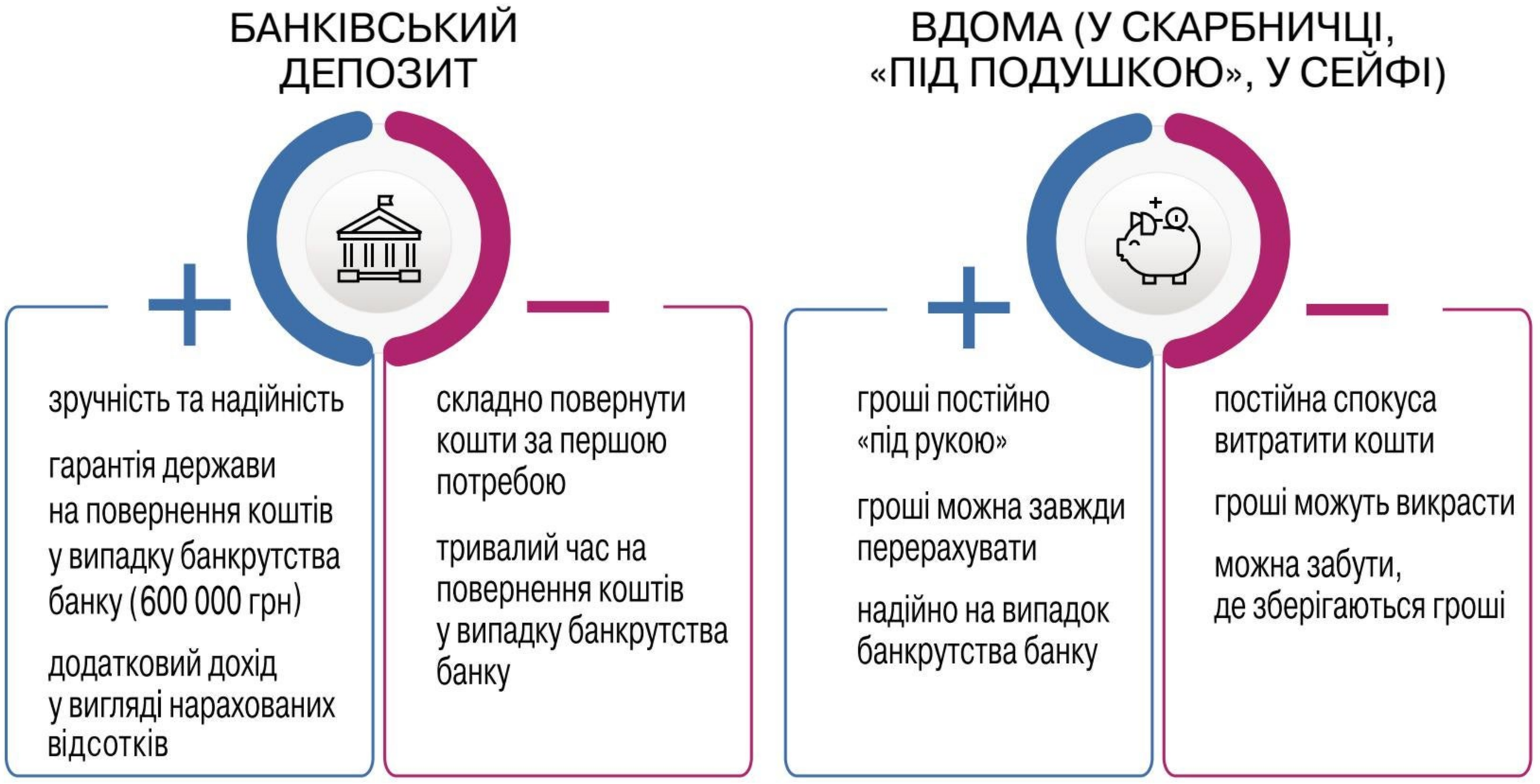

Рис. 50. Переваги і недоліки способів зберігання грошей

Залежно від фінансових цілей Ти можеш обирати різні види депозитів. Депозити бувають:

- **банківські** — якщо гроші розміщуються на рахунку в банку;
- **небанківські** — якщо гроші розміщуються на рахунках небанківських фінансових установ.

Залежно від часу розміщення коштів депозити можуть бути коротко- (до 1 року), середньо- (від 1 до 3 років) та довгострокові (3 роки).

Альтернативою банківським депозитам є вкладення коштів у **небанківські фінансові установи** — страхові компанії, пенсійні фонди, інвестиційні компанії, кредитні спілки тощо.

Найбільш близькою до банківської діяльності є діяльність кредитних спілок. На відміну від банків, кредитні спілки надають фінансові послуги (приймають кошти на депозити, видають кредити) виключно для людей, які є членами кредитної спілки.

За користування депозитними коштами банк чи інша фінансова установа виплачує власнику депозиту винагороду у вигляді відсотків.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Відсотки бувають прості та складні.

- **Прості відсотки** — нараховуються тільки на початкову суму вкладу. Наприклад, якщо Ти вклав / вклала 10 000 грн під 10 % річних, то через рік отримаєш 10 000 грн — депозит і 1000 грн нарахованих відсотків (без урахування податків).
- **Складні відсотки** — нараховуються не тільки на початкову суму вкладу, а й на вже нараховані відсотки. Наприклад, якщо Ти вклав / вклала 10 000 грн під 10 % річних зі щомісячним накопиченням, то отримаєш 10 000 грн — депозит і більше ніж 1000 грн відсотків, оскільки кожного місяця відсотки будуть нараховуватися на суму вкладу та на нараховані відсотки.

Ти самостійно можеш розрахувати величину свого доходу від складного відсотка за формулою:

$$B = A\left(1 + \frac{P}{K}\right)^{n},$$

де B — кінцева сума депозиту, у тому числі нараховані відсотки;
A — початкова сума депозиту;
P — річна відсоткова ставка, поділена на 100;
K — кількість днів у році (365 чи 366 днів);
n — термін вкладу в днях.

Запам'ятай!

Відсотки, які сплачуються за депозит, допомагають зберегти заощаджені кошти і примножити їх.

На відміну від зберігання готівки вдома, кошти на депозиті у фінансовій установі захищені від крадіжки.

Цікаві факти

- Перші банки Стародавнього Єгипту в II столітті до н. е., пов'язані з грецькою династією Птолемеїв, спеціалізувалися в основному на депозитах у вигляді зерна, тому кожен державний і приватний банк у містах Фіви, Гермонтіс, Мемфіс та Сієна мав власний аналог сучасного елеватора або склад злакових.
- У Стародавній Греції в IV столітті до н. е. теж з'явилися банки і перші банкіри. Їх так і називали — трапезами та трапезитами відповідно (від грецьк. τράπεζα — стіл, оскільки всі операції проводилися за столом). Як правило, банки розміщувалися в центрі громадського життя — на агорі

Агора в Афінах

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

(торговій площі) та являли собою обмінні столи. А трапезитами (банкірами) за цими столами проводилися перші фінансові операції, зокрема приймання вкладів на зберігання. При цьому вклади містилися в глиняних горщиках, позначених буквами грецького алфавіту. Цю систему називали «економікою горщиків».

- Найпоширенішими банками у світі є ощадні банки. Назву «ощадний банк» вперше використано в Шотландії в 1810 році. Сучасні ощадні (депозитні) банки «здійснюють банківські операції переважно за рахунок залучення депозитів (внесків)». Перші ощадні банки виникли як невеликі кредитні установи, що діяли в окремих містах. Вони розвивалися у США, Великій Британії, Австралії і деяких скандинавських країнах.

- Значним банківським центром України був Бердичів. Через свої 8 банківських будинків він мав зв'язки з банківськими установами світу. Основні операції банкіри з Бердичева здійснювали на Контрактовому ярмарку в Києві. У 1835–1844 роках вони привезли туди 500–600 тис. крб сріблом, а в 1845–1849 роках — понад 1 млн крб.

Дізнатися більш детально про них Ти зможеш, перейшовши за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/f7HtW або QR-кодом.

Практикуємо

1. Дай відповідь на запитання.

- *Які види депозитів Ти знаєш? Чим вони відрізняються один від одного?*
- *Який вид депозиту Ти б обрав / обрала для заощаджень і чому?*

2. Розгадай у робочому зошиті ребуси.

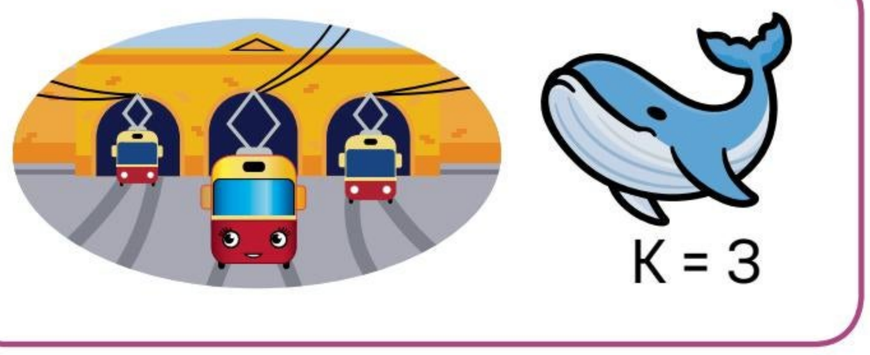

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/5awcL або QR-кодом.

Переглянь відео від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб «Як розрахувати відсотки за депозитом?».

Практикуємо

Розв'яжи задачі в робочому зошиті.

Задача 1

Зоряна вирішила відкрити депозитний рахунок у банку. Вона розмістила на депозиті 10 000 грн на термін 12 місяців. Банк запропонував ставку 16 % річних. Скільки грошей отримає Зоряна через 12 місяців:

а) 10 160 грн;

б) 1600 грн;

в) 11 600 грн;

г) 10 000 грн.

Задача 2

Банк пропонує заощадити кошти, скориставшись депозитним вкладом із відсотковою ставкою та бонусним відсотком. Обери найвигідніший варіант:

а) відсоткова ставка 15,5 % + бонус 1,25 %;

б) відсоткова ставка 16,5 % + бонус 0,25 %;

в) відсоткова ставка 16,5 % + бонус 0,50 %;

г) відсоткова ставка 16,5 % + бонус 0,75 %.

Задача 3

Ігор планує вкладати гроші в пенсійний фонд, щоб забезпечити собі фінансову стабільність у майбутньому. Він поклав 30 000 грн у недержавний пенсійний фонд на 5 років під 8 % річних. Яка загальна сума грошей нагромадиться на пенсійному рахунку Ігоря:

а) понад 200 000 грн;

б) понад 60 000 грн;

в) менше ніж 40 000 грн;

г) понад 100 000 грн.

Дискутуємо

Дай обґрунтовані відповіді на запитання.

- *Чи можуть депозити використовуватись для досягнення фінансових цілей, таких як накопичення коштів на освіту дітей або планування пенсійного забезпечення?*
- *Чи є депозити надійним інструментом збереження коштів у сучасному світі?*

3. ЯК ОБРАТИ ДЕПОЗИТНУ ПРОПОЗИЦІЮ?

На що варто звернути увагу, обираючи банк, і від чого б Твій вибір залежав?

Пізнаємо

Сьогодні кожен банк пропонує великий асортимент депозитних продуктів, і недосвідченому клієнтові легко розгубитися серед цієї кількості пропозицій. Для визначення найкращих умов зберігання коштів доречно дати собі відповідь на такі питання:

- *Я хочу зберегти чи примножити свої кошти?*
- *У якій валюті краще покласти гроші на депозит?*
- *Який варіант виплати відсотків за депозитом обрати: щомісячний чи з капіталізацією?*
- *Як швидко мені будуть потрібні кошти?*
- *Чи можна скористатися онлайн-послугою відкриття депозиту від банку?*

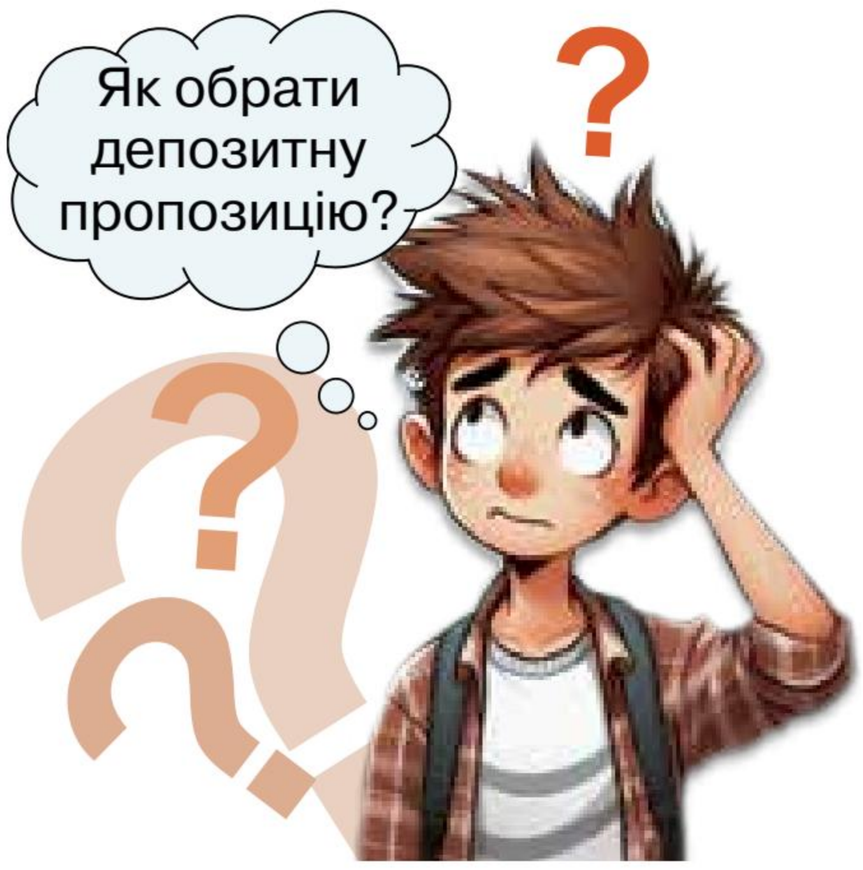

Умови, які банк пропонує клієнтам для розміщення грошей на депозитних рахунках, називаються **депозитною пропозицією**.

Головним критерієм у виборі депозиту є його **річна відсоткова ставка**.

Існує прямопропорційна залежність між терміном розміщення грошей на депозиті й величиною відсоткової ставки. Наприклад, якщо розмістити строковий депозит у гривнях у банку терміном на 3 місяці, то можна отримати 12 % річних. Якщо ж розмістити депозит на 12 місяців, то ставка може зрости до 15 % річних.

Чим менший термін розміщення коштів, тим менший дохід від депозиту.

Деякі банки залишають за собою право встановлювати і фіксувати кілька відсоткових ставок за певним вкладом.

Необхідними документами для відкриття депозиту є паспорт (або документ, що його замінює) і довідка про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків.

Депозитні відносини між вкладником і банком оформляються **депозитним договором**.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

У депозитному договорі вказуються сума депозиту, термін, відсоткова ставка, права та обов'язки вкладника і банку *(рис. 51)*.

НЕОБХІДНО ПЕРЕВІРИТИ:

Д	Відповідність відсотків у договорі з раніше обумовленою пропозицією
О	Правильність дати початку і закінчення депозитного договору
Г	Наявність комісії з відкриття депозитного рахунку
О	Наявність штрафних санкцій у разі дострокового розірвання договору
В	Наявність можливості автоматичної пролонгації депозиту
І	Строк повернення депозиту за умови розірвання договору
Р	Валюту та курс, за яким будуть сплачуватися відсотки (валютний депозит)

Рис. 51. Інформація, яку необхідно перевіряти в депозитному договорі

Після оформлення депозитного договору банк відкриває Тобі депозитний рахунок. Депозитну банківську картку можна відкривати із 16 років. Для 14–15-річних осіб можна оформити додаткову картку до основних карток батьків або опікунів. На картці будуть вказані прізвище та ім'я дитини.

Досліджуємо

Досліди, користуючись різними джерелами, які чинники впливають на депозитну пропозицію банків.

Цікаві факти

Близько 1147–1148 року в Генуї (сучасна Італія) було створено товариство, якому надавалася функція зі збору податків для фінансування війни в Алжирі й Тунісі. Воно займалося збором податків для забезпечення відсотків, погашенням позик і прийманням вкладів. Згодом таких товариств ставало дедалі більше. Через кілька століть — в 1407 році — вони об'єдналися в єдину асоціацію під назвою «Банк Святого Георгія» (Compère di San Giorgio). Це і був перший у світі комерційний банк, якому держава офіційно дозволила приймати приватні внески, видавати кредити, а також здійснювати перекази грошових коштів в інші держави. Він проіснував до 1805 року, коли Наполеон захопив Геную, і банк був розграбований.

Працюємо з інформацією

1. *Перейди за покликанням* https://qr.orioncentr.com.ua/WfjDK *або QR-кодом.*

Розглянь 10 фактів про банківські вклади, які потрібно знати.

2. *Перейди за покликанням* https://qr.orioncentr.com.ua/MW0gf *або QR-кодом.*

Переглянь відео від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб: «Депозитний договір без таємниць: 7 порад вкладнику від Фонду гарантування вкладів фізичних осіб».

Практикуємо

1. Розв'яжи сканворд у робочому зошиті.

У	Н	А	Н	Г	Ш	Щ	С	В	І	Ю	Р	Е
Ч	А	О	В	К	Л	А	К	Ф	Д	В	А	Б
О	К	І	А	Т	С	Д	И	Н	С	О	С	Я
П	Ц	Е	П	Р	О	М	З	Я	О	Т	К	И
И	Ч	У	В	А	Л	Б	К	І	А	З	И	В
Я	К	С	А	М	Ь	С	Є	Н	Д	А	Щ	Д
З	С	Т	Р	И	Н	Й	П	К	У	Р	О	Р
И	М	К	О	Т	І	Ж	О	П	Д	Е	Я	Е
І	В	О	Я	К	Щ	Е	Т	И	Л	П	О	З
Й	Р	О	Х	І	Н	Ч	О	О	Ь	Ф	Т	И

2. Розв'яжи в робочому зошиті задачу «Заощаджуємо на купівлю планшета».

Тобі на День народження дорослі подарували 5500 грн. Однак цієї суми недостатньо, щоб купити планшет, про який Ти давно мрієш і який коштує 9700 грн. Ти також отримуєш кишенькові гроші від батьків у сумі 250 грн на тиждень, які можна заощадити і використати для купівлі планшета. Мама порадила Тобі покласти гроші на депозит і накопичити необхідну суму. У Тебе є на вибір три банки і кілька варіантів депозитів.

- *Який банк Ти обереш?*

Обґрунтуй, чому, й обчисли суму, яку Ти заощадиш.

Зверни увагу! Дохід, отриманий від депозитного рахунку в Україні, оподатковується за ставкою 18 % + 5 % військового збору.

Депозитні пропозиції банку «Народний»

Термін депозиту	Відсоткова ставка, %	Умови нарахування відсотків
3 місяці	**17**	Грошовий вклад із капіталізацією відсотків і можливістю поповнення. Нараховані на вклад відсотки щомісячно зараховуються на поповнення вкладу як внесок. Мінімальний розмір вкладу — 1000 грн. Мінімальна сума поповнення — 500 грн.
6 місяців	**15**	
1 рік	**16**	

Депозитні пропозиції банку «Активний»

Термін депозиту	Відсоткова ставка, %	Умови нарахування відсотків
3 місяці	**18**	Грошовий вклад зі щомісячною виплатою відсотків і можливістю поповнення. Мінімальний розмір вкладу — 2000 грн. Мінімальна сума поповнення — 200 грн.
6 місяців	**16**	Грошовий вклад із капіталізацією відсотків і можливістю щомісячного поповнення. Нараховані на вклад відсотки щомісячно зараховуються на поповнення вкладу як внесок. Мінімальний розмір вкладу — 2000 грн. Мінімальна сума поповнення — 200 грн.
1 рік	**17**	

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Депозитні пропозиції банку «Швидкий»

Термін депозиту	Відсоткова ставка, %	Умови нарахування відсотків
6 місяців	**17**	Грошовий вклад із капіталізацією відсотків і можливістю поповнення. Нараховані на вклад відсотки щомісячно зараховуються на поповнення вкладу як внесок. Мінімальний розмір вкладу — 200 грн. Мінімальна сума поповнення — 200 грн.
1 рік	**16,5**	

Досліджуємо

Поексперементуй в інтернеті з калькулятором відсотків, що розміщений на офіційному сайті Центру фінансових знань «Талан» Національного банку України. Для цього скористайся покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/W1MVC чи QR-кодом.

Використовуй реальні дані на основі Твоєї фактичної або прогнозованої економії. Наприклад, з огляду на те, що Ти маєш у заощадженнях зараз, скільки б Ти міг / могла мати коштів через п’ять років?

Щоб побачити ефекти складання, порівняй свої результати для простого й складного відсотків.

Перевіряємо

Виконай тестові завдання в електронному додатку чи робочому зошиті.

Цікаві факти

Існує безліч прикмет, які, за твердженнями, здатні заощадити кошти та подвоїти їх без надмірних зусиль.

- Навіть маленьку заробітну плату треба цінувати. Гроші люблять визнання і повагу.
- Фінанси люблять рахунок. Тому найкраще їх перераховувати власноруч, у п’ятницю вдень.
- Не варто після приходу додому класти рукавички і шапки на обідній стіл — фінанси підуть. Якщо в будинку є несправні крани — гроші будуть витікати: вода вважається джерелом фінансової енергії.
- Отримувати кошти треба лівою рукою, а віддавати — правою.
- Не варто говорити про свої доходи та цілі. Що більше людей про них знають, то більше енергії розсіюється даремно. Гроші люблять тишу.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Підсумовуємо

1. Для захисту від економічних криз і ризикових ситуацій кожна родина повинна мати заощадження. Заощадження — це кошти родини, які призначаються для задоволення потреб у майбутньому.
2. Банки є основними фінансовими установами, яким вкладники передають вільні кошти для безпечного зберігання та отримання пасивного доходу за умови, що на розміщену суму банки нараховують відсотки.
3. Основна мета депозиту — збереження цінності грошей. Особливістю депозиту є те, що кошти розміщають на певний період часу і, як правило, їх не можна забрати раніше.

Оцінюємо

У робочому зошиті закінчи подані речення та проаналізуй відповіді.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ:

я дізнався / дізналася _____

я навчився / навчилася _____

мені було цікаво _____

мені було складно _____

Основні терміни та поняття

Банк — це фінансова установа, яка здійснює грошові розрахунки, нагромаджує грошові кошти та інші цінності, надає кредити та інші фінансові послуги.

Відсоток за депозитом — це відсоток, який банк сплачує вкладнику за можливість користування його грошовими коштами, що розміщуються на депозитному рахунку.

Депозит (вклад) — це готівкові чи безготівкові кошти в національній або іноземній валюті, які банк чи інша фінансова установа приймає від вкладника під відсоток на визначений термін зберігання.

Депозитний договір — це договір, за яким банк приймає від вкладника грошову суму та зобов'язується виплачувати її йому разом із відсотками на умовах і в порядку, встановлених договором.

Заощадження — це сума грошей, яка не використовується для споживання, а нагромаджується для задоволення потреб членів родини в майбутньому.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ДОСВІД 2

ЗАПОЗИЧЕННЯ: КОЛИ І ЯК ПРАВИЛЬНО ПОЗИЧАТИ

Віддати борг скоріше — буде веселіше.
Народна мудрість

Довіряй, але перевіряй.
Народне прислів'я

Поміркуй, у яких ситуаціях може настати потреба позичати гроші.

1. ЯКА РОЛЬ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЖИТТІ РОДИНИ?

Пізнаємо

У житті кожної родини можуть виникати непередбачувані ситуації, які вимагають великих фінансових витрат: звільнення з роботи, дороге лікування, втрата домівки чи ремонт авто тощо. Якщо в родини немає заощаджених коштів на покриття таких непередбачуваних витрат, вона може прийняти рішення про здійснення запозичень, тобто отримання грошей у борг.

Запозичення — *це отримання грошей у борг із поверненням за рахунок майбутніх надходжень; по суті, це споживання чогось (товарів, послуг, інших активів) сьогодні з оплатою за це завтра. Запозичення має чіткий термін повернення.*

Залежно від умов отримання грошей, запозичення можна поділити на два види: **кредити** та **позики**.

Якщо Ти береш гроші в банку чи іншій фінансовій установі та маєш не тільки їх повернути у визначений термін, а й сплатити відсотки за користування, то такі запозичення називаються кредитом.

Якщо Ти береш гроші або інші цінності для користування в іншої людини чи організації і повертаєш через визначений час таку саму суму чи ті самі цінності, то такі запозичення називаються позикою.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Несвоєчасне повернення кредиту чи позики, а також несвоєчасна сплата відсотків за користування кредитом призводять до появи **боргу**. Причиною появи боргів є низький рівень фінансової грамотності, безвідповідальна фінансова поведінка, відсутність фінансової дисципліни тощо.

Запам'ятай!

- *Кредит завжди передбачає сплату відсотків за користування ним і має чіткий термін повернення. Для отримання кредиту укладається кредитний договір.*
- *Позика не передбачає сплати відсотків за користування нею і також має чіткий термін повернення. Для отримання позики укладається договір позики.*

Людина або організація (банк, кредитна спілка), яка надає гроші в користування іншій особі чи підприємству, називається **кредитором**; людина або підприємство, що отримує гроші від кредитора, називається **позичальником** *(рис. 52)*.

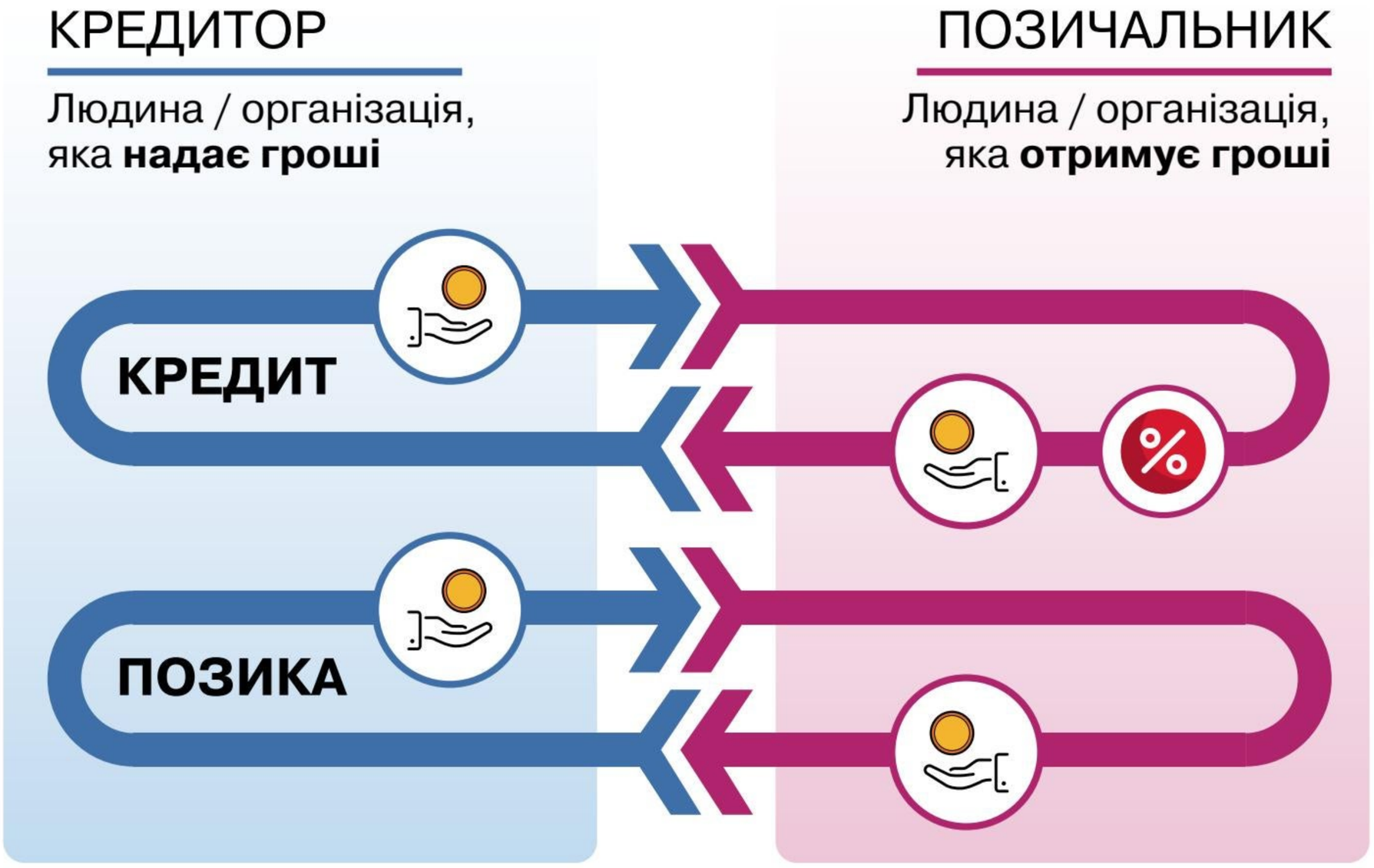

Рис. 52. Здійснення запозичень

Моделюємо

Виконай в електронному додатку вправу «Так чи ні?».

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Цікаві факти

- У латинській мові слово «кредит» означає «вірю, довіряю».
- У Стародавньому Єгипті якщо людина не могла повернути борг кредитору, вона ставала його рабом.
- Найдавніші кредитні закони були видані ще в 1800 році до н. е. у Вавилонському царстві за наказом царя Хаммурапі.
- Кредитори Стародавньої Греції на ділянках своїх боржників встановлювали таблички «hypothéke», які означали, що в разі неповернення боргу земля боржника відійде кредитору.

Досліджуємо

1. Запитай у членів своєї родини:

- *Чи позичали вони гроші та для чого?*
- *На який термін і на яких умовах?*
- *Чи не були порушені терміни повернення?*

2. Виконай в електронному додатку вправу «В яких ситуаціях може настати потреба позичати гроші?».

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/Mx17R або QR-кодом.

Переглянь відео «Як брати кредит і не потонути в боргах?».

Практикуємо

1. Розв'яжи в робочому зошиті задачу.

Максим хоче придбати електросамокат, який коштує 31 500 грн. Він вирішив взяти кредит у банку під 10 % річних на 1 рік.

- ***Яку суму Максим має повернути банку разом із відсотками?***
- ***Скільки Максим має повертати банку щомісяця, щоб погасити кредит вчасно?***

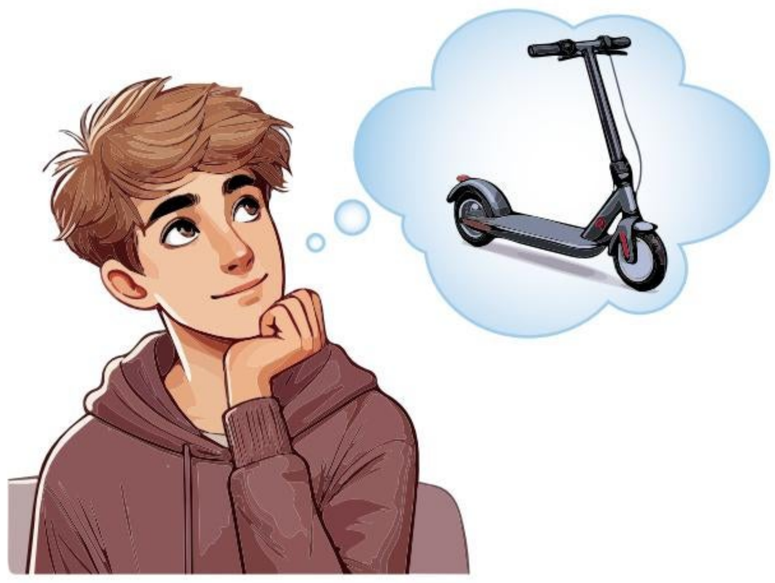

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. Чи погоджуєшся Ти з такими твердженнями?

- Чим більший ризик неповернення кредиту позичальником, тим вища відсоткова ставка.
- Менші позики видаються під нижчі відсоткові ставки.
- За відсутності конкурентів банк може встановлювати підвищені відсоткові ставки.
- Чим більший термін позики, тим вища відсоткова ставка.

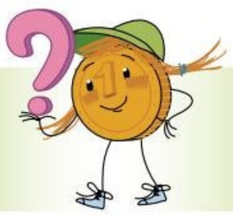

Дискутуємо

Пані Зоряна внаслідок невдалого відпочинку в горах має складний перелом ноги, який потребує дорогого лікування. Її страховка не покриває всіх витрат на лікування, і вона змушена позичити гроші. Пані Зоряна має кілька варіантів:

- Позичити гроші в рідних або друзів.
- Взяти кредит у банку або іншій фінансовій організації.
- Розгорнути кампанію в інтернеті, щоб зібрати кошти на допомогу.

Запитання для дискусії:

- *Які переваги й недоліки позичання коштів у родичів чи друзів порівняно з кредитом у банку?*
- *Які ймовірні наслідки можуть виникнути, якщо пані Зоряна не зможе повернути позику / кредит?*

2. ЯК ПРАВИЛЬНО ОБРАТИ КРЕДИТНУ ПРОПОЗИЦІЮ?

Пізнаємо

Якщо в родини виникла необхідність взяти кошти в кредит, постає потреба вибору **кредитної пропозиції**, тобто умов кредитування, які будуть найприйнятнішими і найкомфортнішими для родини. Основним чинником вибору кредитної пропозиції є її вартість.

Вартість кредитної пропозиції — *це витрати за отримання кредиту і плата за користування ним.*

Основним показником обрання кредитної пропозиції є відсоткова ставка.

Відсоткова ставка — *це відсоток, який платить позичальник за користування кредитом. Вона встановлюється на певний період (місяць, квартал, рік).*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Формула розрахунку відсотків за кредитом має такий вигляд:

$$В = \frac{(С \cdot ВС)}{100} \cdot \frac{КД}{ДР},$$

де В — сума нарахованих відсотків;
С — сума кредиту;
ВС — відсоткова ставка за кредитом (% річних);
КД — кількість днів в угоді кредитування;
ДР — кількість днів у році (360 або 365 днів).

Отже, запам'ятай!

- *У вартість кредитної пропозиції входять: сплата відсотків за користування кредитом, кошти, які бере банк за обслуговування кредитного рахунку, оплата послуг за страхування тощо.*
- *Тож ухвалюючи рішення про отримання кредиту, слід звертати увагу не тільки на відсоткову ставку, а й на вартість кредитної пропозиції загалом.*
- *Реальна вартість кредиту завжди перевищує суму початково отриманих кредитних коштів.*

Цікаві факти

У середині XX століття деякі італійські банки як заставу брали сир. Такі кредити видавалися підприємцям-сироварам. Користуватися коштами можна було до 4 років. У цей час сир зберігався в спеціальних сховищах, де дозрівав до стану пармезану. Якщо борг не повертали, сир продавали на аукціоні за вигідною ціною.

Робота в парі / групі

Обговори в групі:

- *Які переваги й недоліки використання кредитів для особистих потреб?*
- *Чи варто використовувати кредити для інвестування або розвитку бізнесу?*
- *Чи можуть бути позики стимулом для ефективності управління бізнесом?*

Досліджуємо

Виконай у робочому зошиті завдання, даючи характеристику кредитним пропозиціям, які часто фінансисти між собою називають «маслюками» та «поганками».

КРЕДИТ-МАСЛЮК — ЦЕ? **КРЕДИТ-ПОГАНКА — ЦЕ?**

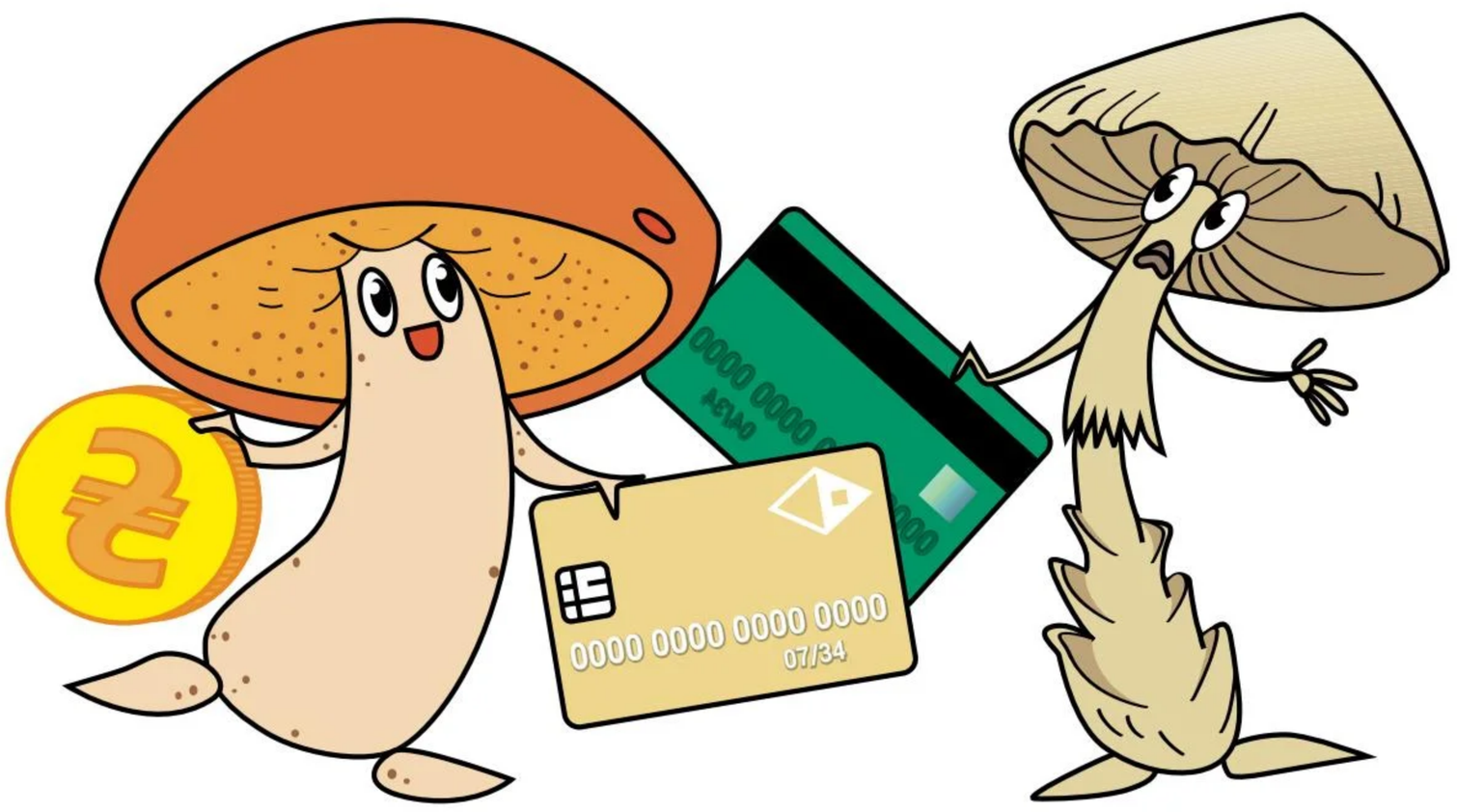

За аналогією з грибами (їстівними — неїстівними) поясни, чому саме так ці кредити називають, наведи характерні особливості таких кредитів.

- *Які із цих кредитів Ти б взяв / взяла і за яких умов?*

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/Dtc4V або QR-кодом.

Переглянь інформаційне відео Національного банку України «Що треба знати, беручи кредит?».

Моделюємо

Виконай завдання в робочому зошиті.

Уяви, що Твій старший брат вступив до коледжу і йому для навчання потрібен комп'ютер. Брат має заощадження в сумі 50 % вартості пристрою. Батьки підтримують рішення брата придбати комп'ютер. Хлопець має додатковий дохід, оскільки працює в сервісі доставки харчування, заробляючи щовечора по 300 грн.

Змоделюй фінансову поведінку брата, відповідаючи на запитання.

- *Чи доцільно братові оформити в банку кредит на придбання комп'ютера?*
- *Чи є інші варіанти, які Ти можеш запропонувати брату?*

3. ЩО ТАКЕ КРЕДИТНА ІСТОРІЯ?

Пізнаємо

Те, як Ти щоденно розпоряджаєшся грошима (отримуєш доходи, витрачаєш кошти, береш та повертаєш кредити), впливає на формування особистої фінансової поведінки.

Коли Тобі виповниться 18 років і Ти зможеш офіційно працевлаштуватися та заробляти гроші, то матимеш можливість самостійно брати кредити в банку для вирішення тих чи інших потреб.

Для ухвалення рішення про надання Тобі кредиту (на купівлю дорогого смартфона чи машини) фінансові компанії будуть детально вивчати Твою фінансову поведінку, яка є передумовою створення Твоєї кредитної історії. Кредитна історія може бути позитивною і негативною.

- «Позитивна» кредитна історія свідчить про відсутність у Тебе заборгованості за кредитами.
- «Негативна» кредитна історія є тоді, коли Ти несвоєчасно повертаєш кредит, затримуєш виплату відсотків за користування ним.

Запам'ятай!

- *Кредитна історія — це рівень Твого фінансового здоров'я.*
- *Для того щоб мати позитивну кредитну історію в дорослому житті, зараз ідеальний час, щоб почати виробляти здорові фінансові звички.*

В Україні фінансові установи можуть перевірити Твою кредитну історію, скориставшись послугами Українського бюро кредитних історій (УБКІ).

Більш детально про УБКІ Ти можеш дізнатися, перейшовши за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/hDlFa або QR-кодом.

Цікаві факти

- Найяскравішими неплатниками в історії були королі епохи Середньовіччя. Вони дуже любили позичати гроші не на найнеобхідніші речі, а дочекатися від них повернення було практично неможливо.
- У XII столітті Папа Римський Олександр III піддав анафемі всіх банкірів, вважаючи, що давати гроші в борг і брати їх — великий гріх. До речі, указ так і не був скасований. У багатьох народів світу, зокрема в давніх персів, брати гроші в борг вважалося великою ганьбою.

Досліджуємо

Проаналізуй власні відповіді на запитання.

- *Чи позичаєш Ти гроші?*
- *Скільки Ти позичаєш?*

Практикуємо

1. Виконай в електронному додатку завдання «Які можуть бути наслідки негативної кредитної історії?».

2. Виконай у робочому зошиті завдання.

- *Розглянь ситуації та поміркуй, які з них формують негативну кредитну історію, а які — позитивну.*
- *Які, на Твою думку, можуть бути наслідки від сформованої негативної кредитної історії? Обґрунтуй відповідь.*

3. Виконай тестові завдання в електронному додатку.

Підсумовуємо

1. Якщо Ти береш гроші в банку чи іншій фінансовій установі, то такі запозичення називаються кредитом. Кредит завжди передбачає плату за користування у вигляді сплати відсотків. Для отримання кредиту укладається кредитний договір.
2. Якщо Ти береш гроші або інші цінності для користування в іншої людини чи організації і повертаєш через визначений час таку саму суму чи ті самі цінності, то такі запозичення називаються позикою. Для отримання позики укладається договір позики.

3. Вибір кредитної пропозиції здійснюється на основі її вартості. Тож ухвалюючи рішення про отримання кредиту, слід звертати увагу не тільки на відсоткову ставку, а й на вартість кредитної пропозиції загалом, оскільки реальна вартість кредиту завжди перевищує суму початково отриманих кредитних коштів.
4. Кредитна історія — це рівень Твого фінансового здоров'я. Для того щоб мати позитивну кредитну історію в дорослому житті, зараз ідеальний час, щоб почати виробляти здорові фінансові звички.
5. Фінансові установи використовують кредитну історію для того, щоб прийняти рішення про надання Тобі кредиту чи відмову в ньому.

Оцінюємо

У робочому зошиті закінчи речення. Проаналізуй отримані відповіді та зроби висновок.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ:

я дізнався / дізналася _____

я навчився / навчилася _____

я зрозумів / зрозуміла _____

мені було цікаво _____

мені було складно _____

Основні терміни та поняття

Запозичення — це отримання грошей у борг із поверненням за рахунок майбутніх надходжень.

Відсоткова ставка — це відсоток, який платить позичальник за користування кредитом.

Кредит — це кошти, що надаються кредитором у користування позичальнику на певний термін та під відсоток.

Позика — це вид запозичення, який не передбачає сплати відсотків за користування і має чіткий термін повернення.

Кредитор — людина або фінансова установа, яка надає гроші в борг на певний термін користування і за визначену плату.

Позичальник — особа, яка отримує кредит у банку чи небанківській фінансовій установі.

Кредитна історія — це інформація про здатність людини своєчасно оплачувати заборгованість за кредитами.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ДОСВІД 3

ІНВЕСТИЦІЇ ТА РОДИННИЙ БЮДЖЕТ

Річ не в тому, скільки грошей ви заробляєте,
а в тому, скільки грошей ви зберігаєте,
наскільки ефективно вони працюють
на вас, і скільки поколінь після вас зможуть
їх використовувати.
Роберт Кійосакі,
американський письменник,
бізнесмен, інвестор

Поміркуй, як заощаджені гроші можуть працювати на Тебе.

1. ЩО ТАКЕ ІНВЕСТИЦІЇ І ЯКІ ВОНИ БУВАЮТЬ?

Пізнаємо

Одним із найбільш успішних інструментів підвищення якості життя та забезпечення пасивного доходу є інвестиції.

Інвестиції — *це вкладення грошей в активи сьогодні для отримання від них вигоди в майбутньому.*

Для того щоб здійснювати інвестиції, потрібно мати в розпорядженні вільні кошти.

Дохід від інвестицій називається інвестиційним доходом та буває **активним** і **пасивним** *(рис. 53)*.

Завдяки раціональному розпорядженню доходами можна накопичити вільні кошти, інвестувати їх у цікаві проєкти для отримання інвестиційного доходу. Так Ти змусиш працювати гроші на себе замість того, щоб працювати для них.

Інвестиції є хорошим джерелом отримання пасивного доходу.

Найпростіший приклад інвестування — освіта. Інвестуючи у свої знання, Ти отримаєш у майбутньому винагороду у вигляді престижної роботи. Іншим яскравим прикладом інвестиції є купівля майна, автомобіля для подальшого здавання їх в оренду.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Рис. 53. Види інвестиційного доходу

Людина, яка інвестує кошти, майно або інтелектуальний капітал в об'єкти інвестування, називається **інвестором**. Інвесторами також можуть бути компанії.

Головна мета інвестора — отримання прибутку.

Класифікація інвестицій за чотирма основними ознаками представлена на *рисунку 54*.

Рис. 54. Класифікація інвестицій

Досліджуємо

Розглянь рисунок «Класифікація інвестицій». Проаналізуй, які бувають види інвестицій залежно від терміну, місця, ризику та об'єкта вкладення коштів.

Виконай у робочому зошиті завдання про вибір варіантів інвестування.

Інвестувати можна у своїй країні та за її межами. У першому випадку такі інвестиції називаються **локальними**. Інвестиції, здійснені за межами держави, називаються **міжнародними**.

Цікаві факти

- Слово «інвестиція» походить із латинської мови й означає «одягаю щонебудь».
- В історії інвестування відомий факт, коли шведський безхатько **Курт Дегерман** усе життя збирав і постійно здавав металеві банки, а отримані гроші протягом 30 років регулярно вкладав в акції успішних шведських компаній. До кінця життя заповзятий швед накопичив 1,5 млн доларів і 124 золоті зливки, які зберігались у його банківській комірці! Проте брак знань із фінансової грамотності не дозволив Дегерману зберегти та примножити ці кошти.

Досліджуємо

Подумай і проаналізуй, де можна взяти гроші для перших інвестицій. У робочому зошиті сформуй не менше ніж 4 варіанти та визнач переваги і недоліки кожного.

Пам'ятка-підказка

За статистикою, до 30 % щомісячних витрат є необов'язковими. Для початкових інвестицій не потрібно суттєвих сум — відмова від певної невеличкої речі вже допоможе вивільнити гроші (нехай це буде кава, обід, взятий із дому, а не замовлений у кафе). Все залежить від можливостей та бажання розпочати інвестиційну діяльність.

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/PzAFx або QR-кодом.

Переглянь відеоматеріал «Що таке інвестиції та інвестування?».

Практикуємо

Визнач, який це вид інвестицій.

1. Твій тато купив валюту, сподіваючись отримати прибуток від зміни валютного курсу:

а) короткострокові;
б) середньострокові;
в) довгострокові.

2. Ти плануєш купити облігації для отримання доходу від відсотків:
а) короткострокові;
б) середньострокові;
в) довгострокові.

3. Твоя родина придбала комерційну площу в новому житловому комплексі:
а) короткострокові;
б) середньострокові;
в) довгострокові.

4. Оксана впродовж 10 років перераховує внески в Пенсійний фонд:
а) короткострокові;
б) середньострокові;
в) довгострокові.

Дискутуємо

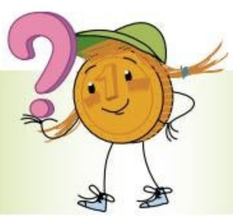

Розгорни робочий зошит і розглянь ситуацію.

Ігор працює в ІТ-компанії. Має хорошу заробітну плату і розмірковує про отримання пасивного доходу. Одним із варіантів є інвестування в нерухомість.

- *Чи буде цей варіант хорошим об'єктом інвестування?*
- *Які альтернативні варіанти інвестування Ти можеш запропонувати Ігорю?*

2. ЯК ПРИЙМАТИ РІШЕННЯ ЩОДО ІНВЕСТИЦІЙ?

Поміркуй, яка залежність між ризиком втратити кошти і можливістю заробити на інвестиціях.

Пізнаємо

Для прийняття правильного рішення щодо інвестування Тобі обов'язково потрібно ознайомитися з умовами інвестування, зокрема мати інформацію про:

- прибутковість інвестицій;
- ризики, які можуть виникнути;
- термін інвестування;
- вид інвестиційних активів.

Вказана інформація допоможе Тобі в майбутньому грамотно інвестувати, виважено підходити до оцінювання всіх можливих вигод і втрат від вкладення коштів у ті чи інші інвестиційні проєкти.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Для того щоб стати грамотним інвестором, необхідно слідувати чотирьом крокам, які представлені на *рисунку 55*.

Рис. 55. Кроки грамотного інвестування

Працюємо з інформацією

Детальніше ознайомитися з термінами та особливостями інвестування можна за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/SXrJ0 або QR-кодом.

Сукупність інвестиційних активів, якими Ти управляєш для отримання прибутку, називається **інвестиційним портфелем**.

Інвестиційний портфель нагадує футбольну команду, чий успіх залежить від правильного розміщення гравців та їхньої найбільшої ефективності на полі. Інвестиційний портфель формують із різних інвестиційних активів.

Інвестиційний актив — *це майно, земля, цінні папери, віртуальні активи і все інше, що може приносити дохід інвестору.*

Треба розуміти, що інвестиційний портфель має складатися з різних активів, які мають різну дохідність. У такому випадку втрата одного активу буде компенсовуватися дохідністю інших активів.

Золоте правило інвестування — *ніколи не можна вкладати всі кошти в один інвестиційний актив.*

Розподіл інвестиційного портфеля за різними видами активів називається диверсифікацією.

Диверсифікація — *це розподіл інвестицій за різними видами активів, який знижує загальний ризик втрати коштів: коли одні активи знецінюються, а інші стають дорожчими.*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Ти можеш самостійно управляти інвестиційним портфелем або передати його в довірче управління інвестиційній компанії — організації, яка використовує Твої кошти для інвестування в різні активи. Крім інвестиційних компаній, Твоїми помічниками можуть стати інші фінансові посередники — організації, які допомагають поєднати інтереси тих, хто має вільні кошти, з тими, хто їх потребує та має цікаві проєкти.

Цікаві факти

Воррен Баффетт, якого вважають найуспішнішим інвестором у світі, заробив 99,6 % своїх статків — 87,5 млрд доларів США — у 52 роки. Він почав інвестувати в 11 років і вперше подав податкову декларацію, коли йому було 13. Тож інвестувати — ніколи не пізно!

Практикуємо

На графіку показано ціну однієї акції компанії «Купуй українське» за 12 місяців.

Графік зміни ціни на акцію

1. Вибери правильне твердження:

а) найкращий місяць для купівлі акцій — вересень;
б) найкращий місяць для купівлі акцій — липень.

2. Вибери з перерахованого події, пов'язані з інвестиціями:

а) готельний оператор має намір залучити 10 нових проєктів у поточному році;
б) вартість акцій компанії знизилася на 5 %;
в) мобільний банк відкрив клієнтам доступ до придбання цінних паперів в Україні через свій застосунок.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Перевіряємо

Виконай в електронному додатку тест «Який ти інвестор?».

Моделюємо

Змоделюй таку ситуацію.

Родина Пасевичів має двох дітей шкільного віку. Тато і мама працюють та отримують стабільний дохід. Батьки розуміють, що для подальшого навчання дітей їм необхідні додаткові кошти. Тому обрали інвестування як спосіб отримання додаткового доходу.

- Мама зацікавлена в зменшенні ризику, тому розглядає такі інвестиційні активи: облігації та банківський депозит.
- Тато зацікавлений мати вищі доходи, а тому розглядає такі високоризикові інвестиційні активи: акції, криптовалюту, стартапи.

Обговори різні варіанти інвестування та допоможи родині Пасевичів сформувати інвестиційний портфель.

3. ЯК ІНВЕСТИЦІЇ ВПЛИВАЮТЬ НА РОДИННИЙ БЮДЖЕТ

Пізнаємо

Інвестування — це не тільки шлях до індивідуальної фінансової свободи, а й можливість підвищити рівень добробуту родини. Вплив інвестицій на родинний бюджет залежить від цілей інвестування *(рис. 56)*.

Рис. 56. Вплив інвестицій на родинний бюджет

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Інвестування починається з визначення інвестиційної цілі та вибору фінансових інструментів для її досягнення.

Інвестиційні цілі дуже індивідуальні й залежать від багатьох чинників, основними з яких є:

- захист фінансів родини;
- отримання регулярного додаткового доходу.

Вплив інвестицій на родинний бюджет здійснюється за рахунок інвестиційного прибутку, який може стати джерелом додаткового доходу родини.

Інвестиційний прибуток — *це позитивна різниця між доходом, отриманим від продажу певного інвестиційного активу, та його вартістю, тобто сумою, витраченою на цей актив. Якщо ж така різниця негативна, йдеться про* **інвестиційний збиток**.

Цікаві факти

- В Україні відомі приклади успішних підприємців та землевласників, які розвивали та примножували традиції доброчинності. Зразками меценатів і благодійників на межі XIX–XX століть були династії українських підприємців **Алчевських**, **Терещенків**, **Ханенків**, **Харитоненків**, **Тарновських**. Саме вони найуспішніше інвестували кошти в промисловість, цукрову індустрію, сільське господарство, розвинули великі та успішні бізнеси і зробили значний внесок у розвиток систем охорони здоров'я, освіти, образотворчого та музичного мистецтва в Україні.

Олексій Алчевський

- **Олексій Алчевський** (1835–1901) та **Христина Алчевська** (1841–1920) — подружжя успішних українських меценатів. Вони організували перший Харківський торговельний банк, заснували Олексіївське гірничо-промислове товариство та металургійні заводи в Маріуполі, які були єдиними в Україні металургійними підприємствами, побудованими на вітчизняні інвестиції. На кошти Алчевського збудовані: садиба Алчевських (тепер Харківський художній музей), Харківське комерційне училище, Харківська державна бібліотека ім. В. Короленка. У рідних Сумах Алчевський відкрив міську бібліотеку. Загалом на будівництво і просвіту він виділив кілька мільйонів.

Христина Алчевська

Щоб дізнатися більше, перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/vE293 або QR-кодом.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Практикуємо

Виконай в електронному додатку завдання «Історія успіху найуспішніших інвесторів».

Працюємо з інформацією

1. Як Ти розумієш цей вислів: «Інвестування є діяльністю, в якій звичайна людина відмовляється від споживання сьогодні заради більшого споживання в майбутньому» *(Джон Мейнард Кейнс)*?

2. У 1999 році журнал «Fortune» назвав Джона Богла одним із чотирьох «Гігантів XX століття» інвестиційної галузі. Знайди інформацію: хто були інші три? Які історії їхнього фінансового успіху?

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/EXKyL або QR-кодом.

Ознайомся з інформацією «Сім порад звичайному інвесторові».

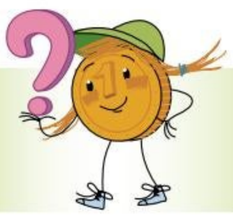

Дискутуємо

Щоб підвищити доходи родини, батьки Тараса вирішили звернутися до інвестиційної компанії з проханням допомогти знайти дохідні інвестиційні активи. Інвестиційна компанія запропонувала купити акції підприємства зеленої енергетики, офісне приміщення, новий стартап із розроблення штучного інтелекту.

- ✓ *Які із запропонованих інвестиційних активів є найменш ризикованими?*
- ✓ *Які б Ти запропонував / запропонувала інвестиційні проєкти?*

Перевіряємо

Виконай в електронному додатку чи робочому зошиті тестові завдання.

Підсумовуємо

1. Інвестиції є хорошим джерелом отримання пасивного доходу.
2. Головна мета інвестора — отримання прибутку.
3. Золоте правило інвестування: ніколи не можна вкладати всі кошти в один інвестиційний актив.

Оцінюємо

У робочому зошиті обери 5 речень і закінчи їх. Проаналізуй отримані відповіді та зроби висновок.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ:

я запам'ятав / запам'ятала _____

я дізнався / дізналася _____

я спробую _____

я навчився / навчилася _____

я зрозумів / зрозуміла _____

мені було цікаво _____

мені було складно _____

Основні терміни та поняття

Активний дохід — це заробітна плата або інші надходження, отримані внаслідок вкладення часу, навичок, праці, умінь людини.

Інвестиція — це вкладення грошей в активи сьогодні для отримання від них вигоди в майбутньому.

Інвестор — людина чи компанія, яка інвестує кошти, майно або інтелектуальний капітал в об'єкти інвестування.

Інвестиційні активи — це майно, земля, цінні папери, віртуальні активи і все інше, що може приносити дохід інвестору.

Інвестиційний збиток — це негативна різниця між доходом, отриманим від продажу певного інвестиційного активу, та витратами на його придбання.

Інвестиційний портфель — це сукупність інвестиційних активів, якими Ти управляєш для отримання прибутку.

Інвестиційний прибуток — це позитивна різниця між доходом, отриманим від продажу певного інвестиційного активу, та витратами на його придбання.

Пасивний дохід — це додатковий дохід без активної участі людини, через вкладання грошей у бізнес-проєкти, фінансові установи, цінні папери, віртуальні активи.

Тема 7

ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА ТА ШАХРАЙСТВО

Засвоївши матеріали теми, Ти будеш:

Знати та розуміти:

- такі види шахрайства, як фішинг, телефонне шахрайство, скімінг тощо;
- важливість захисту особистих даних;
- заходи безпеки під час здійснення платежів;
- зміст фінансової безпеки споживачів фінансових послуг та способи її досягнення;
- до кого звертатися для захисту прав споживачів фінансових послуг.

Уміти на практиці:

- убезпечуватися від фішингу, телефонного шахрайства, скімінгу тощо;
- безпечно зберігати і використовувати всі особисті дані, фінансову інформацію, паролі та PIN-коди;
- розпізнавати дезінформацію та маніпуляцію у фінансах;
- обирати фінансові послуги об'єктивно та обґрунтовано;
- ефективно взаємодіяти з фінансовими установами.

Виражати ставлення:

- до отримання якісних фінансових послуг через комунікацію з фінансовими установами.

ДОСВІД 1

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ: ЯК СЕБЕ ЗАХИСТИТИ ВІД ФІНАНСОВОГО ШАХРАЙСТВА?

Ви відповідальні не за всі події. Але Ви завжди відповідаєте за Вашу інтерпретацію подій і за Вашу реакцію на них.
Бодо Шефер,
письменник і бізнесмен, фінансовий консультант

Цікава штука: досить наплести людині що-небудь незрозуміле — і вона зробить так, як ти хочеш.
Джером Девід Селінджер,
американський письменник, автор роману «Ловець у житі»

- *Чи відомі Тобі ситуації, в які потрапляли Твої знайомі, котрі розповідали про те, як стали легкою здобиччю фінансових шахраїв?*
- *Як Ти гадаєш, чому вони повірили маніпуляторам?*
- *Якби вони були ознайомлені з таким явищем, як фінансове шахрайство, чи зазнали б вони фінансових втрат від дій фінансових шахраїв?*

1. ЩО ТАКЕ ФІНАНСОВЕ ШАХРАЙСТВО ТА ЯКІ Є ЙОГО ВИДИ?

Пізнаємо

Фінансове шахрайство передбачає обман, підроблення фінансових документів, вигадування неправдивих інвестиційних схем, афер із кредитами для отримання фінансової вигоди або особистих даних від інших людей. Ти маєш бути обізнаним / обізнаною про ризики фінансового шахрайства. Тільки так можна не стати жертвою шахраїв та захистити свої фінансові інтереси.

Основною причиною фінансового шахрайства є жадоба легкого збагачення. Велике розмаїття фінансових продуктів і послуг, розвиток інтернет-торгівлі та нових технологій створює сприятливе середовище для шахраїв.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Моделюємо

Після перегляду на смартфоні популярного сайту Тобі надійшов лист про виграш автомобіля престижної марки. Тобі запропонували для негайного одержання виграшу переказати на рахунок символічну суму — 500 грн як гарантію того, що Ти знаєш про виграш і маєш намір його отримати.

- *Як Ти діятимеш у такій ситуації?*
- *Як гадаєш, на що розраховують люди, надсилаючи такі повідомлення?*

Основні види фінансового шахрайства відображені на *рисунку 57*.

ФІНАНСОВА ПІРАМІДА

організовується особою або групою осіб, які обіцяють нібито великі доходи вкладникам за короткий час, які виплачуються за рахунок коштів нових вкладників

ІНТЕРНЕТ-ШАХРАЙСТВО

здійснюється у формі псевдожебрацтва або благодійної допомоги, інтернет-магазину, ігор із миттєвим виграшем, продажу неіснуючих товарів

ШАХРАЙСТВО З ПЛАТІЖНИМИ КАРТКАМИ

передбачає отримання у власника платіжної картки інформації про її реквізити через введення в оману, використання підроблених сайтів або скімінгу

ТЕЛЕФОННЕ ШАХРАЙСТВО

реалізується через повідомлення про перемогу в неіснуючій акції, розсилання SMS на номери абонентів, вимагання грошей «псевдополіцією»

Рис. 57. Основні види фінансового шахрайства

Практикуємо

Виконай у робочому зошиті завдання.

Іванка вирішила вкласти 100 000 грн у компанію «Дивовижні інвестиції», яка пропонує щомісячний дохід у розмірі 5 % і гарантовану

виплату основної суми вкладу через 2 роки. Протягом пів року дівчина стабільно отримувала відсотки, але потім компанія зникла.

- *Як Ти гадаєш, Іванка більше заробила чи втратила?*
- *Порахуй відсотки, які отримала Іванка.*
- *Оціни загальну суму втрат / прибутку від інвестицій.*

Розвиток нових технологій призвів до появи нових різновидів фінансового шахрайства *(рис. 58)*.

Рис. 58. Нові різновиди фінансового шахрайства

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/47Xvx або QR-кодом.

Переглянь анімаційний ролик. Виконай у робочому зошиті таке завдання. Уяви, що Твоя бабуся доручила Тобі зняти пенсію в банкоматі.

- *Які дії потрібно виконати, щоб безпечно зняти гроші з рахунку, скориставшись платіжною карткою?*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Винахідливість сучасних шахраїв не знає меж, тому щоразу виникають нові способи незаконного привласнення грошей громадян. Зокрема, такі способи фінансового шахрайства представлені на *рисунку 59*.

Рис. 59. Нові схеми фінансового шахрайства

Шахраї вдало використовують життєві ситуації, вміло маніпулюють емоціями людей.

Тож, наприклад, під час російсько-української війни з'явилися такі види шахрайства:

- фейкові оголошення про оренду житла або евакуацію;
- фейкові SMS-розсилки про грошову допомогу єПідтримки, міжнародну допомогу та соціальні виплати;
- фейковий збір коштів на допомогу постраждалим від війни, військовим тощо;
- фейкові оголошення про продаж військової амуніції.

Незважаючи на різноманітність видів фінансового шахрайства, основною метою шахраїв є крадіжка персональних даних.

Крадіжка персональних даних має серйозні наслідки для фінансового та особистого життя людини. Тому необхідно вживати всіх можливих заходів для захисту персональних даних від несанкціонованого доступу.

Зверни увагу: шахраїв найбільше цікавить інформація, наведена на *рисунку 60*.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Рис. 60. Дані, які найбільше цікавлять фінансових шахраїв

Дискутуємо

Ти та Твої друзі отримують однакові повідомлення такого змісту: «Привіт! Позич, будь ласка, гроші до завтра! Дуже треба!». Сума зазначається різна.

- *Що робити, якщо Тобі надійшло таке повідомлення?*

Цікаві факти

- В Україні одним із найпоширеніших видів фінансових шахрайств є крадіжка грошей із платіжних карток.
- Один із найвідоміших у світі шахраїв, шотландець **Артур Фергюсон** (1883–1938), увійшов в історію як професійний «продавець» національних пам’яток Англії. Йому вдалося «продати» довірливим туристам Біг-Бен за 1000 фунтів стерлінгів і Букінгемський палац за 2000 фунтів стерлінгів. У 1925 році Фергюсон переїхав до США і продовжив свої афери в більших масштабах. Банкіру Тексану він здав в оренду за 2 млн доларів Білий дім (Вашингтон). Як аферисту вдалося переконати досвідченого банкіра в тому, що американський уряд «через тимчасові фінансові труднощі» готовий здати цю будівлю в оренду — не відомо. Спіймали Фергюсона на продажу Статуї Свободи. Йому б загрожувало довічне ув’язнення, якби одного разу злочинець не віддав усі свої гроші вдові з Техасу, яку пожежа позбавила будинку. Саме через цю історію аферист провів у в’язниці лише 5 років.

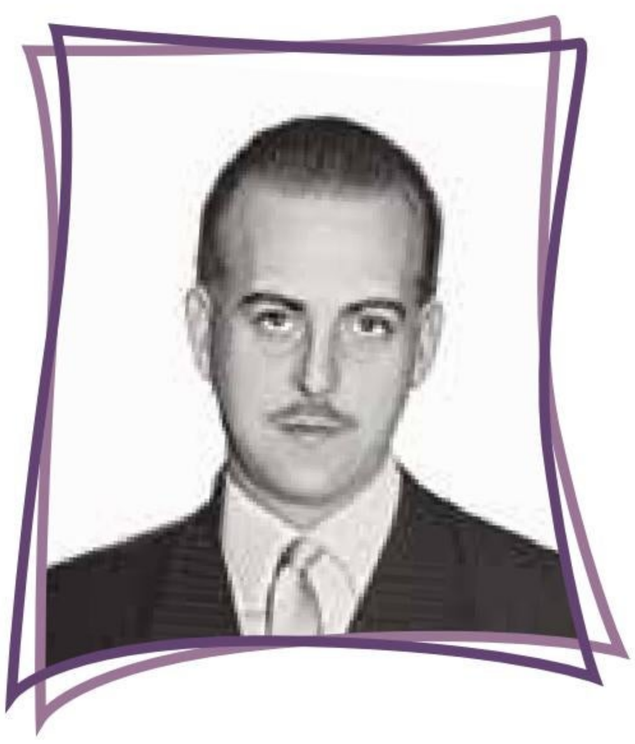

- Найпоширенішим є шахрайство з орендою нерухомості. Шахраї активно використовують сайти оголошень, соціальні мережі чи маркетплейси, видаючи себе за продавців чи орендодавців нерухомості, якої насправді не існує. Часто шахраї вимагають передоплату за огляд квартири, але як тільки вони отримують кошти — відразу зникають.
- Історія одного із найуспішніших грабіжників американських банків **Френка Абігнейла** стала основою сюжету фільму «Зови мене, якщо зможеш». Абігнейл підробляв банківські чеки і переводив їх у готівку по всіх штатах. За п'ять років йому вдалося викрасти в банків 2,5 млн доларів, розплатившись фальшивими чеками у 26 країнах світу! Усі афери шахрай здійснював, перевтілюючись лікарем, професором, адвокатом, пілотом. Коли Абігнейла спіймали в 1969-му, злочинцю минав лише 21-й рік. Його ув'язнили на 12 років, але випустили достроково — Френк погодився співпрацювати з ФБР.

2. ЯК РОЗПІЗНАТИ ДЕЗІНФОРМАЦІЮ ТА МАНІПУЛЯЦІЇ У ФІНАНСОВІЙ СФЕРІ?

Як дезінформація та маніпуляції можуть вплинути на Твої рішення щодо розпорядження власними грошима?

Пізнаємо

Мабуть, у житті Ти спостерігав / спостерігала, як люди змінюють свої рішення під впливом поведінки інших людей, котрі, наприклад, можуть раптово розплакатися чи зробити вигляд, що їм через неприємну розмову стало погано. Звісно, у такій ситуації найприродніша поведінка — змінити тему розмови чи пом'якшити свою поведінку щодо іншої людини. Можливо, Ти потрапляв / потрапляла в такі ситуації. Тобі навіть на думку не спало, що Твій співрозмовник просто маніпулює Твоїми почуттями.

Маніпуляція — *це вид контролю над діями людини з боку інших людей із метою впливу на людську свідомість.*

Ти маєш знати, що крім маніпуляції, шахраї можуть застосовувати дезінформацію та спекуляцію.

Досліджуємо

Роздивися *рисунок 61*, поданий на наступній сторінці. Використовуючи відмінності між маніпуляцією, дезінформацією і спекуляцією, добери відомі тобі приклади їх прояву в реальному житті.

Дезінформація

Введення людини в оману завдяки хибній інформації

Маніпуляція

Контроль над діями однієї людини з боку інших людей

Спекуляція

Використання чогось з корисливою метою

Рис. 61. Відмінності між маніпуляцією, дезінформацією і спекуляцією

Практикуємо

Виконай у робочому зошиті завдання.

Фінансовий аналітик Джон Маккінлі в блозі про криптовалютний ринок опублікував статтю, в якій стверджував, що криптовалюта Coin Plus Coin є безпечним вкладенням коштів і має великий потенціал для зростання. Після цього її вартість із 50 доларів США зросла на 300 %, а наступного дня зменшилася в 1000 разів.

Оціни втрати інвестора, який повірив інформації аналітика і до подорожчання купив 250 одиниць, а після подорожчання — 50 одиниць цієї криптовалюти.

Працюємо з інформацією

У робочому зошиті визнач, використовуючи дані з офіційних інтернет-джерел, яка інформація правдива, а яка — вигадана.

- Біткоїн у березні 2024 року подолав психологічну позначку в понад 70 тис. доларів США. Останній раз на такому рівні перша криптовалюта торгувалася наприкінці 2021 року.
- В Україні запроваджують пільгове оподаткування для операцій із криптовалютою.

Людина-маніпулятор усе зробить для того, щоб змусити Тебе діяти не так, як хочеш, але при цьому здаватиметься, що Ти самостійно приймаєш рішення. Назвемо основні чинники, які підвищують можливість опинитися під впливом маніпулятора *(рис. 62)*.

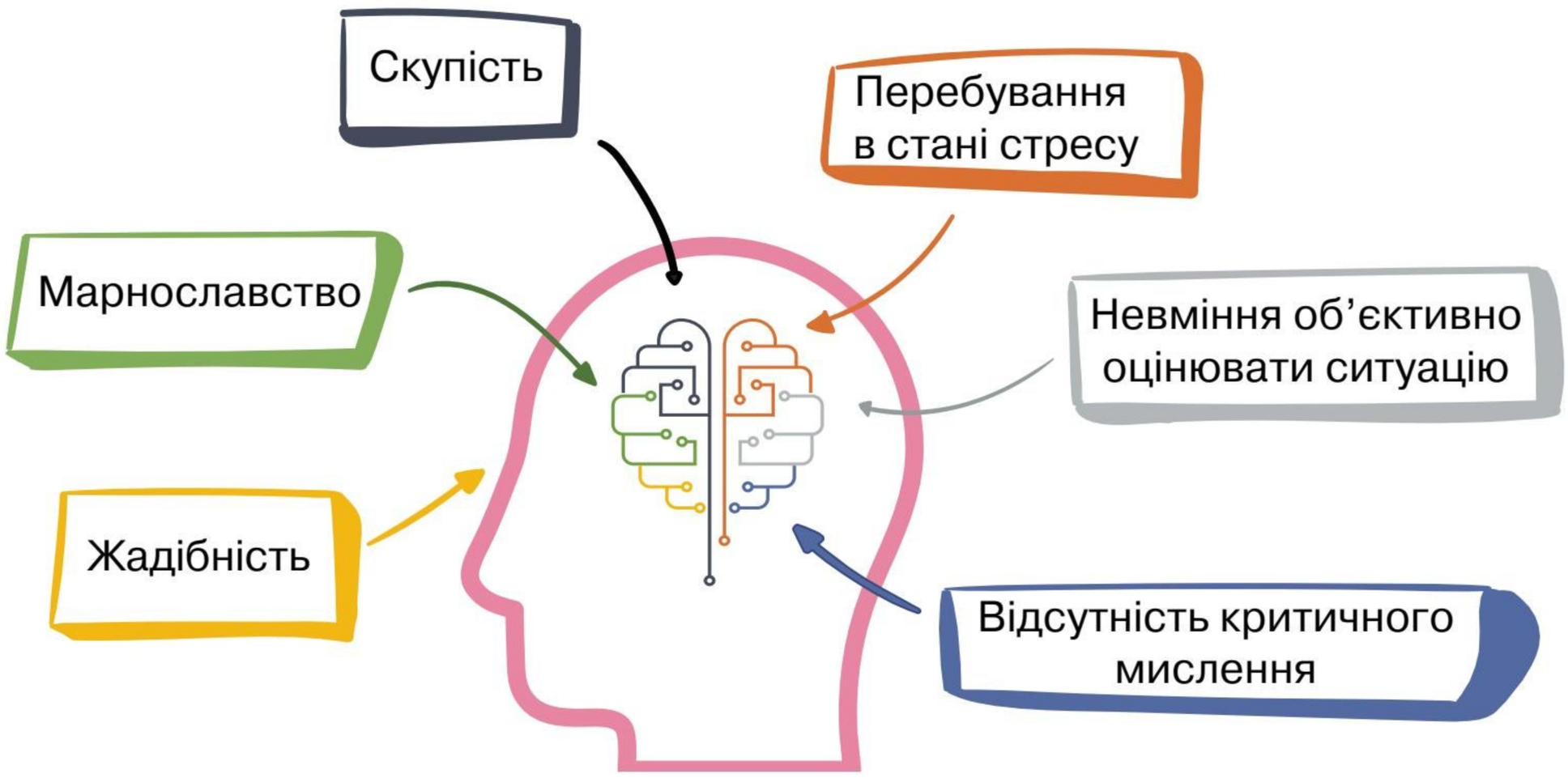

Рис. 62. Чинники, які сприяють маніпуляціям

Поширення неправдивої, неточної або спотвореної інформації для отримання фінансової вигоди називається **дезінформацією у фінансовій сфері**. Серйозні наслідки дезінформації виникають внаслідок недостатньої поінформованості споживачів фінансових продуктів і послуг. У такому разі люди можуть приймати неправильні фінансові рішення, що призводить до втрат грошей та інших негативних наслідків.

Розпізнавання дезінформації та маніпуляцій у фінансовій сфері важливе для збереження Твоїх грошей і прийняття об'єктивних рішень. Ось корисні поради, як це зробити:

- *використовуй тільки надійні джерела інформації (офіційні сайти фінансових установ та органів влади);*
- *уважно читай всю інформацію і звертай увагу на зміст, дату публікації, автора та його зацікавленість у певному результаті;*
- *перевіряй факти і статистику, шукай додаткові докази;*
- *будь обережним / обережною з інвестиційними пропозиціями, в яких обіцяють великі доходи за короткий період часу;*
- *уникай прийняття фінансових рішень під впливом емоцій або паніки;*
- *радься тільки з професійними фінансовими консультантами або експертами.*

Перевірка інформації з кількох джерел, а також фінансова грамотність дадуть Тобі змогу прийняти обґрунтовані рішення щодо своїх фінансів.

Цікаві факти

- Найбільший шахрай в історії капіталізму — американець **Бернард Медофф** (1938–2021). Він протягом багатьох років вибудовував свою «фінансову піраміду» насамперед за рахунок нью-йоркських багатіїв та голлівудських зірок. Сред клієнтів шахрая були навіть банки, інвестиційні фонди та благодійні організації. Схема багато років працювала за принципом «снігової кулі» — вкладники безперервно отримували високі прибутки за рахунок залучення нових вкладників-мільйонерів. Загальний обсяг афери — декілька десятків мільярдів доларів. Медофф був засуджений до 150 років позбавлення волі.

Більше цікавих фактів Ти можеш дізнатися за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/NaxKf або перейшовши за QR-кодом.

Дискутуємо

1. Прочитай діалог, запропонований на *рисунку 63*. Дай відповіді на запитання, що також містяться на рисунку.

Зоряна Котко

- Чи правильно вчинила Зоряна?
- Якими могли бути її дії?

Віталій

- Що із цієї розмови є дезінформацією, а що — маніпуляцією?

Рис. 63. Повідомлення з «банку»

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

2. Розглянь ситуацію, запропоновану на *рисунку 64*.

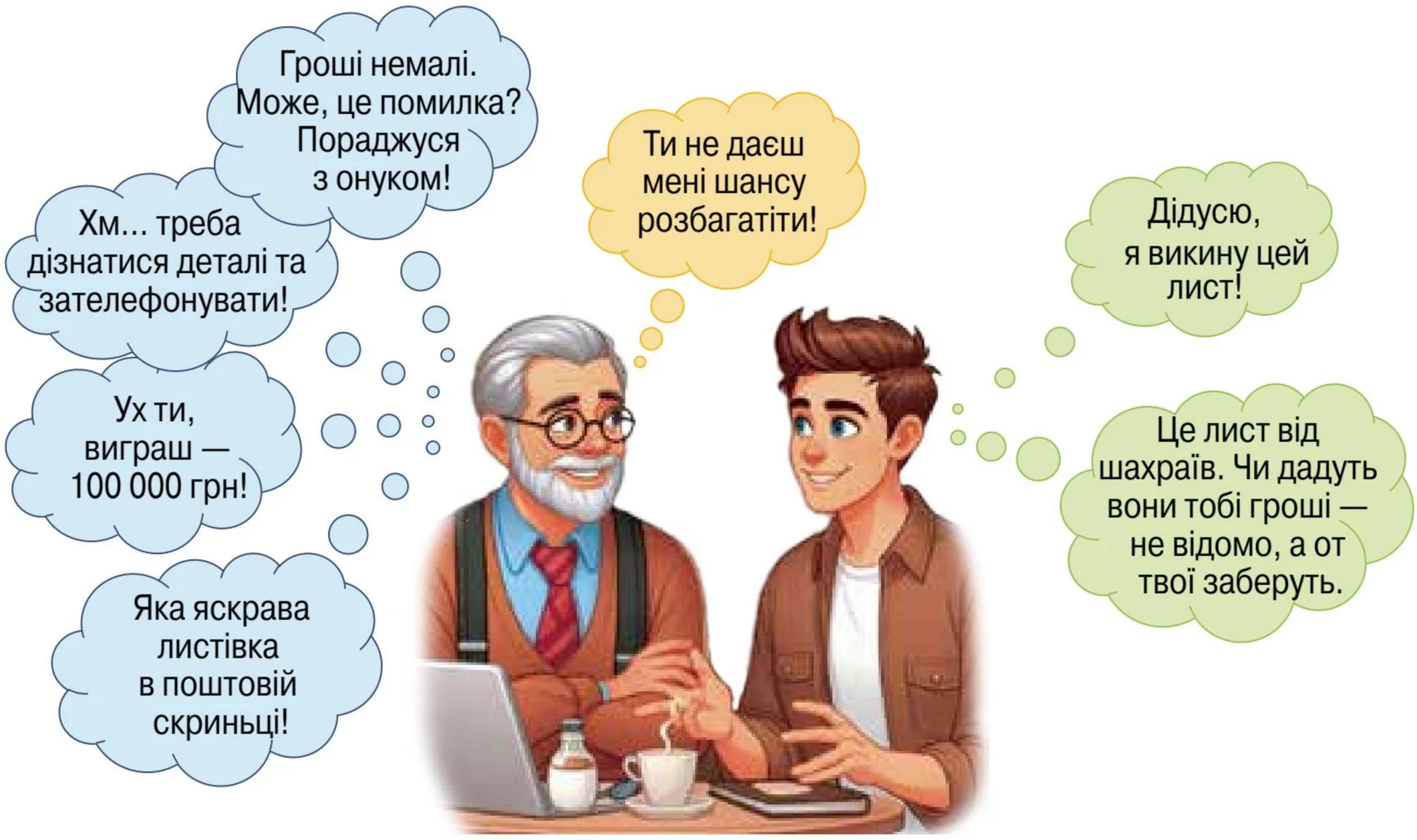

Рис. 64. Розмова дідуся з онуком

- *Як онук зрозумів, що листівка є частиною шахрайської схеми? Чи правильними були його дії?*
- *Які аргументи онук мав навести дідусеві, щоб той зрозумів, що це шахрайство, і в чому саме крився обман?*
- *Яким міг бути розвиток подій, якби дідусь зателефонував за вказаним номером телефону?*

Досліджуємо

Проведи дослідження, як розпізнати маніпуляцію та дезінформацію у фінансовій сфері за такими етапами:

- Перевір джерело інформації.
- Перевір інформацію за допомогою кількох незалежних джерел.
- Проаналізуй, які мотиви можуть мати ті, хто поширює інформацію.
- Зверни увагу на контекст та обставини поширення інформації.
- *Оціни, як швидко поширюється інформація?*
- *Чи спостерігається тиск із боку тих, хто поширює інформацію?*

Зроби висновок: можна довіряти цій інформації чи ні?

Працюємо з інформацією

Знайди в мережі «Інтернет» відео про шахрайство, зняте Твоїми однолітками. Зроби висновок про необхідність таких відео. Об'єднайся з друзями та створіть власне відео про фінансове шахрайство.

3. ЯК УНИКАТИ ШАХРАЙСТВА ТА ОБМАНУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПЛАТЕЖІВ?

Чи доводилося Тобі, Твоїм рідним та друзям втрачати гроші під час здійснення платежів?

Пізнаємо

Стрімкий розвиток цифрових технологій спричинив появу нового виду злочинів — **кіберзлочини**, які включають розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, крадіжку номерів кредитних карт і банківських рахунків, злом паролів, порушення авторських прав.

Люди, які використовують інформаційні технології в протиправний спосіб, називаються **кіберзлочинцями**. Шахраї та кіберзлочинці постійно шукають нові способи обману і вигоди за рахунок довіри людей та недоліків у системі оплати. Тому важливо розуміти й уміти розпізнавати ризики шахрайства та обману, які можуть приховуватися за звичайними платіжними операціями.

Щоб уникнути шахрайства та обману під час здійснення платежів, важливо дотримуватися простих, але ефективних порад *(рис. 65)*.

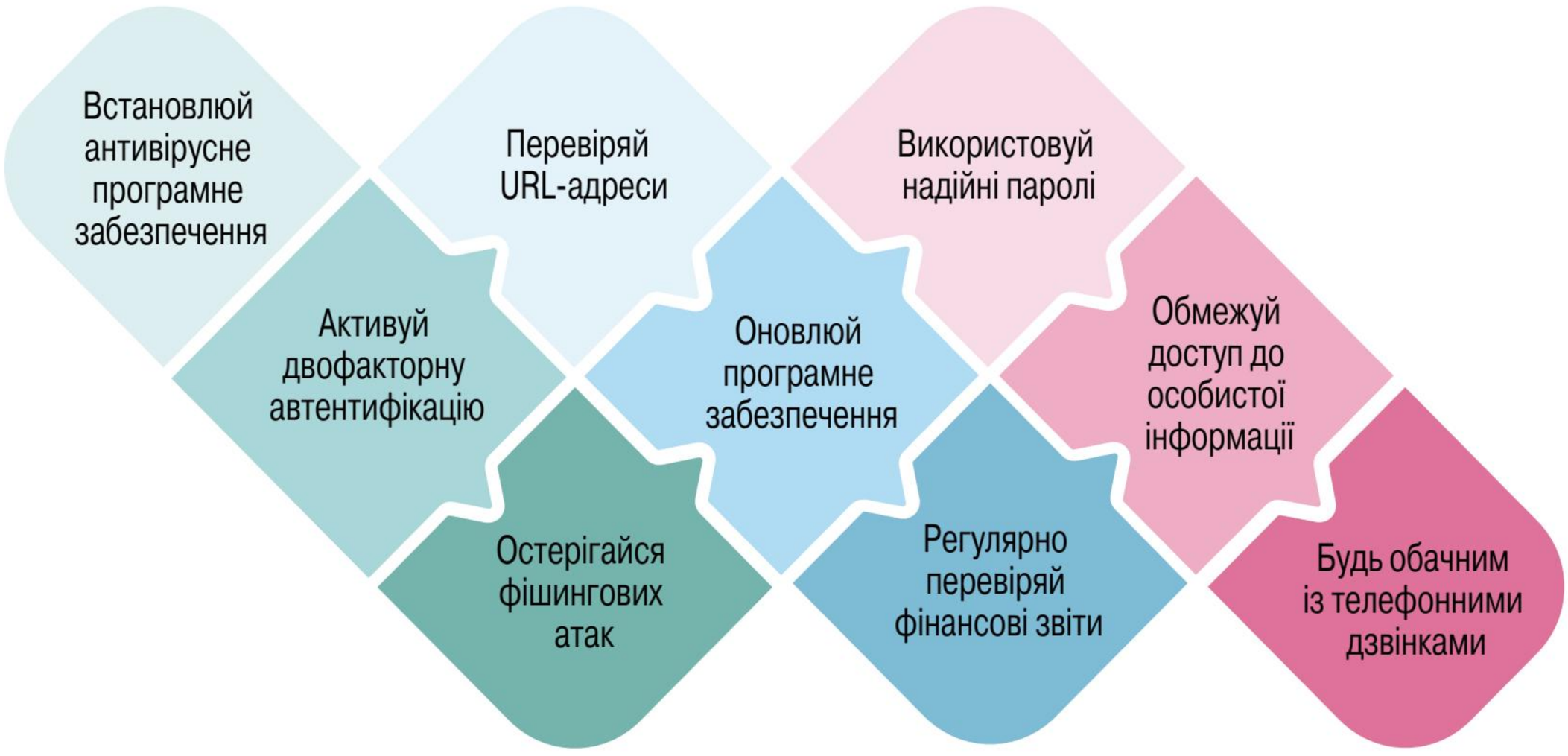

Рис. 65. Заходи протидії шахрайству та обману

Пам'ятай, що фінансове шахрайство призводить до втрати грошей і майна, спричиняє стрес і тривогу, знижує довіру до фінансових установ.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Цікаві факти

У Німеччині **Дамара Бертґес,** на прізвисько «Королева», називала себе президентом об'єднання «European Kings Club», до складу якого входило близько 80 підставних фірм, які не вели жодної підприємницької діяльності. Легковірні вкладники впродовж 1991–1994 років довірили їй 2 млрд німецьких марок. Вона обіцяла «зламати безмежну владу капіталу», закликала не нести гроші в банки. Жертвами афери стали 80 тис. вкладників у Німеччині, Австрії та Швейцарії. 1996 року Бертґес було засуджено до 7 років позбавлення волі.

Досліджуємо

Як соціальні мережі й онлайн-платіжні системи можуть сприяти підвищенню обізнаності щодо ризиків шахрайства та збільшення рівня безпеки для своїх користувачів?

Дискутуємо

Розглянь ситуацію, запропоновану на *рисунку 66*. Обговори ситуацію, оціни її та допоможи Юрію зробити правильний вибір.

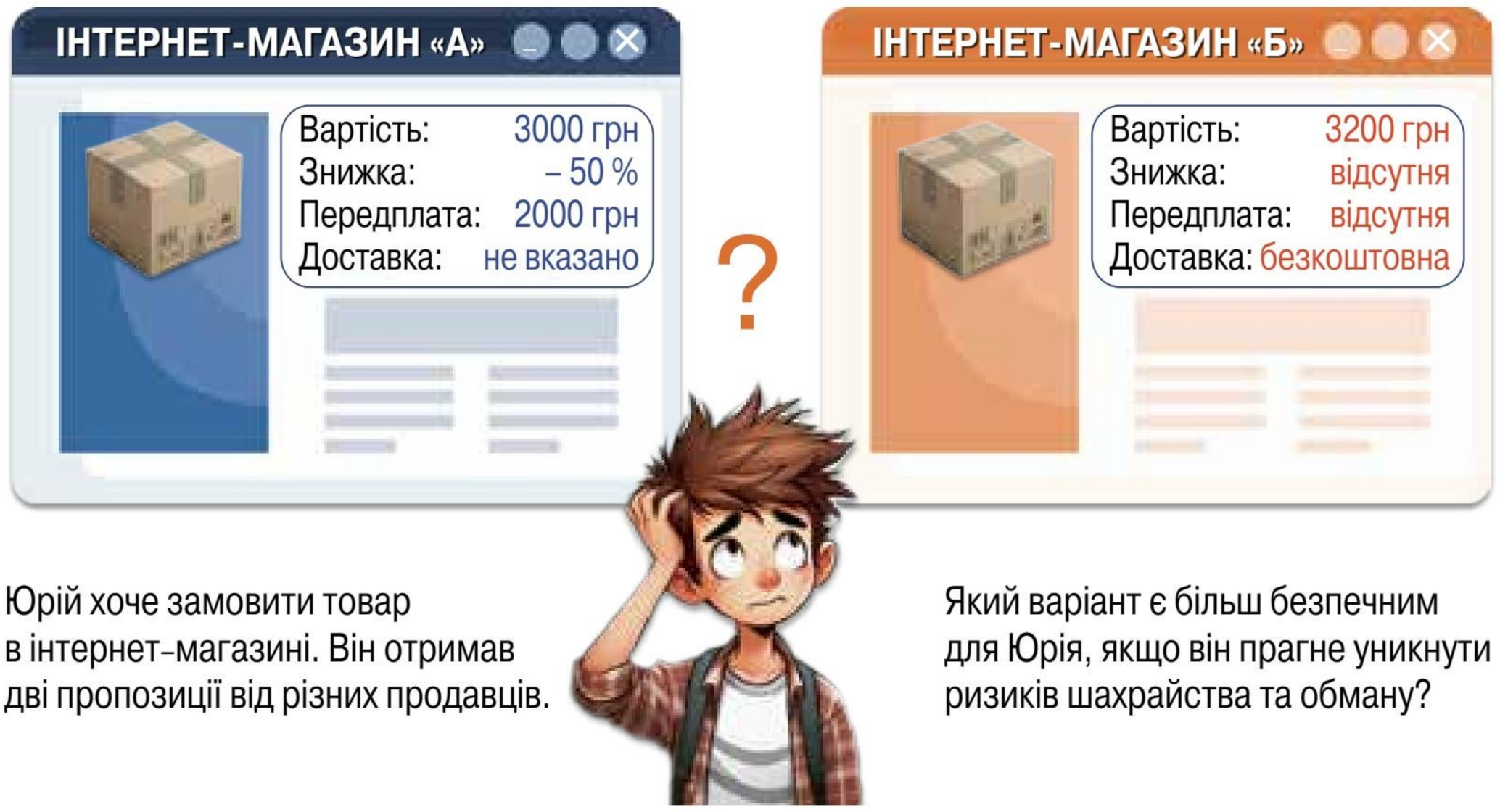

Рис. 66. Умови купівлі товару в інтернет-магазинах

Працюємо з інформацією

Перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/Dc2bn або QR-кодом.

Спробуй разом із друзями зіграти в онлайн-гру «Здолай шахрая».

Перевіряємо

Розв'яжи тестові завдання в електронному додатку та робочому зошиті.

Підсумовуємо

1. Фінансове шахрайство є актуальною проблемою в сучасному світі. Тому важливо бути обізнаним із загрозами, що існують у цифровому середовищі. Підвищення рівня фінансової грамотності й усвідомлення потенційних ризиків допоможуть не стати жертвою фінансових шахраїв.
2. Шахраї та кіберзлочинці постійно шукають нові способи обману, використовуючи недоліки систем оплати та довіру користувачів. Важливо дотримуватися безпечних способів проведення платежів, забезпечувати надійний захист особистої інформації.
3. Основними видами фінансового шахрайства є фінансові піраміди, інтернет-шахрайство, шахрайство з платіжними картками, телефонне шахрайство.
4. Сучасні технології спричинили появу нових різновидів фінансового шахрайства, таких як скімінг, фармінг, фішинг, вішинг. Щоб убезпечитися від них, треба насамперед вживати всіх можливих заходів для захисту персональних даних.
5. Шахраї вдало використовують життєві ситуації, вміло маніпулюють емоціями людей. Доволі поширеними сьогодні видами шахрайства є фейкові оголошення про оренду житла або евакуацію; фейкові SMS-розсилки про грошову допомогу єПідтримка, міжнародну допомогу та соціальні виплати; фейковий збір коштів на допомогу постраждалим від війни, військовим тощо; неправдиві оголошення про продаж військової амуніції.
6. Крім шахрайства, потрібно остерігатися маніпуляції та дезінформації. Маніпулятори впливають на свідомість людей і змінюють їхню поведінку на свою користь. За допомогою дезінформації поширюється неправдива або спотворена інформація.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Оцінюємо

Продовж у робочому зошиті речення.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ:

я вперше почув / почула _____

я навчився / навчилася _____

мені найбільше сподобалось _____

дискутувати в групі мені було _____

я не зовсім зрозумів / зрозуміла _____

Основні терміни та поняття

Вішинг — це вид шахрайства, який здійснюється через телефонні дзвінки, під час яких людину переконують повідомити особисту інформацію або переказати гроші.

Дезінформація — це поширення неправдивої, неточної або спотвореної інформації для отримання певної вигоди.

Маніпуляція — це вид контролю над діями людини з боку інших осіб.

Спекуляція — це використання чогось із корисливою метою.

Скімінг — це вид шахрайства, в якому злочинці зчитують всю інформацію з платіжної картки за допомогою спеціального обладнання, яке встановлюють на банкомат.

Фармінг — це процедура таємного перенаправлення користувача на хибну IP-адресу.

Фінансове шахрайство — це діяльність, яка передбачає використання обману для отримання фінансової вигоди або особистої інформації від інших людей.

Фішинг — це вид шахрайства, який дає змогу злочинцям виманити через інтернет особисту інформацію про людину та незаконно заволодіти її коштами.

Кіберзлочин — це новий вид злочину, який виник унаслідок стрімкого розвитку цифрових технологій; включає розповсюдження шкідливого програмного забезпечення, крадіжку номерів кредитних карт і банківських рахунків, злом паролів, порушення авторських прав.

Кіберзлочинець — це особа, яка використовує інформаційні технології в протиправний спосіб.

ДОСВІД 2

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Людина завжди може зробити трохи більше від того,
що вчора здавалося межею її можливостей.
Голда Меїр,
політична та державна діячка,
одна із засновників держави Ізраїль

Кредитори відрізняються кращою пам'яттю, ніж боржники.
Бенджамін Франклін,
один із засновників США

- *Як зрозуміти, чи потрібна Тобі фінансова послуга і яка саме?*
- *Чи був / була Ти свідком нав'язування послуг, зокрема фінансових?*

1. ЯК ОБИРАТИ ФІНАНСОВІ ПОСЛУГИ ОБ'ЄКТИВНО ТА ОБҐРУНТОВАНО?

Пізнаємо

У сучасному світі послуги посідають ключове місце в економічній діяльності, вони відіграють важливу роль у забезпеченні комфорту та задоволенні потреб споживачів. **Послуга** — це дія однієї особи на користь іншої за оплату, результат якої споживається в процесі її виконання. Для існування послуг треба, щоб виконувалися певні умови *(рис. 67)*.

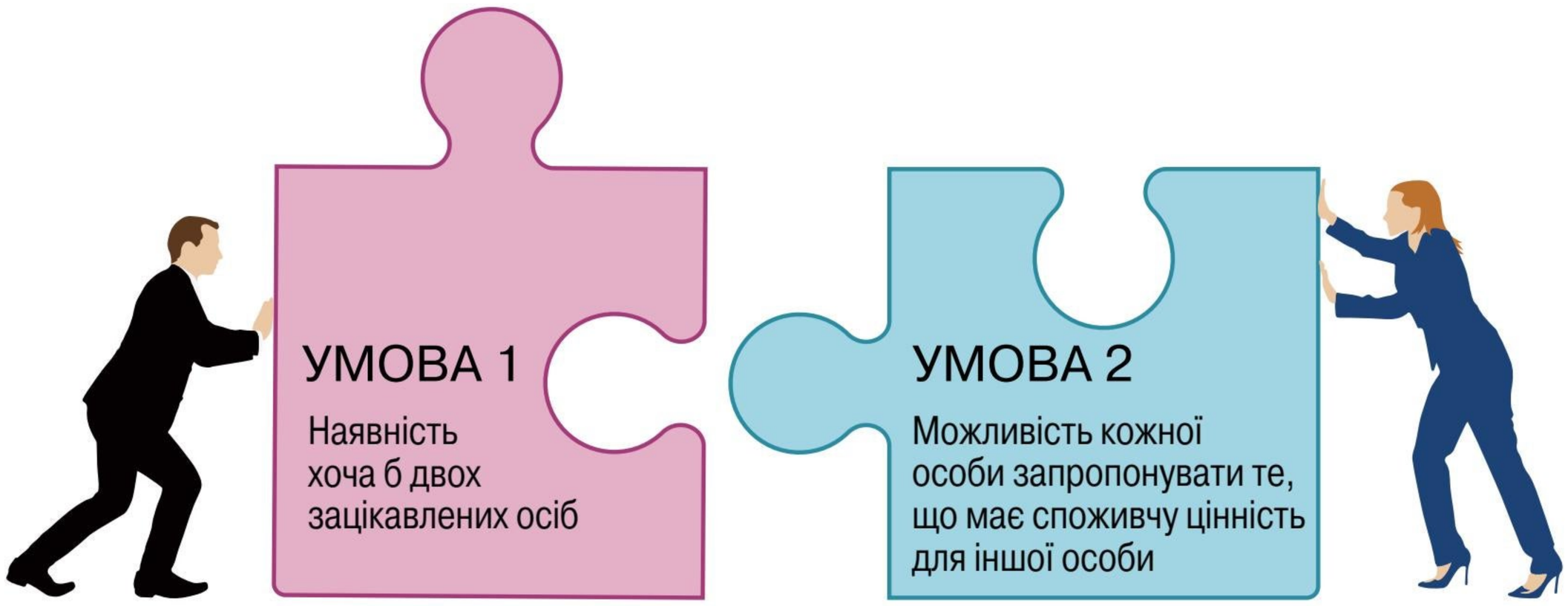

Рис. 67. Необхідні умови для існування послуг

Розрізняють різні види послуг *(рис. 68)*.

Рис. 68. Види та характеристики послуг

Як Ти бачиш на *рисунку 68*, у широкому розумінні послуга передбачає надання допомоги, консультування, ремонт, технічне обслуговування тощо. Послуга не має гарантованих стандартів якості. Її неможливо продемонструвати потенційному споживачеві, неможливо зробити наперед, тобто процес надання та споживання послуги відбувається одночасно.

Особливе місце в житті кожної людини займають **фінансові послуги**, які надаються виключно фінансовими установами. Більше половини всіх фінансових послуг припадає на банківські послуги, такі як депозитні вклади, кредити, обслуговування рахунків, грошові перекази.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Для того щоб отримати якісну фінансову послугу, Тобі необхідно здійснити такі кроки:

- *ретельно проаналізуй свої фінансові можливості;*
- *порівняй пропозиції різних фінансових установ (умови надання, вартість обслуговування, репутацію фінансової установи);*
- *зверніся до фінансових консультантів для отримання професійних порад;*
- *уклади договір із фінансовою установою. Перш ніж підписати договір про надання фінансової послуги, переконайся, що Ти знаєш свої права й обов'язки, вивчи умови договору. Особливу увагу зверни на обов'язки, відповідальність сторін та умови розірвання договору.*

Практикуємо

Виконай у робочому зошиті завдання.

Родина Петренків відкрила два депозитні вклади в одному банку: один — на суму 320 000 грн під 14 % річних із виплатою в кінці терміну; другий — на суму 275 000 грн під 12 % річних із капіталізацією відсотків. Родичі радять скористатися першою пропозицією, а фінансові консультанти — другою.

- *Чиєю порадою краще скористатися родині Петренків і чому?*
- *Встанови, яку суму вони зможуть отримати в першому і другому випадках. Визнач, яку суму родина зможе собі повернути в тому випадку, якщо через пів року банк збанкрутує?*

2. ЯК ЕФЕКТИВНО ВЗАЄМОДІЯТИ З ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ?

- *Як ефективна взаємодія з фінансовими установами сприяє Твоїй фінансовій стабільності та досягненню поставлених фінансових цілей?*

Пізнаємо

Фінансові установи, такі як банки, кредитні спілки, страхові компанії, ломбарди тощо, відіграють ключову роль у нашому економічному житті. Вони дають змогу отримувати кредити, зберігати та примножувати гроші.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Однак іноді між клієнтами і працівниками фінансових установ виникають конфліктні ситуації, які потребують вирішення. При цьому обидві сторони мають дотримуватися високих стандартів моралі та професійної поведінки. Клієнти мають право на чесне і якісне обслуговування, а працівники фінансових установ повинні надавати послуги відповідно до вимог закону та етичних норм.

Досліджуємо

1. Як Ти вважаєш, через що найчастіше можуть виникати конфліктні ситуації між клієнтами та працівниками фінансових установ?

2. Розглянь *рисунок 69* та прокоментуй, якими можуть бути результати ефективної взаємодії клієнтів із фінансовими установами.

Рис. 69. Результати ефективної взаємодії з фінансовими установами

Непрофесійна організація роботи фінансових установ є серйозним чинником, який може похитнути довіру клієнтів та спричинити конфлікти. Наприклад, тривале очікування в черзі призводить до стресу та втрати часу і негативно впливає на сприйняття якості обслуговування, а затримки у вирішенні питань спричиняють невдоволення й розчарування клієнтів, і в результаті погіршують репутацію фінансової установи.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Типові конфліктні ситуації, які можуть виникнути у фінансових установах, а також способи їх вирішення подано в *таблиці 8*.

Таблиця 8

Ситуації, які можуть призвести до конфлікту	Вирішення
Клієнт оформив кредитний договір, отримав кредит, але хоче від нього відмовитися	Клієнт має право відмовитися від кредиту. Проте він повинен виконати умови розірвання договору (повернути кредит та відсотки)
Банк відмовляється оформити кредит	Банк має право відмовити в наданні кредиту, спираючись на свою оцінку ризиків, кредитну історію клієнта
Телефонує колектор через кредит, взятий незнайомою людиною	Особа має право не взаємодіяти з колектором
Банк автоматично продовжив термін депозиту	Таке продовження можливе, якщо клієнт дав на це згоду: підписав договір із такою умовою або поставив позначку в мобільному додатку
Клієнт хоче повернути гроші з депозитного вкладу достроково	Якщо в договорі не передбачено дострокове зняття грошей із депозиту, то це можливо зробити тільки після завершення терміну його дії
Банк змінив тарифи та комісії за обслуговування	Банк повинен попереджувати своїх клієнтів про зміни тарифів та комісії за обслуговування щонайменше за 30 днів
Касир у банку відправив гроші за неправильними реквізитами	Клієнт повинен написати до банку заяву встановленого зразка

Практикуємо

Розв'яжи в робочому зошиті задачу.

Банк автоматично продовжив депозитний вклад Олександра Петренка за новими умовами: річна відсоткова ставка — 9 %, термін — 1 рік. Про це він дізнався через 2 тижні, тому що не пам'ятав умови договору. Попередній депозитний вклад був оформлений на суму 120 000 грн на 1 рік під 12 % річних. Олександр звернувся в банк за роз'ясненнями. Працівники банку пояснили, що за укладеним договором депозитний вклад був із продовженням (пролонгацією) і передбачав можливу зміну відсотків відповідно до нової депозитної політики за умови, якщо вклад-

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ник не попередить завчасно банк про свій намір припинити дію депозитного договору. На цьому проблемна ситуація була вирішена.

- *Розрахуй процентний дохід Олександра від депозитного вкладу та порівняй його з попереднім.*
- *Що могло б бути, якби Олександр вчасно звернувся до банку та припинив договірні відносини в указаний у договорі час?*

Моделюємо

Під час оформлення кредиту Олені Петренко в банку запропонували скористатися послугою страхування життя як обов'язковою умовою його отримання. Разом із чоловіком Іваном вони вивчили деталі страхування та визначили, що страхова компанія пропонує дешевшу вартість страховки за тих самих умов.

- *Що потрібно зробити Олені, якщо банк категорично відмовляється від послуг сторонніх страхових компаній?*
- Змоделюй різні сценарії дій Олени Петренко.

Вирішення конфліктних ситуацій із фінансовими установами вимагає терпіння та правильних дій. Важливо зберігати спокій, адже негативні емоції тільки ускладнять стан справ.

Насамперед треба ретельно проаналізувати ситуацію, щоб зрозуміти суть проблеми та визначити ключові питання, які потребують вирішення.

Далі слід звернутися до відповідальних працівників фінансової установи й озвучити свої побоювання та очікування.

Якщо проблему не вдалося вирішити, варто розглянути можливість поспілкуватися з керівництвом установи.

Якщо конфлікт не буде вирішений у фінансовій установі, можна скористатися процедурою подання скарг або звернень до регулювальних органів, зокрема до Національного банку України.

Дискутуємо

Іван Петренко випадково зустрів свого однокласника Михайла Крутого. Вони поділилися один з одним своїми планами на майбутнє та обговорили марку автомобіля, яку вирішив собі придбати Михайло, його колір і комплектацію.

Через деякий час Іванові Петренку зателефонували з колекторської компанії через автокредит його однокласника Михайла, який, беручи кредит у банку, без відома Івана вказав його поручителем, тобто людиною, котра відповідає своїми фінансами за зобов'язання Михайла

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

у випадку, якщо той не зможе повернути автокредит. Колектори телефонували Івану регулярно з вимогою повернути борг за Михайла.

- Поясни, як Івану комунікувати з колекторською компанією, щоб захистити свої інтереси.
- *Чи, можливо, Івану потрібно повернути борг або його частину?*

3. ЩО ТАКЕ ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА ЯК ЇЇ ДОСЯГТИ?

Як почуватися фінансово убезпеченою людиною?

Пізнаємо

Ти вже знаєш, що споживачами фінансових послуг є особи, які користуються цими послугами для задоволення своїх потреб або досягнення визначених цілей, наприклад: накопичення на майбутнє, купівля майна, управління ризиками тощо.

Досягти цих цілей можна за допомогою фінансових послуг (депозитних, кредитних, страхових, інвестиційних тощо) та широкого доступу до різноманітних фінансових інструментів.

Практикуємо

Виконай у робочому зошиті завдання.

Ольга для досягнення своєї фінансової цілі — будівництва дачного будинку — хоче інвестувати свої заощадження в сумі 100 000 гривень на 5 років, а саме: 40 % — у банківський депозит під 11 % річних; 30 % — в акції з дохідністю 15 % річних; 30 % — в облігації, які можуть принести 13 % річних.

- *Чи зможе Ольга досягти цієї мети, якщо теперішня вартість будівництва дачного будинку становить 150 000 гривень, а рівень інфляції — 4 % у рік?*

Фінансова безпека — *це стан, за якого споживачі мають доступ до надійних і безпечних фінансових послуг, що відповідають їхнім потребам.*

Фінансова безпека проявляється в:

- доступності різних фінансових послуг;
- прозорості таких послуг, адже інформація про них має бути зрозумілою та правдивою;
- стабільності, оскільки фінансові послуги мають бути надійними й ефективними в довгостроковому періоді;
- безпечності та захисті від шахрайства.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Щоб бути захищеними, споживачі фінансових послуг повинні:

- *ставити фінансові цілі та планувати витрати для їх досягнення;*
- *постійно відстежувати стан особистих фінансів;*
- *користуючись кредитом, уникати простроченої заборгованості;*
- *страхувати життя, здоров'я, майно тощо;*
- *вивчати репутацію фінансових установ перед укладанням договорів про надання послуг;*
- *уважно ставитися до особистої інформації, використовувати надійні паролі та заходи безпеки;*
- *розумно розподіляти інвестиції для зменшення ризиків та збільшення прибутку;*
- *вміти розпізнавати ознаки можливих фінансових шахрайств і від них захищатися.*

Фінансова безпека споживачів фінансових послуг залежить від їхньої **фінансової грамотності**. Ти мусиш знати, як захиститися, якщо Твої права порушуються, та до яких органів звертатися для вирішення проблем, пов'язаних зі споживанням фінансових послуг.

Недотримання правил фінансової безпеки може призвести до серйозних наслідків: втрати грошей, майна й особистих даних, погіршення кредитної історії, недосягнення фінансових цілей, конфліктів із рідними та друзями. Також фінансові проблеми можуть негативно впливати на фізичне і психологічне здоров'я.

Робота в парі / групі

Обґрунтуй, як фінансова грамотність впливає на фінансову безпеку споживачів фінансових послуг.

- *Чи можна бути фінансово неосвіченим і почуватися фінансово безпечно?*
- *Які можуть бути наслідки недотримання правил фінансової безпеки?*

Дискутуємо

1. Студент Максим отримав із банку повідомлення, в якому його просять ввести свої банківські дані й пароль для перевірки платіжної

картки, на яку він отримує стипендію. Електронна пошта банку дуже схожа на справжню, але Максим стурбований щодо своєї фінансової безпеки.

- *Як Максим може перевірити справжність цього повідомлення та убезпечити свої банківські дані?*
- *Що йому робити, якщо банківські дані викрадуть?*

2. Учениця Ірина отримала в подарунок від своїх батьків на день народження 5000 грн. Витратити ці гроші вона планує через 2 роки.

- *Куди Ірині безпечніше вкласти ці гроші: на депозитний вклад під 11 %, в інвестиційний фонд, який пропонує виплату 7 % щокварталу, чи у фінансову піраміду з дохідністю 300 %? Обґрунтуй свою відповідь.*

4. ЯКІ ІНСТИТУЦІЇ / УСТАНОВИ ЗАХИЩАЮТЬ ПРАВА СПОЖИВАЧІВ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ?

Чи знаєш Ти, що маєш робити для захисту своїх прав споживача фінансових послуг?

Пізнаємо

Захист прав споживачів фінансових послуг включає нагляд за дотриманням фінансовими установами законодавства, моніторинг поведінки учасників фінансового ринку, інформування споживачів про фінансові послуги, вирішення спорів між надавачами фінансових послуг і споживачами.

Безпосереднім захистом прав споживачів фінансових послуг займається **Національний банк України**. Також він регулює поведінку банків і небанківських фінансових установ щодо їхніх клієнтів.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб захищає права й законні інтереси вкладників банків та сприяє зміцненню довіри населення до банківської системи України.

Досліджуємо

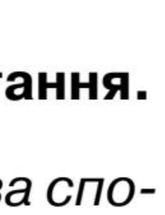

Використай інформацію з мережі «Інтернет» і дай відповіді на запитання.

- *Чи існують у світовій практиці неурядові організації, які захищають права споживачів фінансових послуг?*
- *Яка ситуація в Україні?*

Як правило, для вирішення конфліктів, пов'язанних із порушенням прав споживачів фінансових послуг, користуються досудовим

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

регулюванням. Для цього особа, права якої порушені, повинна звернутися до керівника установи, яка порушила права, з відповідною заявою, клопотанням або скаргою. Це можна зробити:

- усно (особисто або за допомогою засобів телефонного зв'язку);
- письмово, надіславши заяву поштою;
- електронною поштою.

Якщо відповідь банку Тебе не задовольнила, можеш звернутися до Управління захисту прав споживачів Національного банку України, скориставшись офіційним сайтом.

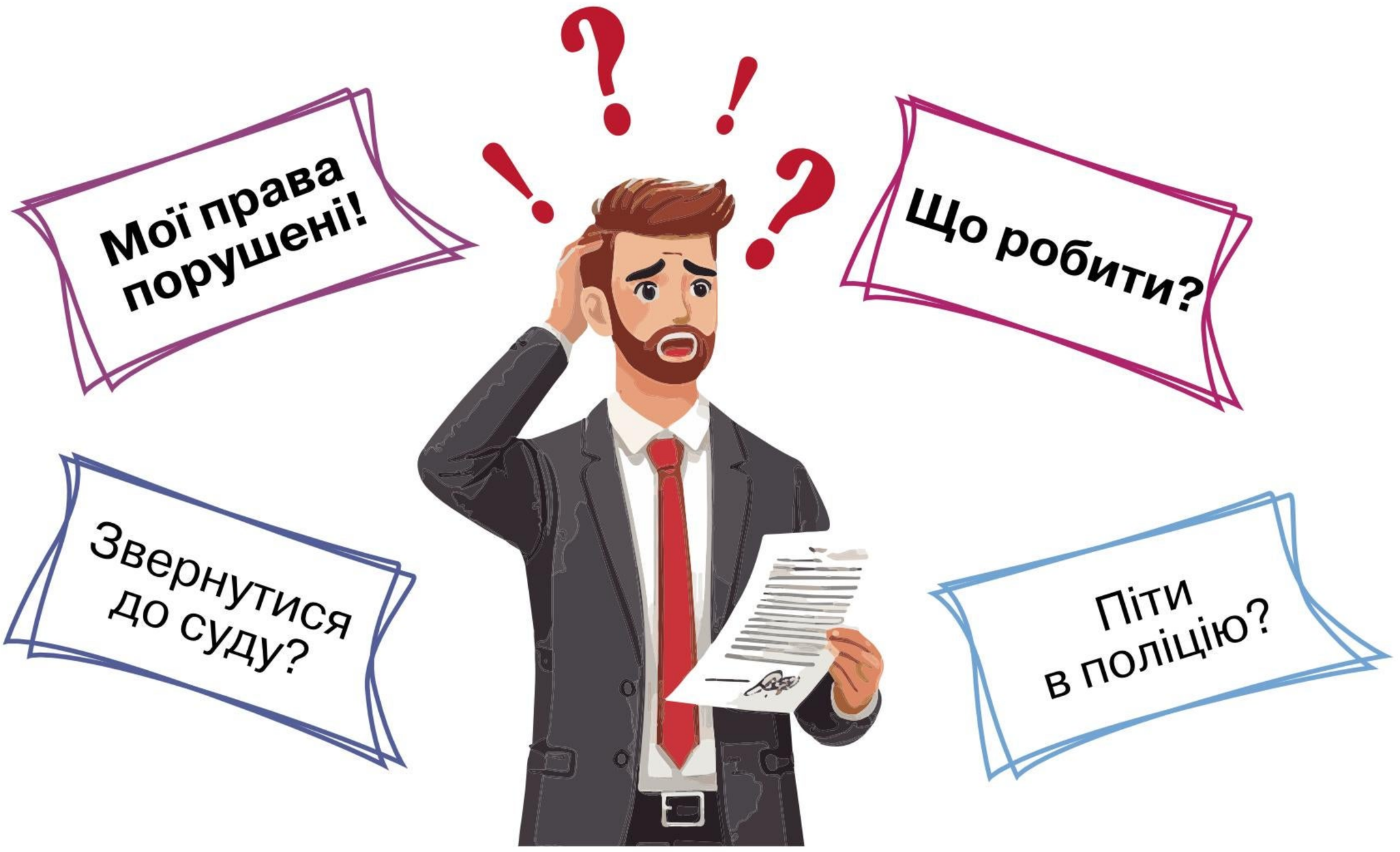

Якщо керівництво фінансової установи не відреагувало на Твою заяву, і конфлікт не врегульований, тоді треба звертатися до суду.

Що ж робити, якщо Твої права порушені фінансовою установою, діяльність якої має ознаки фінансової піраміди?

У цьому випадку є два основні способи захисту своїх прав:

- звернутися до суду, вимагаючи розірвання договору і повернення сплачених коштів;
- звернутися до правоохоронних органів із заявою про скоєння фінансового злочину.

Досліджуємо

Побачивши рекламу в інтернеті, Ти береш участь у фінансовій схемі, яка обіцяє великі прибутки за короткий час. Тобі запропонували

вкласти гроші та гарантували повернення коштів у значно більшому розмірі. У перші дні кошти справді надходили, що зміцнило Твоє переконання в успішності схеми. І це переконало Тебе зробити ще одне вкладення, позичивши гроші в друга. Проте згодом надходження припинилися.

- *Які механізми захисту своїх інтересів Ти можеш задіяти в цій ситуації?*
- *Чи можна було запобігти виникненню такої ситуації?*

Моделюємо

Сім місяців тому Твій товариш оформив кредит у фінансовій компанії. Перші два місяці він вчасно погашав кредит і сплачував відсотки. Однак на роботі, де він працював, пройшло скорочення, і він став безробітним, а тому більше не міг виконувати свої зобов'язання. Тепер йому регулярно з погрозами телефонують співробітники фінансової компанії, в якій він оформив кредит, і вимагають повернути кредит з відсотками.

- *Чи можна було не допустити такої ситуації?*
- *Чи спостерігаєш Ти в цій ситуації ознаки порушення прав споживача фінансових послуг із боку фінансової компанії?*

Перевіряємо

Розв'яжи тестові завдання в електронному додатку чи робочому зошиті.

Підсумовуємо

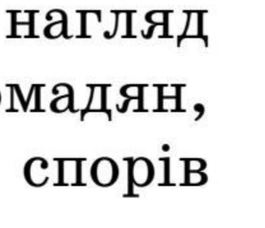

1. Фінансова безпека є ключовим аспектом для споживачів фінансових послуг, вона забезпечує їхній захист від фінансових ризиків та негативних наслідків.
2. До чинників, які призводять до труднощів у взаємодії клієнтів із фінансовою установою, слід віднести: недостатнє інформування про права й обов'язки, ненадання повного переліку фінансових послуг, застосування прихованої комісії, непрофесійну організацію роботи. Наслідком цього є зниження довіри клієнтів до фінансової установи і погіршення її репутації.
3. Захист прав споживачів фінансових послуг охоплює нагляд за діяльністю фінансових установ, розгляд звернень громадян, інформування споживачів про їхні права та вирішення спорів між ними і надавачами послуг.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Оцінюємо

Продовж у робочому зошиті речення.

НАБУВАЮЧИ ДОСВІДУ:

я вперше почув / почула _____

я запам'ятав / запам'ятала _____

я навчився / навчилася _____

мені найбільше сподобалось _____

я не зовсім зрозумів / зрозуміла _____

Основні терміни та поняття

Договір — це письмова угода між двома або більше сторонами, яка встановлює права та обов'язки сторін у відносинах між ними.

Кредитний договір — це документ, який визначає взаємні права й обов'язки, а також відповідальність банку та позичальника щодо проведення кредитної операції.

Конфліктні ситуації — це ситуації, в яких виникають розбіжності, суперечки або протиріччя між двома чи більше сторонами.

Послуга — це здійснення певної дії однією особою для іншої за оплату.

Споживач фінансових послуг — це особа, яка отримує фінансову послугу для задоволення своїх потреб.

Фінансова послуга — це діяльність із фінансовими активами, спрямована на задоволення потреб споживачів.

Фінансова безпека — це стан, за якого споживачі мають доступ до надійних і безпечних фінансових послуг, що відповідають їхнім потребам.

Фінансова ціль — це будь-яка мрія, досягти якої можна за допомогою грошей. Фінансові цілі можуть сприяти в досягненні особистих і професійних цілей. Вони поділяються на короткострокові (зменшення боргів, створення «фінансової подушки безпеки», формування власного бюджету), середньострокові та довгострокові (фінансова стабільність і планування пенсійних виплат).

Фінансова установа — юридична особа, яка має ліцензію на надання фінансових послуг.

Досудове регулювання — це послідовний комплекс дій, спрямований на безпосереднє вирішення спорів щодо порушених фінансових прав і законних інтересів, який застосовується до порушення судової процедури.

ВИСНОВКИ

ТВОРИМО УСПІШНЕ МАЙБУТНЄ СПІЛЬНО!

Єдиний спосіб піднятися на вершину сходів — долати сходинку за сходинкою, по одній за раз. І в процесі цього підйому ви раптово виявите в себе всі необхідні якості, навички та вміння, потрібні для досягнення успіху, яких ви начебто ніколи не мали.

Маргарет Тетчер,
політична діячка, перша жінка-прем'єр-міністр Великої Британії

- *Чи змінило опанування курсу Твоє ставлення до розуміння власної відповідальності за своє фінансове майбутнє?*
- *Що змінилося у Твоїй поведінці після опанування курсу і набуття власного досвіду?*
- *Чи відчуваєш Ти в собі сміливість діяти рішуче і впевнено, щоб досягнути успіху?*

Підсумовуємо

У продовж століть Україна платила і продовжує платити за свою свободу та незалежність найвищу ціну — людське життя. Загартовані виборюванням своїх прав і загальнолюдських цінностей — бути вільними, сьогодні як ніколи ми повинні працювати над тим, щоб бути успішними, досвідченішими, мудрішими, багатшими.

Фінансово стабільна і могутня країна починається з Тебе. Бо саме Ти визначатимеш майбутнє своєї держави — із сильною стійкою економікою, з високоосвіченими громадянами, із законами, які створені для людей і працюють на людей, з добре підготовленою армією, зі щасливим дитинством і забезпеченою старістю.

Тож ми повинні багато вчитись і працювати, приймати виважені фінансові рішення та брати на себе відповідальність.

Успішне опанування основ фінансової грамотності є запорукою особистого успіху та добробуту наших родин.

Отже, найкращою нагородою і найбільшим здобутком авторів цього підручника буде впевненість у тому, що здобуті знання забезпечать Тобі успішне і стабільне майбутнє.

Тепер Ти знаєш, чому так важливо бути фінансово грамотною особистістю. Тож підсумуймо переваги фінансової грамотності.

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ:

СПРИЯТИМЕ ПІДВИЩЕННЮ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

Ти будеш:

- розуміти всю складність ситуацій, в яких можеш опинятися
- знати, як справлятися з негативними наслідками прийняття хибних фінансових рішень
- уміти відновлюватися від психологічних потрясінь, спричинених фінансовими шоками

ДОПОМОЖЕ НА ПРАКТИЦІ ЗАСТОСОВУВАТИ ФІНАНСОВІ ЗНАННЯ І ВМІННЯ

Ти можеш:

- заощаджувати власні кошти на фінансування майбутніх потреб
- приймати рішення про те, куди краще інвестувати кошти і чому
- виваженої обережно здійснювати запозичення, приймати рішення про кредитування

ДОПОМОЖЕ РОЗВИНУТИ ЦИФРОВІ ФІНАНСОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Ти вмітимеш:

- упевнено користуватися цифровими фінансовими послугами
- успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі

ФОРМУВАТИМЕ СОЦІАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Ти розумітимеш:

- як впливають окремі покупки на навколишнє середовище
- як дбайливе ставлення до власних речей впливає на ресурсозбереження
- як ощадливе ставлення до природних ресурсів впливає на збереження довкілля

ДОПОМОЖЕ ЗРОЗУМІТИ ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА

Ти знатимеш:

- права та обов'язки споживачів фінансових послуг
- основні засади волонтерства та благодійності, готовності до співпраці

Цікаві факти

- «Відьма з Волл-стріт», Генрієтта Грін, розробила свою формулу успіху, яка згодом стала гаслом найбільшої американської фондової біржі: «Все, що вам потрібно зробити, — це купити дешево та продати дорого, діяти ощадливо й проникливо, а потім — бути послідовними».
- Навчаючись у Гарварді, Білл Ґейтс узяв академічну відпустку і створив Microsoft — компанію, яка змінила світ, а свого засновника зробила одним із найбагатших людей на планеті.

Мільярдер і філантроп Ґейтс вважає, що неможливо досягти успіху, якщо людина не має пристрасті до того, що робить.

Його формула успіху — поради, якими він охоче ділиться з молоддю.

Поради від Біллла Ґейтса

ПОЧИНАЙ ЯКОМОГА РАНІШЕ

Якщо в Тебе є мрія — починай реалізовувати її тут і зараз. Молоді люди амбітні, у них є сили для великого поступу

ЗНАХОДЬ ПАРТНЕРІВ

Налагоджуй партнерські відносини з людьми, яких називають господарями становища. Вчися в талановитих підприємців

ТИ НЕ БУДЕШ ВІДРАЗУ ЗАРОБЛЯТИ МІЛЬЙОНИ

Гідна оплата праці вимагає досвіду. Ніхто не візьме Тебе на посаду директора лише тому, що в Тебе є диплом із бізнес-менеджменту

НЕ СКАРЖСЯ НА ПОМИЛКИ: ВОНИ — ЦІННІ УРОКИ

У Твоїх помилках один винуватець — Ти. Не перекладай відповідальність на інших. Помилки існують, щоб ми вчилися

ПРИГОТУЙСЯ РИЗИКУВАТИ

Ми зобов'язані жертвувати, щоб досягати мети. Якщо Ти маєш хоробрість іти вперед — ніщо Тобі не зможе завадити

ПИШАЙСЯ ТИМ, ХТО ТИ Є

Кожен має унікальні здібності. Якщо Ти почнеш цінувати себе і те, що пропонуєш світу, — займатися своєю справою стане легше

ЗАВЖДИ ЗБЕРІГАЙ СПОКІЙ

Пам'ятай: сьогодні Ти можеш бути на вершині, а завтра — починаєш усе спочатку. Не забувай, завдяки чому Ти зростаєш

Ми завершуємо разом із Тобою опанування першооснов фінансової грамотності. Тепер Ти можеш додати до власної скарбнички накопичених знань досвід фінансово грамотної людини, який дозволить приймати виважені рішення та закладати основи успішного фінансового майбутнього. Цей досвід допоможе Тобі зробити наступний крок — розпочати процес формування підприємливої компетентності та опановувати основи створення бізнесу і ведення підприємницької діяльності.

Це — нова сторінка захопливої подорожі у світ підприємництва і фінансової грамотності, який Ти продовжиш вивчати в 9 класі.

Тож хай і надалі мандрівка шляхами фінансів і бізнесу буде для Тебе цікавою, захопливою та корисною.

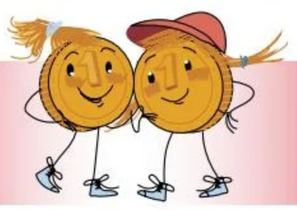

Робота в парі / групі

Проведімо бліцвікторину для того, щоб побачити, наскільки добре Ти орієнтуєшся в навчальному матеріалі.

Працюємо з інформацією

Рекомендуємо Тобі цікаві книжки з фінансової грамотності.

10. «ДУМАЙ І БАГАТІЙ», Наполеон Гілл
9. «ДУМАЙ, ЯК МІЛЬЙОНЕР», Гарв Екер
8. «НАУКА ГРОШЕЙ», Браян Трейсі
7. «РОЗУМНИЙ ІНВЕСТОР», Бенджамін Ґрем
6. «ШЛЯХ ДО ФІНАНСОВОЇ СВОБОДИ», Бодо Шефер
5. «ОСОБИСТИЙ ФІНАНСОВИЙ ПЛАН», Карл Річардс
4. «НОВА ПОВЕДІНКОВА ЕКОНОМІКА», Річард Талер
3. «МІЛЬЙОНЕР ЗА ХВИЛИНУ», Роберт Аллен
2. «БАГАТИЙ ТАТО, БІДНИЙ ТАТО», Роберт Кійосакі
1. «НАЙБІЛЬШИЙ СЕКРЕТ, ЯК РОБИТИ ГРОШІ», Джо Вітале

Досліджуємо

Переглянь разом із батьками чи друзями фільми, які є хорошими фінансовими та підприємницькими мотиваторами для досягнення власного успіху. Досліди сюжети цих фільмів і дай відповіді на запитання.

- *Які спільні риси характеру допомогли досягнути героям цих фільмів фінансового успіху?*
- *Що для героїв було первинним: стартовий фінансовий капітал чи ідея?*
- *Чи використовували герої цих фільмів для досягнення своєї мети такі види шахрайства, як дезінформація та маніпуляція?*
- *Чи можна до всіх цих фільмів застосувати один спільний вислів: «Нічого особистого — тільки бізнес»?*

СТІВ ДЖОБС
STEVE JOBS

У ГОНИТВІ ЗА ЩАСТЯМ
THE PURSUIT OF HAPPYNES

АМЕРИКАНЦІ
GLENGARRY GLEN ROSS

СОЦІАЛЬНА МЕРЕЖА
THE SOCIAL NETWORK

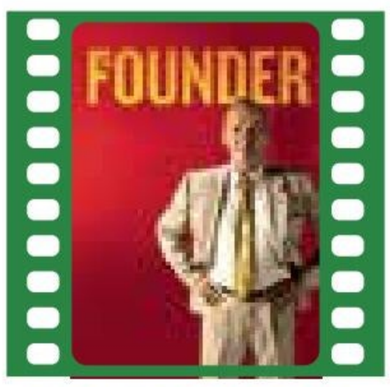

ЗАСНОВНИК
THE FOUNDER

МЕЖА РИЗИКУ
MARGIN CALL

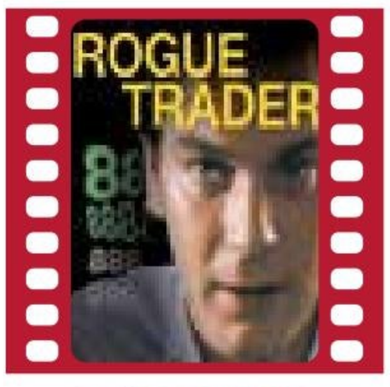

АФЕРИСТ
ROGUE TRADER

ГРА НА ПОНИЖЕННЯ
THE BIG SHORT

Щоб дізнатися більше про сюжети цих фільмів, перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/aPQ7E або скористайся QR-кодом.

Перевіряємо

На нашій першій зустрічі проводилося вхідне тестування для виявлення рівня Твоїх фінансових знань. Перевірмо рівень Твоєї фінансової грамотності. Виконай тестові завдання в електронному додатку або робочому зошиті та порівняй отримані результати із результатами вхідного тестування.

Оцінюємо

Обери 5 речень із запропонованих і закінчи їх у робочому зошиті. Проаналізуй результат відповіді та зроби висновок.

Мені сподобався курс, оскільки _____

Мені не сподобався курс, оскільки _____

Я дізнався / дізналася _____

Я навчився / навчилася _____

Я буду в житті застосовувати _____

Було важко _____

Хотілося _____

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

1. *Біденко С., Золотаревич І.* Як розповісти дітям про гроші. Харків : Основа, 2016. 128 с.

2. *Вожжов С.* Мрія на мільйон. Рушай у світ грошей та бізнесу. Харків : Ранок. Дитяча література, 2021. 144 с. : іл.

3. *Геращенко О.* Цікаво про фінанси. Харків : Фоліо, 2021. 188 с.

4. *Гілл Н.* Думай і багатій. Київ : Наш формат, 2017. 264 с.

5. *Грем Б., Цвейґ Дж.* Розумний інвестор. Київ : Наш формат, 2019. 544 с.

6. *Екер Г.* Думай, як мільйонер. 17 уроків достатку для тих, хто готовий розбагатіти. Харків : КСД, 2017. 176 с.

7. *Клейсон Дж.* Найбагатший чоловік у Вавилоні. Київ : Наш формат, 2017. 136 с.

8. *Лібер Р.* Як говорити з дітьми про гроші. Київ : Наш формат, 2019. 192 с.

9. *Маккена Дж., Глайста Дж., Фонтейн М.* Як перетворити $ 100 на $ 1 000 000. Харків : Основа, 2019. 144 с.

10. *Мелкіл Б.* Випадкова прогулянка по Волл-стріт. Київ : КМ-БУКС, 2019. 512 с.

11. *Міллер Дж.* Правила інвестування Воррена Баффета. Як зберігати та примножувати капітал. Київ : BookChef, 2022. 320 с.

12. *Пахненко О. М., Бричко М. М., Семеног А. Ю.* Ілюстрований посібник із фінансової грамотності для школярів : навч. посіб. Суми : СумДУ, 2017. 156 с.

13. Прикладні фінанси. 8 клас : навч.-метод. посіб. для вчителя / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 117 с.

14. Родинні фінанси. 5 клас : навч.-метод. посіб. для вчителя / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. Київ : ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020. 117 с.

15. *Скуловатова О.* Як заробити на канікулах. Чернівці : Чорні вівці, 2024. 192 с.

16. *Талер Р.* Поведінкова економіка. Київ : Наш формат, 2021. 464 с.

17. Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як? : навч. посіб. / авт. кол. Київ, 2019. 272 с.

18. *Шефер Б.* Шлях до фінансової свободи. Львів : Видавництво Старого Лева, 2018. 344 с.

19. *Шефер Б.* Пес на ім'я Мані, або абетка грошей. Львів : Видавництво Старого Лева, 2008. 232 с. : іл.

20. *Щербаков С.*, Щербакова Н. Бізнесмаги. Як стати справжнім чарівником. Моноліт, 2021. 224 с. : іл.

21. *Kiyosaky R.* T. Rich dad, poor dad. Scottsdale : Plata Publishing, 2022. 336 p.

22. *Kiyosaki R.* Rich dad's guide to investing. Scottsdale : Plata Publishing, 2012. 471 p.

23. *Richards K.* The One-Page Financial Plan. London : Penguin, 2015. 296 p.

24. *Robin W.* Your money or your life. London : Penguin, 2008. 368 p.

25. *Tracy B.* The Science of Money: How to increase your income and become wealthy. New York : Gildan Press, 2017. 258 p.

26. *Tyson E.* Personal finance for dummies. Hoboken : John Wiley & Sons, 2023. 496 p.

27. *Tyson E.* Personal finance in your 20s & 30s for dummies. Hoboken : John Wiley & Sons, 2021. 336 p.

28. *Vitale J.* The Greatest Money-Making Secret in History. Bloomington : AuthorHouse, 2003. 120 p.

29. *Hansen M. V., Allen R. G.* The One Minute Millionaire. Random House Audio, 2002. URL: https: //audible.com/pd/The-One-Minute-Millionaire-Audiobook/B002V5CJ8S

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Щоб дізнатися більше про джерела нашої роботи, перейди за покликанням https://qr.orioncentr.com.ua/YjomT або скористайся QR-кодом.

ГЛОСАРІЙ

А

Активні доходи *(с. 122)*
Акція *(с. 125)*

Б

Банк *(с. 142)*
Банкнота *(с. 21)*
Безготівкові гроші *(с. 27)*
Білонна монета *(с. 31)*
Бюджет родини *(с. 107)*

В

Вартість кредитної пропозиції *(с. 156)*
Витрати *(с. 128)*
Відсоткова ставка *(с. 156)*
Віртуальна валюта *(с. 27)*
Віртуальні гроші *(с. 27)*

Г

Готівкові гроші *(с. 26)*
Гроші *(с. 18)*
Грошова ілюзія *(с. 55)*

Д

Депозит *(с. 142)*
Депозитна пропозиція *(с. 147)*
Депозитний вклад *(с. 126)*
Депозитний договір *(с. 147)*
Депозитні гроші *(с. 31)*
Дефіцитний бюджет *(с. 113)*
Диверсифікація *(с. 166)*
Дивіденди *(с. 125)*

Е

Електронний гаманець *(с. 27)*
Електронні гроші *(с. 22)*

З

Заощадження *(с. 138)*
Запозичення *(с. 153)*
Збалансований бюджет *(с. 113)*
Змінні витрати *(с. 128)*
Змінні доходи *(с. 123)*
Змішаний бюджет *(с. 111)*
Золоте правило інвестування *(с. 166)*

І

Інвестиційний актив *(с. 166)*
Інвестиційний збиток *(с. 169)*
Інвестиційний портфель *(с. 166)*
Інвестиційний прибуток *(с. 169)*
Інвестиційні витрати *(с. 128)*
Інвестиція *(с. 162)*
Інвестор *(с. 163)*
Ірраціональна поведінка *(с. 52)*

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

К

Квазігроші *(с. 31)*
Кіберзлочин *(с. 183)*
Кредит *(с. 153)*
Кредитні гроші *(с. 31)*
Кредитор *(с. 154)*

М

Маніпуляція *(с. 178)*
Монета *(с. 21)*

Н

Непрямі податки *(с. 83)*
Номінальна вартість грошей *(с. 25)*

О

Облігація *(с. 125)*
Оренда *(с. 125)*

П

Пасивні доходи (с. 122)
Пенсія *(с. 126)*
Підприємець *(с. 125)*
Поведінкові фінанси *(с. 46)*
Податки *(с. 83)*
Позика *(с. 153)*
Позичальник *(с. 154)*
Послуга *(с. 187)*
Постійні витрати *(с. 128)*
Постійні доходи *(с. 123)*
Потреба *(с. 93)*
Профіцитний бюджет *(с. 113)*
Прямі податки *(с. 83)*

Р

Раціональна поведінка *(с. 52)*
Ризик *(с. 62)*
Роздільний бюджет *(с. 111)*

С

Самострахування *(с. 65)*
Спільний бюджет *(с. 111)*

У

Управління ризиком *(с. 63)*

Ф

Фіатні гроші *(с. 26)*
Фінансова безпека *(с. 193)*
Фінансова інклюзія *(с. 12)*
Фінансова поведінка *(с. 42)*
«Фінансова подушка безпеки» *(с. 66)*
Фінансове життя родини *(с. 99)*
Фінансовий ризик *(с. 61)*

Навчальне видання

КУЗНЄЦОВА Анжела Ярославівна
СИДОРОВА Олена Володимирівна
НАГАЙЧУК Неля Григорівна
ЧАСНІКОВА Олена Володимирівна
ДОВГАНЬ Андрій Іванович
СЛОБОДА Лариса Ярославівна
ДУНАС Наталія Володимирівна
ПИСЬМЕННИЙ Віталій Валерійович
СИНЯ Ірина Ананіївна
НАКОНЕЧНА Галина Михайлівна
НЕЧЕПУРНА Ярина Богданівна
СЛЮСАР Діана Григорівна
КОДАК Наталія Іванівна
ДЯЧЕНКО Світлана Василівна
СТЕЦІВ Ірина Романівна
ШНІЦЕР Олеся Павлівна

ПІДПРИЄМНИЦТВО І ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Головна редакторка *І. В. Красуцька*
Редактори *Н. О. Дорожкіна, О. С. Ісак*
Головна художниця *І. П. Медведовська*
Коректорка *Ю. А. Полулященко*
Художниця Н. В. Гожа

В оформленні посібника використано фото з вільних джерел мережі «Інтернет» та матеріали з фотобанку «Shutterstock». Бренди та ресурси зображуються лише з освітньою метою та не є закликом для їх купівлі / відвідування

Підприємництво і фінансова грамотність : підруч. для 8 кл. ЗЗСО / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. Кузнєцової. — Київ : Оріон, 2025. — 208 с. : іл.

П36

УДК 334.72+336]*кл8(075.3)

Формат 70×100 $^{1}/_{16}$. Ум. друк. арк. 16,9 + 0,324 форзац.
Обл.-вид. арк. 15,21 + 0,55 форзац.
Зам. №
Наклад пр.

ТОВ «Український освітянський видавничий центр "Оріон"»
Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 4918 від 17.06.2015
Адреса видавництва: 03061, м. Київ, вул. Миколи Шепелєва, 2

Український освітянський видавничий центр «Оріон»

Український освітянський видавничий центр «Оріон»